

**ЛІЛЯ РУСКУЛІС
ВІКТОРІЯ БАДЕНКОВА
ІРИНА КОРНІЄНКО**

**КОРПУС ТИПОВИХ
НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ**

ЧАСТИНА І

Дисципліни мовознавчого та історико-лінгвістичного циклів

Методичний посібник

Миколаїв – 2019

УДК 811.161

Затверджено відповідно до рішення вченої ради

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

(протокол № __ від __.12.2019 р.)

Рецензенти:

- Поповський А. М. – доктор філологічних наук, професор кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
- Гайдаєнко І. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри мовознавства Херсонського державного університету

У методичному посібнику запропоновано корпус навчальних програм дисциплін мовознавчого та історико-лінгвістичного циклу, укладених відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності 014. Середня освіта (Українська мова і література). Рекомендовано для викладачів ЗВО.

© Рускуліс Л., 2019
© Баденкова В., 2019
© Корнієнко І., 2019

ЗМІСТ

Вступ	
Сучасна українська літературна мова	
Практикум з української мови	
Історія української літературної мови	
Старословянська мова	
Історична граматики української мови	
Українська діалектологія	
Стилістика української мови	
Теоретичні проблеми мовознавства	
Українська мова за професійним спрямуванням	
Українська ономастика	
Етнолінгвістика та лінгвокультурологія	
Психолінгвістика	
Культура та техніка усного мовлення	
Риторика	
Правопис	
Соціолінгвістика	
Українська дериватологія	
Лінгвістична практика	

ВСТУП

Одним із основних завдань будь-якої мовознавчої та історико-лінгвістичної дисципліни є створення методологічної бази наукового дослідження, яка б розглядала конкретні мовні явища системно та комплексно. Новий методичний посібник «Корпус типових навчальних програм. Частина І.

Дисципліни мовознавчого та історико-лінгвістичного циклів», укладений докт. пед. наук, доц. Рускуліс Л.В., канд. філол. наук, доц. Баденковою В. М., канд. філол. наук, доц. Корнієнко І. А., загалом відображає провідні напрями науково-методичних пошуків українських філологів. Сучасна вища школа покликана забезпечити студента міцними знаннями, формувати відповідні компетентності. Актуальність методичного посібника зумовлюється необхідністю підвищення рівня лінгвістичної підготовки студентів в умовах кредитно-трансферної системи організації навчального процесу. Пропонована праця є результатом багаторічного викладання як нормативних, так і варіативних дисциплін, передбачених навчальним планом спеціальності та відповідною освітньо-професійною програмою підготовки здобувачів освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта, предметної спеціалізації 014.01 Середня освіта (Українська мова і література). Так Л. В. Рускуліс є укладачем посібників «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Етнолінгвістика», «Психолінгвістика», В. М. Баденкова – «Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Акцентологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія», «Історія української літературної мови», «Старослов'янська мова»; І. А. Корнієнко – «Сучасна українська літературна мова: Морфологія» (у 2-х част.), «Українська ономастика» та ін.

Аналіз підручників і методичних посібників, створених викладачами навчальних закладів України, показує, що в традиційній системі навчання лінгвокультурознавчий аспект практично не реалізований, у кращому випадку представлений лише вкрапленнями матеріалу культурологічного плану. Посилення цього аспекту в ОПІ та відповідних програмах дисциплін представленого посібника актуально в цей час у зв'язку зі зміною наукової парадигми (від системної до антропоцентричної, де точкою відліку є людина, вивчення світогляду якого разом з його мовою веде до розуміння і перекладу тексту). Загалом воно передбачає висвітлення тих

основних теоретичних ідей, які найповніше відображають сучасний стан лінгвістичної науки.

У пропонованій праці систематизовано матеріал у навчальних програмах. Обсяг усіх тем достатній, що дозволяє студентам заздалегідь ознайомитися з основними поняттями, науковими категоріями і теоретичними концепціями тієї чи тієї дисципліни. Визначено предмет вивчення відповідної навчальної дисципліни, її мета та завдання, структура й навчальне наповнення, указано передумови для вивчення дисципліни, встановлено міждисциплінарні зв'язки того чи того курсу, подано його навчальне наповнення. Формулювання програмних результатів навчання здійснюється відповідно до ключових загальних та фахових компетентностей, якими оволодіває студент у процесі вивчення навчальних дисциплін. До кожної програми запропоновано достатньо повний список базової та допоміжної літератури, у т.ч. словники, джерела вивчення курсу, скомпонований за темами або в цілому до курсу.

Представлена методична праця дає можливість здобувачам першого рівня вищої освіти самостійно опанувати дисципліну на належному рівні, викликати інтерес до предмета, що вивчається.

Особливість і складність посібника за змістом та в методичному плані полягає в тому, що він об'єднує матеріал декількох мовознавчих напрямів. Вдала для засвоєння компактність викладу робить цю працю зручною для студентського користування, сприяє досягненню поставленої мети – допомогти майбутньому вчителю-словеснику усвідомити роль і місце кожного програмного компонента в системі його підготовки, досягнути запланованих результатів навчання шляхом засвоєння відповідних навчальних дисциплін та практик, узагальнити діяльність провідних науковців, які працювали в тій чи тій галузі філології.

Праця може бути запропонована викладачам мовознавчих та історико-лінгвістичних дисциплін для розробки робочих навчальних програм, проведення аудиторних занять. Посібником можна скористатися для планування й виконання самостійної роботи, що сприятиме активізації творчої діяльності студента й оволодінню професійно значущими вміннями та навичками, здатностями вирішувати задачі майбутньої діяльності.

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА

РОЗРОБНИКИ: *Вікторія Баденкова*,
кандидат філологічних наук,
доцент;

Ірина Корнієнко, кандидат
філологічних наук, доцент

Предметом вивчення нормативної навчальної дисципліни є сучасна українська літературна мова в усіх її стилях (науковому, офіційно-діловому, публіцистичному, художньому) та формах вияву (усній і писемній) тощо), її фонетична, фонологічна та морфонологічна системи, словниковий склад і граматична будова. Предметом цього курсу є також українське письмо – графіка, алфавіт, орфографія і пунктуація.

Міждисциплінарні зв'язки: «Практикум з української мови», «Теоретичні проблеми мовознавства», «Старослов'янська мова», «Українська діалектологія», «Історія української мови», «Українська ономастика», «Стилістика української мови», «Практикум з української мови», «Методика навчання української мови».

1. Мета, завдання навчальної дисципліни та очікувані результати

Метою викладання дисципліни є формування в студентів мовно-лінгвістичних компетенцій – комплексу лінгвістичних знань про мову як суспільне явище і систему, що охоплює фонетику, лексику, морфологію, синтаксис, стилістику тексту та культуру мовлення та постійно розвивається, вироблення вмінь оперувати лінгвістичними знаннями у професійній та науково-дослідницькій діяльності.

Основними *завданнями* вивчення дисципліни «Сучасна українська літературна мова» є:

1. Засвоїти знання, що складають зміст сучасної української літературної мови як науки, усвідомити й запам'ятати систему лінгвістичних понять, оволодіти мовознавчою термінологією.

2. Усвідомити поняття про нормативність української літературної мови, сприяти ґрунтовному оволодінню орфоепічними, орфографічними, лексичними, граматичними й стилістичними нормами сучасної української літературної мови.

3. Підвищити рівень культури усного й писемного мовлення студентів.

4. Виробити критичне ставлення до свого мовлення й суспільної мовної практики;

5. Збагатити лексичний запас новими термінами з фахової підготовки.

6. Навчити самостійно працювати з науковою, навчальною, довідковою літературою.

Передумови для вивчення дисципліни: зважаючи на те, що метою курсу є свідоме практичне оволодіння українською літературною мовою, що ґрунтується на вивченні її системи й підсистем, то й пов'язаний він із відповідними дисциплінами, а саме: «Практикум з української мови», «Теоретичні проблеми мовознавства», «Старослов'янська мова», «Українська діалектологія», «Історія української мови» та ін.

Результати навчання: знання з дисципліни дадуть чіткі поняття щодо нормативності української літературної мови, підвищать рівень культури усного й писемного мовлення, сформують уважне та критичне ставлення до свого мовлення й суспільної мовної практики.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими *компетентностями*:

I. Загальнопредметні: володіння методами і прийомами писемної та усної комунікації рідною мовою в її літературній формі; дослідницькі навички й уміння; здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями, аналізувати інформацію з різних джерел; уміння використовувати наукову, навчальну, довідкову, методичну літературу; володіння термінологічним апаратом навчальної дисципліни; здатність логічно та послідовно подати засвоєні знання.

II. Фахові: розуміння структури лінгвістичної науки; знання фонетичних, лексичних, граматичних, семантичних, стилістичних особливостей та тенденцій розвитку мови; володіння сучасною українською мовою в її літературній формі; володіння графічними, орфоепічними, орфографічними, лексичними, граматичними нормами сучасної української літературної мови; здатність продемонструвати знання основ дисципліни, зв'язків української мови та її типологічних співвідношень з іншими мовами, її історії, сучасного стану і тенденцій розвитку; уміння аналізувати мову в її сучасному стані, використовуючи систему основних понять і термінів сучасної української літературної мови; володіння основними методами лінгвістичного аналізу; знання принципів українського правопису; розуміння основних теорій сучасної української мови

як теоретичної бази дослідницької діяльності; системні знання про мову як засобу вираження думок і почуттів людини, практичних навичок володіння культурою мови, уміння користуватися лінгвістичними словниками; вироблення мовного смаку шляхом розширення філологічного світогляду, уміння використовувати набуті знання при роботі з мовним матеріалом; знання принципів українського правопису; уміння визначати орфограми та пунктограми в текстах на слух і пояснювати їх; здатність з'ясовувати поняття «слово» і роль слова як засобу називання (позначення) конкретних предметів, абстрактних понять, дій, ознак тощо; різні вияви відношень і зв'язків між словами; уміння обґрунтовувати проголошення української мови як державної як необхідну засаду розширення її комунікативних і державотворчих функцій.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни **ВСТУП. ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ.** **ЛЕКСИКОГРАФІЯ**

Тема 1. Вступ. Сучасна українська літературна мова як предмет наукового вивчення та навчальна дисципліна. Основний зміст, обсяг і завдання курсу. З історії становлення і розвитку української мови.

Українська мова – національна мова українського народу, форма її функціонування. Поняття про діалектну базу сучасної української літературної мови. Роль І. П. Котляревського в історії української літературної мови і значення Т. Г. Шевченка для її розвитку. Поняття державної мови. Державний статус української мови. Законодавче забезпечення державного статусу української мови: Конституція України про державну мову та мови національних меншин. Соціолінгвістична ситуація в сучасній Україні: сфери використання державної мови і мов національних меншин.

Поняття про літературну мову. Функції української літературної мови.

Українська літературна мова як унормована, відшліфована форма загальнонародної мови: а) роль південно-східного наріччя у формуванні сучасної української мови; б) поняття про норми літературної мови; в) зміни поняття «літературна мова» на різних етапах життя мов; г) сучасна українська літературна мова як єдина і загальна цілісна система, що поєднує в собі часткові підсистеми.

Писемна і усна форми сучасної української літературної мови. Функціональні стилі української літературної мови.

Поняття про колоритно-стильові різновиди мовлення. Місце української мови серед інших слов'янських мов.

Тема 2. Лексикологія як розділ мовознавства. Предмет і завдання лексикології української літературної мови. Слово в лексико-семантичній системі мови: ознаки, лексичне значення, знакова природа. Моносемія і полісемія. Семантичні зв'язки у словниковому складі. Поняття лексеми. Типи лексичних значень слів. Основні типи переносних значень слів: метафора, метонімія, синекдоха.

Тема 3. Парадигматичні відношення між словами. Полісемія як лексико-семантичне явище. Омонімія як лексико-семантичне явище. Омоніми, їх типи. Поняття про міжмовні омоніми. Розмежування омонімії та полісемії. Пароніми. Стилістичне використання омонімів і паронімів. Синоніми. Типи синонімів. Поняття про синонімічний ряд. Функції синонімів. Джерела синонімії. Евфемізми як різновид синонімів. Стилістична роль синонімів. Антонімія як лексико-семантичне явище, їх типи та стилістичне використання. Лексикографічні праці.

Тема 4. Склад лексики української літературної мови з погляду походження. Основні історичні шари слів у лексичному складі сучасної української мови (індоєвропейський, праслов'янський, спільнослов'янський, власне український). Співвідношення спільнослов'янської і власне української лексики. Лексичні запозичення зі слов'янських мов. Старослов'янізми у складі української лексики. Іншомовні елементи в українській лексиці. Запозичення з неслов'янських мов: грецької, латинської та інших мов; їх адаптація у лексичній системі української мови. Джерела й способи їх засвоєння. Лексичні кальки. Інтернаціоналізми, їх місце в лексичному складі сучасної української мови. Українські лексеми в інших мовах світу.

Тема 5. Лексики української мови за сферами вживання. Загальноживана і спеціальна. Діалектна лексика. Термінологічна і професійна лексика. Жаргонна і арготична лексика.

Склад української лексики зі стилістичного погляду. Міжстильова (нейтральна лексика). Стилістично забарвлена лексика. Лексика усного мовлення (розмовна), її види. Лексика писемного мовлення (книжна), її види. Лексика офіційно-ділового, публіцистичного, наукового стилів.

Тема 6. Активний і пасивний склад української лексики. Застарілі слова в лексичній системі української мови. Архаїзми та історизми, їх характеристика й стилістичне використання. Нова

лексика (неологізми), її характеристика й стилістичне використання.

Тема 7. Фразеологія. Українська фразеологія, її предмет і завдання. Фразеологізм як тип мовної одиниці. Основні типологічні ознаки фразеологізмів. Класифікація фразеологізмів. Семантико-граматична характеристика фразеологізмів. Лексико-граматичні зміни фразеологічних одиниць. Джерела формування фразеологізмів, їх стилістичне використання. Зв'язок фразеологізмів із частинами мови. Багатозначність фразем; явища синонімії та антонімії у фразеології. Шляхи засвоєння фразеологізмів. Експресивно-стилістичні властивості фразеологізмів. Прислів'я й приказки. Крилаті слова. Фразеологічний аналіз тексту. Фразеологічні словники української мови.

Тема 8. Українська лексикографія. Предмет і завдання лексикографії. Типи словників. Словники енциклопедичні та лінгвістичні. Відомості з історії української лексикографії. Характеристика найважливіших українських лексикографічних праць. Сучасний стан лексикографії в Україні. Значення словників у практичній роботі вчителя-філолога.

ФОНЕТИКА. ФОНОЛОГІЯ. МОРФОЛОГІЯ. ОРФОЕПІЯ. ГРАФІКА. ОРФОГРАФІЯ

Тема 9. Три аспекти вивчення мовних звуків. Фонетика і фонологія. Акустичний і лінгвістичний аспекти вивчення звукового складу української мови. Предмет і завдання фонетики, що вивчає артикуляційні та акустичні характеристики звуків, особливості їх сполучуваності у потоці мовлення. Будова мовного апарату. Активні і пасивні мовні органи. Поняття артикуляції. Взаємовідношення фонетики й фонології. Основні фонетичні одиниці мовлення: звук, склад, фонетичне слово, мовленнєвий такт, фраза.

Предмет і завдання фонології, що вивчає звуки мови з погляду їх функцій. Поняття фонем. Протиставлення фонем і звука. Фонема як об'єкт дослідження різних фонологічних шкіл. Основний її вияв та варіанти. Функції фонем як мовної одиниці. Диференційні ознаки фонем. Поняття «інваріант» (головний вияв) і «варіант» фонем. Розвиток поглядів на систему фонем сучасної української літературної мови.

Співвідношення між буквами та звуками. Правила переносу. Уживання літери *г*. Правопис ненаголошених голосних /o/, /e/, /u/.

Тема 10. Система фонем сучасної української літературної мови. Голосні фонем, їх класифікація. Звукова реалізація

голосних фонем. Варіанти голосних фонем у наголошених та ненаголошених позиціях.

Приголосні фонем, їх модифікації. Звукова реалізація приголосних фонем. Класифікація приголосних фонем за основним алофоном. Питання про кількісний склад приголосних фонем сучасної української мови.

Тема 11. Фонематична та фонетична транскрипції. Фонетичний і фонологічний аналіз голосних. Фонетичний і фонологічний аналіз приголосних.

Тема 12. Фонетичні процеси, зумовлені сполучуваністю звукових одиниць у мовленнєвому потоці. Зміни приголосних у мовленнєвому потоці. Асиміляція приголосних, її різновиди. Асиміляція за дзвінкістю/глухістю, за місцем і способом творення, асиміляція за м'якістю. Палаталізація.

Дисиміляція приголосних. Різновиди дисиміляції. Спрощення в групах приголосних. Видозміни фонем у мовному потоці (за термінологією Н. І. Тоцької, модифікації фонем). Спрощення в групах приголосних. Подовження приголосних як фонетичний процес. Явище подвоєння.

Видозміни голосних фонем: акомодация, редукція, гармонійна асиміляція.

Тема 13. Чергування голосних і приголосних фонем. Фонетичні (живі) та історичні чергування. Найдавніші чергування голосних. Чергування голосних фонем, зумовлені пізнішими фонетичними процесами: а) /e/ та /o/ з /i/; б) /e/ та /o/ з нулем звука; в) /e/ та /o/ після шиплячих та /j/; г) /и/ з /о/ у фонемосполуках /ри/, /ли/.

Тема 14. Чергування приголосних фонем. Чергування приголосних, пов'язані з першим перехідним пом'якшенням (г, к, х – ж, ч, ш). Чергування приголосних, пов'язане з другим і третім перехідним пом'якшенням (г, к, х – з, ц, с). Чергування приголосних при сполученні з /й/. Чергування приголосних /г/, /к/, /х/ – /ж/, /ч/, /ш/ – /з/, /ц/, /с/ перед суфіксами -ськ-, -ств-. Зміни приголосних перед суфіксом -ин-. Чергування в групах приголосних. Історичне коментування чергувань.

Чергування голосних і приголосних фонем, які становлять специфіку української мови. Евфонічні чергування.

Тема 15. Орфоепія. Орфоепічні норми української літературної мови. Вимова та правопис. Орфоепія і культура усного мовлення. Причини відхилень від орфоепічних норм. Основні норми української літературної вимови: вимова голосних, приголосних та звукосполучень приголосних; деякі

особливості вимови слів іншомовного походження. Аналіз сучасних орфоепічних норм української мови. Вимова голосних у наголошеній і ненаголошеній позиціях. Вимова приголосних у різних позиціях і вимова сполучень кількох приголосних. Особливості вимови слів іншомовного походження. Евфонічні чергування голосних і приголосних.

Тема 16. Акцентологія. Наголос в українській мові. Словесний наголос, його функції. Норми українського наголосу. Акустичні й артикуляційні відмінності наголошених складів від ненаголошених. Місце наголосу в слові в українській мові. Рухомий і нерухомий наголос при словозміні і словотворенні. Акцентна дублетність. Фонетичні слова. Поняття про проклітики та енклітики. Головний та побічний наголос.

Тема 17. Склад, його фонетична будова. Складоподіл. Основні закономірності складоподілу в українській мові. Типи складів. Інтонація. Паузи.

Тема 18. Графіка як розділ науки про мову. Поняття графеми. Український алфавіт та інші знаки, що використовуються в українському письмі. Співвідношення між буквами українського алфавіту і фонемами. Букви для позначення голосних і приголосних фонем. З історії письма.

Тема 19. Орфографія. Предмет і завдання орфографії. Основні поняття орфографії: орфограма, принцип правопису. Типи орфограм. Орфограми буквені і небуквені.

Теоретичні і практичні засади функціонування сучасних орфографічних норм. Історія становлення орфографічних норм української мови. Принципи української орфографії: фонетичний, фонематичний, морфологічний, історичний (традиційний) та семантично-диференційний (смысловий чи диференціююче написання). Різновиди орфограм. Уживання великої букви. Правопис прізвищ і власних назв. Правопис слів іншомовного походження. Правила переносу слів із рядка в рядок, технічні правила переносу. Історичний розвиток правописної системи української мови. «Український правопис» 1993 р. видання: основні зміни і доповнення. Правописні проблеми кінця ХХ – початку ХХІ ст. Нова редакція «Українського правопису» (2019).

ГРАМАТИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ **МОРФОЛОГІЯ. МОРФЕМІКА. СЛОВОТВІР**

Тема 20. Граматика сучасної української мови. Основні поняття граматики. Граматика української мови як учення про її морфологічну та синтаксичну будову. Морфологія та синтаксис як розділи граматики. Основні граматичні поняття: граматичне

значення, граматична форма, граматична категорія, граматичне значення слова у його відношенні до лексичного. Способи вираження граматичного значення слова граматичною формою слова. Синтетичні й аналітичні форми слів. Граматичні категорії. Системи граматичних категорій в українській мові. Морфологічні, синтаксичні та лексико-граматичні категорії. Поняття грамеми.

Морфологія як граматичне вчення про систему форм слова та засоби їх вираження. Поняття про словоформу. Взаємозв'язок між словом і словоформою. Частини мови та принципи їх виділення в українській мові. Повнозначні та службові частини мови. Проблема займенникових слів, нечастиномовні слова – морфеми і слова – речення, ступені й різновиди взаємопереходу частин мови.

Тема 21. Морфеміка і словотвір.

Морфеміка і морфемологія сучасної української мови.

Морфеміка як тип мовної одиниці. Морфемний склад слова. Поняття про морфему. Типи морфем в українській мові. Морфи як варіанти морфем. Кореневі й афіксальні морфеми. Словотворчі, формотворчі і словозміні афікси. Поняття нульової морфеми. Основа слова і закінчення. Основні зміни в морфемній будові слова: спрощення, перерозклад, ускладнення. Принципи морфемного аналізу слів.

Словотвір і словотворення. Словотвір як учення про мотивацію і творення похідних слів. Твірна основа і словотворчий формант. Словотвірний тип і словотвірне значення. Способи словотвору в сучасній українській мові. Словотвір іменників. Словотвір прикметників. Словотвір дієслів. Словотвір прислівників. Принципи словотвірного аналізу

Тема 22. Морфологія сучасної української мови. Частини мови.

Іменник: дефініція, лексико-граматичні розряди, граматичні категорії.

Іменник як частина мови. Семантико-граматичні ознаки його виділення. Лексико-граматичні розряди іменників: іменники - власні та загальні назви, назви істот і неістот, конкретні, абстрактні та збірні іменники, іменники з речовим значенням. Перехід іменників одного розряду до іншого.

Грамматичні категорії іменника. Категорія роду, її значення, морфологічне, синтаксичне та лексичне вираження. Формально-граматичні та значеннєві принципи розподілу іменників за родами. Іменники спільного та подвійного роду. Читання в роді

іменників. Категорія числа, її значення та граматичні засоби вираження. Іменники, що мають форму тільки однини або форму тільки множини. Категорія відмінка. Відмінкова система сучасної української літературної мови. Кличний відмінок у парадигмі іменника. Основні значення відмінків.

Відміни, словозміна і словотвір іменників. Словозміна іменників. Поняття про парадигму іменників. Повна та неповна парадигма. Принципи поділу іменників на відміни та групи. Характеристика парадигм іменників I, II, III та IV відмін. Розмежування варіантів відмінкових форм. Невідмінювані іменники. Відмінювання іменників *plurala tantum*. Іменники з ознаками прикметникової парадигми. Словотвір іменників.

Тема 23. Прикметник: дефініція, лексико-граматичні розряди. Поняття про прикметник як частину мови. Специфіка граматичних категорій прикметника. Лексико-граматичні розряди прикметників: якісні, відносні, присвійні. Перехід відносних у якісні, присвійних – у відносні та якісні. Здатність прикметників формувати синонімічні ряди, вступати в антонімічні відношення, розвивати переносні значення.

Граматичні особливості, словозміна і словотвір прикметників. Короткі та повні прикметника. Стягнені та нестягнені форми повних прикметників. Ступені порівняння як форми якісних прикметників. Особливості відмінювання та правопису прикметників. Творення та значення вищого та найвищого ступенів порівняння. Аналітичні форми ступенів порівняння. Відмінювання прикметників твердої та м'якої групи. Проблема кількості відмінюваних грамем прикметника. Словотвір прикметників якісних, відносних, присвійних. Творення прикметників від географічних назв. Прикметники, утворені складанням основ, їх правопис. Перехід прикметників в іменники.

Тема 24. Числівник як частина мови. Проблема частиномовної природи числівника. Розмежування числівників та інших слів з кількісним значенням. Числівник як частиномовна морфологічна периферія. Специфіка вияву граматичних категорій числівника. Функціональні розряди числівників: власне-якісні, збірні, дробові, неозначено-кількісні. Особливості їх вживання. Питання про порядкові числівники. Структурні типи числівників: прості, складні та складені. Відмінювання різних розрядів числівників. Аналіз специфіки парадигм кількісних числівників у сучасній українській літературній мові. Синтаксичні функції числівників.

Тема 25. Займенник як частина мови. Займенникові слова в системі частин мови. Співвідношення займенників за значенням, морфологічними ознаками та синтаксичною роллю в реченні з іншими частинами мови – іменниками, прикметниками, числівниками. Лексико-граматичні розряди займенників. Граматичні категорії займенників. Специфічні випадки функціонування займенників. Явище прономіналізації. Словотвірні характеристики займенників. Словозміна.

Тема 26. Дієслово як частина мови. Поняття про дієслово як частину мови. Система дієслівних утворень в українській мові. Неозначена форма дієслова. Типи дієслівних основ. Поділ дієслів на класи за співвідношенням з основами інфінітива та теперішнього часу. Поділ дієслів на дієвідміни.

Категорія виду дієслова. Протиставлення форм доконаного та недоконаного виду у видовій парі. Способи творення форм доконаного та недоконаного виду. Видова пара.

Дієслівні категорії способу і часу. Категорія особи. Категорія особи дієслова та числа. Дієслова з неповною особовою парадигмою. Безособові дієслова. Категорія часу та роду дієслова. Система дієслівних часів у сучасній українській літературній мові, їх творення та значення. Пряме та переносне вживання часових форм дієслова. Категорія способу дієслова. Дійсний, умовний та наказовий способи, їх творення та значення.

Категорії перехідності/неперехідності та стану дієслова. Загально дієслівна категорія перехідності-неперехідності дієслова. Перехідні дієслова та засоби їх вираження. Неperехідні дієслова та засоби їх вираження.

Валентність дієслова. Категорія стану дієслова та її зв'язок з перехідністю-неперехідністю. Дієслова активного стану, їх засоби вираження. Дієслова пасивного та зворотно-середнього стану.

Тема 27. Дієприкметник. Дієприслівник.

Дієприкметник як форма дієслова та прикметникові характеристики дієприкметника. Граматичні категорії дієприкметника. Творення дієприкметників. Активні дієприкметники теперішнього часу, їх значення та вживання. Пасивні дієприкметники минулого часу обох видів. Перехід дієприкметників у іменники та прикметники. Дієслівні форми на *-но*, *-то*.

Дієприслівник як форма дієслова. Дієслівні та прислівникові характеристики дієприслівника. Значення дієприслівників доконаного та недоконаного видів. Творення та синтаксична роль

дієприслівників. Перехід дієприслівників у прислівники та прийменники.

Тема 28. Прислівник як частина мови. Значення прислівників як слів, що виражають статичну ознаку іншої ознаки. Морфологічні ознаки, синтаксична роль прислівників. Групи прислівників за означенням. Ступені порівняння означальних прислівників. Творення прислівників (від прикметників, іменників, числівників, займенників, дієслів). Перехід у прислівники інших частин мови. Перехід прислівників у прийменники, сполучники, частки.

Тема 29. Слова категорії стану та їх місце в системі частин мови. Частиномовна база станівника. Лексико-семантичні групи слів категорії стану.

Модальник. Модальні слова як особлива категорія слів.

Формування модальника та його частиномовний статус. Семантичні розряди модальних слів. Морфологічні та синтаксичні властивості модальника.

Тема 30. Прийменник. Сполучник.

Критерії виділення службових частин мови. Спільні й відмінні особливості службових слів. Морфологічний аналіз службових слів

Прийменник як частина мови.

Прийменники як службові слова, що виражають відношення (просторові, часові та інші) між повнозначними словами. Морфологічний склад прийменників. Перехід самостійних слів і словосполучень у прийменники. Вживання прийменників з певними відмінками іменників і субстантивованих слів. Полісемія прийменників. Синонімія прийменників

Сполучник як частина мови.

Сполучники як службові слова, що виражають зв'язок між словами в реченні, між частинами речень. Синтаксичні функції сполучників. Морфологічний склад сполучників. Сполучники сурядності і підрядності, їх групи. Сполучні слова їх відмінність від сполучників. Перехід повнозначних слів у сполучники.

Тема 31. Частка як частина мови. Вигук і звуконаслідування.

Частки як службові слова, що вносять певні відтінки у значення слів чи рівень. Групи часток за значенням. Функції часток. Частки словотворчі і формотворчі. Правопис часток в українській мові.

Вигуки як слова, що виражають емоції та волевиявлення, їх роль у реченні. Групи вигуків за значенням, їх уживання. Перехід у вигуки повнозначних слів. Звуконаслідувальні слова.

СИНТАКСИС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Тема 32. Загальне поняття про синтаксис. Зв'язок синтаксису з іншими лінгвістичними розділами та дисциплінами. Типи синтаксичних одиниць. Синтаксичні зв'язки і відношення (предикативні, підрядні, сурядні).

Тема 33. Словосполучення як некомунікативна синтаксична одиниця. Словосполучення та його відношення до слова і речення. Типи словосполучень за будовою (за кількісним принципом). Типи синтаксичного зв'язку слів у словосполученнях. Типи підрядних словосполучень за морфологічною ознакою стрижневого (основного) слова. Засоби зв'язку слів у словосполученнях. Смыслові відношення між словами у словосполученні.

Тема 34. Речення як основна одиниця синтаксису. Речення та судження. Основні ознаки речення: предикативність, модальність і часова співвіднесеність, семантико-інформативна й інтонаційна завершеність та ін. Основні аспекти вивчення речення: семантичний, формально-граматичний, комунікативний. Типи речень за комунікативним призначенням.

Тема 35. Просте двоскладне речення. Поняття про двоскладне речення. Вираження предикативності у двоскладному реченні. Особливості семантичної структури двоскладного речення. Головні члени та їх роль у синтаксичній та семантичній організації двоскладного речення. Поняття про другорядні члени речення. Повні та неповні речення. Структурно-семантичні різновиди неповних речень. Еліптичні речення. Приєднувальні конструкції як специфічні різновиди повних та неповних речень.

Тема 36. Традиційне вчення про члени речення. Класифікація членів речення на основі синтаксичних зв'язків. Головні члени речення, їх роль у структурі простого речення. Координація підмета і присудка Другорядні члени речення, їх роль у структурі простого речення. Нові підходи до класифікації членів речення.

Тема 37. Підмет як головний член двоскладного речення. Типи підмета та способи його вираження: а) прості підмети; б) складені підмети.

Тема 38. Присудок як головний член двоскладного речення. Типи присудків за морфологічним способом вираження та будовою. Дієслівний присудок. Простий дієслівний присудок, способи його вираження. Ускладнені форми простого присудка. Дієслівний складений присудок, способи його вираження. Характер допоміжного дієслова. Дієслівний складний присудок.

Синонімічність різних форм присудка. Координація простого і складеного присудків з підметом. Іменний складений присудок. Питання про іменний присудок з нульовою зв'язкою. Зв'язка як складова частина іменного складеного присудка, типи зв'язок. Способи вираження іменної частини складеного присудка. Складний іменний присудок. Складні присудки змішаного типу. Синоніміка різних форм іменного присудка.

Тема 39. Другорядні члени речення.

Додаток. Означення. Обставина. Загальне поняття про непоширені та поширені речення. З історії питання про другорядні члени речення. Принципи їх класифікації. Додаток як синтаксичне вираження об'єкта: прямий / непрямий; придієслівні / приіменні та додатки при словах категорії стану; вивчення додатка у загальноосвітній школі. Означення як синтаксичне вираження ознаки: узгоджене / неузгоджене; прикладка як різновид означення; її правопис; вивчення означення у загальноосвітній школі. Обставина як синтаксичне вираження дії, процесу, стану, ознаки: групи обставин за значенням; вивчення обставин у загальноосвітній школі.

Тема 40. Односкладні речення. Характер головного члена в них. Односкладні речення і судження. Поширені і непоширені, повні і неповні односкладні речення. Односкладні речення – синонімічні паралелі двоскладних. Класифікація односкладних речень: означено-особові речення, неозначено-особові речення, узагальнено-особові речення, безособові речення, інфінітивні речення, номінативні речення, генетивні речення. Структурно-семантичні типи нечленованих речень. Розрізнення нечленованих і неповних речень.

Тема 41. Речення з однорідними членами. Поняття про ряд однорідних членів речення. Характеристика ряду однорідних членів. Узагальнюючі слова при них. Питання про речення з однорідними присудками. Однорідні та неоднорідні означення.

Тема 42. Речення з відокремленими другорядними членами. Поняття про відокремлення. Основні умови відокремлення другорядних членів. Напівпредикативні відношення привідокремлених другорядних членах. Відокремлення означень, узгоджених і неузгоджених. Синонімія відокремлених означень і підрядних означальних речень. Пунктуація при відокремлених означеннях.

Відокремлення прикладок. Засоби вираження непоширених і поширених відокремлених прикладок. Синонімія відокремлених прикладок і підрядних речень. Пунктуація при відокремлених

прикладках. Відокремлення обставин. Засоби вираження непоширених і поширених відокремлених обставин. Синонімія відокремлених обставин і підрядних обставинних речень. Пунктуація при відокремлених обставинах. Відокремлені додатки.

Тема 43. Вставні конструкції у структурі поширеного речення. Функціонально-семантичні різновиди вставних конструкцій. Уточнюючі слова та звороти в складі простого речення та їх синтаксична роль. Пунктуація в реченнях з уточнюючим членами.

Вставлені конструкції у структурі поширеного речення. Функціонально-семантичні різновиди вставлених конструкцій.

Тема 44. Звертання. Загальна характеристика. Значення та способи вираження звертання, його місце в реченні. Інтонація при звертанні. Порядок слів у простому реченні. Прямий та непрямий порядок слів.

Тема 45. Складне речення як синтаксична одиниця.

Проблеми дослідження складного речення. Визначальні граматичні та семантичні ознаки складного речення. Засоби зв'язку частин складного речення. Формально-синтаксична та семантико-синтаксична структура складного речення. Комунікативна організація складного речення. Поділ складних речень за основними засобами зв'язку на сполучникові та безсполучникові.

Тема 46. Складносурядне речення. Складносурядне речення в системі складного речення. Засоби вираження синтаксичних зв'язків і змістових відношень між частинами складносурядного речення. Структурно-семантичні типи складносурядних речень, виділювані на основі єдності характеру синтаксичних зв'язків і семантичних відношень між компонентами. Речення з єднальними, зіставно-протиставними, розділовими та градаційними сполучниками. Складносурядні речення відкритої та закритої структур. Складносурядні багатоконпонентні конструкції.

Тема 47. Складнопідрядне речення як тип синтаксичної конструкції. Складнопідрядне елементарне речення. Структурні особливості складнопідрядних речень. Функції сполучних слів і сполучників у складнопідрядному реченні. Вказівні слова як факультативні та обов'язкові компоненти в головній частині. Принципи класифікації складнопідрядних речень.

Складнопідрядні елементарні речення нерозчленованої структури. Характеристика складнопідрядних речень у зв'язку з

функцією підрядної частини. Семантико-структурні типи складнопідрядних речень нерозчленованої структури.

Складнопідрядні елементарні речення розчленованої структури. Різновиди складнопідрядних речень із підрядними обставинними. Складнопідрядні речення з підрядними супровідними. Складнопідрядні речення з пояснювальними відношеннями між предикативними частинами.

Тема 48. Складнопідрядне багатокомпонентне речення. Речення з кількома підрядними частинами, різновиди зв'язку підрядних частин у їх межах. Складнопідрядні речення з неоднорідною супідрядністю, послідовною підрядністю та однорідною супідрядністю. Поняття про контаміновані складнопідрядні багатокомпонентні речення.

Тема 49. Елементарне складне безсполучникове речення. Проблема статусу складних безсполучникових речень. Складні безсполучникові елементарні речення з однорідними та неоднорідними частинами та їх основні різновиди. Багатокомпонентне безсполучникове складне речення. Типологія безсполучникових складних конструкцій.

Тема 50. Складне речення з різними видами сполучникового зв'язку. Складні речення із сурядністю і підрядністю та їх різновиди. Складні речення з підрядністю і сурядністю. Складне сполучниково-безсполучникове речення. Конструкції з сурядністю і безсполучниковістю; з підрядністю і безсполучниковістю; з сурядністю, підрядністю і безсполучниковістю.

Тема 51. Складне синтаксичне ціле як синтаксична одиниця і компонент тексту. Засоби зв'язку його компонентів: семантична пов'язаність речень, єдність їх змісту, лексичні, морфологічні, синтаксичні та ритмомелодійні засоби. Абзац як композиційно-комунікативна одиниця, його роль у членуванні тексту. Текст як об'єкт синтаксично-комунікативного аналізу. Функціонально-комунікативні різновиди текстів. Монологічне мовлення як комунікативна та семантико-синтаксична форма усного і писемного тексту. Діалогічне мовлення. Конструкції з чужим мовленням. Засоби передачі чужого мовлення, співвідношення форм прямої та непрямої мови.

Тема 52. Період як своєрідна синтаксична структура. Структурно-семантичні особливості періоду. Семантико-синтаксичні відношення між частинами періоду.

3. Рекомендована література

Базова

Підручники і методичні посібники

1. Баденкова В. М., Зинякова А. А. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Акцентологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія: навч. Посіб. Миколаїв, 2017. 278 с.
2. Бевзенко С.П. Сучасна українська мова. Синтаксис: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищих навчальних закладів. К.: Вища школа, 2005. 270 с.
3. Безпояско О.К. Граматика української мови. Морфологія: підруч. для студ. філол. фак. вузів. К.: Либідь, 1993. 336 с.
4. Безпояско О.К., Городенська К.Г. Морфеміка української мови. К.: Либідь, 1987. 212 с.
5. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. К.: Академія, 2006. 367 с.
6. Брус М. П. Українське ділове мовлення: навч. посіб. для студ. економічних спеціальностей. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2015. 306 с.
7. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Грищенко А. П. Граматика української мови. К. : Рад. школа, 1982. 208 с.
8. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: підруч. для студ. філол. факультетів вищ. навч. закладів. К.: Либідь, 1993. 368 с.
9. Вільчинська Т.П. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: навч. посіб. для студ. філол. факультетів вищ. нач. закладів. Ч. 2: Практикум. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2002. 80с.
10. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова: вступ, фонетика, орфоепія, графіка і орфографія, лексикологія, фразеологія, словотвір. К.: Вища шк., 1986. 199 с.
11. Волох О.Т. та ін. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис. 2-е вид., перероб. і доп. К.: Вища школа, 1989. 334 с.
12. Волох О. Т., Чемерисов М. Т., Чернов Є. І. Сучасна українська літературна мова. К.: Вища школа, 1976. 375 с.
13. Горпинич В.О. Морфологія української мови (граматика, морфологія, іменник, прикметник, займенник): Текст лекції: навч. посіб. для студ. Дніпропетровськ, 2000. 170с.

14. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навч. посіб. для студ. філол. спец. вузів. К.: 1999. 206 с.
15. Горпинич В.О. Морфологія української мови [Текст]: підруч. для студ. вищих навч. закладів. К.: Академвидав, 2004. 336с.
16. Гуйванюк Н. В. Українська мова. Схеми, таблиці, тексти: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закладів. Львів: Світ, 2005. 304 с.
17. Дудик П.С., Литовченко В. М. Сучасна українська мова: завдання і вправи: навч. посіб. К.: Академія, 2007. 264 с.
18. Дудик П. С., Єрмакова С. Д., Литовченко В. М. Сучасна українська літературна мова: збірник вправ для лабораторних робіт. К.: Вища школа, 1987. 167 с.
19. Джочка І. Ф., Ципердюк О. Д. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: Дієслово. Незмінні частини мови: збірник тестів. Івано-Франківськ: Видавець Голіней О. М., 2016. 132 с.
20. Дудик П.С., Литовченко М.В. Сучасна українська мова: завдання і вправи [Текст]: навч. посіб. для студ. вищих навчальних закладів. К.: Академвидав, 2007. 264 с.
21. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
22. Загнітко А. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. Донецьк: Дон НУ. 2001. 662 с.
23. Зарицький М.С. Актуальні проблеми української термінознавства: підруч. для студ. вищ. навч. закладів. К.: Політехніка, 2004. 128 с.
24. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української мови: навч. посіб. для студ. філол. факультетів. Одеса: Чорномор'я, 1996. 144 с.
25. Корнієнко І. А. Сучасна українська літературна мова: навч.-метод. посіб.: у 2-х ч.. Ч. 1: Граматика. Словотвір. Морфеміка. Морфологія. Іменні частини мови. Миколаїв: Іліон, 2014. 208 с.
26. Корнієнко І. А. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Дієслово. Прислівник. Станівник. Модальник. Службові частини мови. Вигук: метод. реком. та вказівки до самостійної роботи. Миколаїв: Іліон, 2016 121 с.
27. Ладоня І.О. Українська мова: навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Вища школа, 2001. 158 с.

28. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. К.: Вища школа, 1983. 264 с.
29. Лінгвістичний аналіз. Практикум: навчальний посібник /за ред. Г. Р. Передрїй. К.: Видавничий центр «Академія», 2005. 255 с.
30. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навч. посіб. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2015. 440 с.
31. Москаленко Н. А., Фащенко М. М., Смагленко Ф. П. Сучасна українська літературна мова. Лексичний, фонетичний і граматичний аналіз: навч. посіб. для студ. філол. факультетів ун-тів. Київ – Одеса: Вища школа, 1980. 140 с.
32. Олійник О. Б., Гребницький Г. М. Українська мова та література: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. К.: Кондор, 2006. 306 с.
33. Олійник О. Б. Сучасна українська мова: Опорні конспекти. К.: Кондор, 2008. 234 с.
34. Пазяк О. М. Українська мова і культура мовлення: навч. посіб. / О. М. Пазяк, Г. Г. Кисіль. К. : Вища школа, 1995. 239с.
35. Плющ М. Я. Граматика української мови. У 2-х частинах: підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закладів. Ч. 1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. К.: Вища школа, 2005. 286с.
36. Плющ М. Я., Леута О. І., Гальона Н. П. Сучасна українська літературна мова. Збірник вправ: навч. посіб. для студ. вузів, що вивч. дисципліну «Сучасна українська мова мова» К.: Вища школа, 1995. 284 с.
37. Плющ М. Я., Леута О. І., Гальона Н. П. Сучасна українська літературна мова. Збірник вправ [Текст]: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закладів. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Вища школа, 2003. 287 с.
38. Плющ М. Я., Грипас Н. Я. Граматика української мови в таблицях [Текст]: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закладів. К: Вища школа, 2004. 167с.
39. Пономаренко С. Сучасна українська мова: Морфеміка. Дериватологія. Морфонологія: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили. 2017. 300 с.
40. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: навч. посіб.. 2-ге вид., стереотип. К.: Либідь, 2001. 240 с.

41. Розгон В. В. Фонетика, фонологія, графіка й орфографія сучасної української мови: навч.-метод. посіб. для студ. Вид. 6-е, доп. і переробл. Умань: ФОП Жовтий 2014. 168 с.
42. Савченко І. С. Фонетика, орфоєпія і графіка сучасної української мови [Текст]: навч. посіб. для студ. напряму підгот. 6.020303 - Філологія (українська мова і література: (до 90-річного ювілею Г. Р. Передрій). Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 188 с.
43. Савченко І. С., Шляхова В. В. Практичний курс фонетики, орфоєпії та графіки української мови [Текст]: наук.-метод. посіб. для студентів спец.: 014.01 «Середня освіта. Українська мова і література», 035.01 «Філологія. Українська мова і література». Черкаси: Вертикаль, 2018. 108 с.
44. Сербенська О. А. Культура усного мовлення: практикум: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.
45. Спанатій Л. С. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. Фонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Фразеологія: навч. посіб.. Миколаїв: Іліон, 2015. 372 с.
46. Сучасна українська літературна мова. Вправи. Завдання. За творами Т. Г. Шевченка / за ред. Г. М. Вокальчук, В. М. Мойсієнка. К.: ВЦ «Академія», 2016. 224 с.
47. Сучасна українська літературна мова / [за ред. І. К. Білодіда]. Вступ, фонетика. К.: Наукова думка, 1969. 583 с.; Морфологія. К., 1969. 583с.; Синтаксис. К., 1972. 515 с.; Стилїстика. К., 1973. 588 с.; Лексика і фразеологія. К., 1973. 440 с.
48. Сучасна українська літературна мова: навчально-методичний посібник для дистанційного навчання / уклад.: І. С. Гонца, В. В. Розгон. Умань: Візаві, 2018. 334 с.
49. Сучасна українська літературна мова: підруч. для студ. філол. спец.і вищ. навч. закладів / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ, Н. І. Тоцька / за ред. А. П. Грищенка. 3-те вид., доп. К.: Вища школа, 2002. 439с.
50. Сучасна українська літературна мова [Текст]: підруч. для студ. філол. спец. вищих навчальних закладів / за ред. М. Я. Плющ. К.: Вища школа, 2009. 430 с.
51. Сучасна українська мова: підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін. К. : Либідь, 2001. 312 с.
52. Сучасна українська мова: підруч. для студ. гуманітарних спеціальностей вищ. навч. закладів / За ред. О. Д. Пономаріва. 3-тє вид., перероб. К.: Либідь, 2005. 488 с.

53. Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоесія, графіка, орфографія: навч.-метод. посіб. для студентів-філологів вищих навч. закладів / уклад. З. І. Комарова, В. В. Розгон. Умань, 2014. 213 с.
54. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика: підруч. / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К.: Знання, 2013. 340 с.
55. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфографія, графіка, орфографія. К.: Вища школа, 1981. 184 с.
56. Тоцька Н. І. Вправи з сучасної української літературної мови. К.: Вища школа, 1969. 144 с.
57. Український правопис. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf>.
58. Шевчук С. В., Лобота Т. М. Сучасна українська літературна мова: навч. посіб.. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Арій, 2008. 384 с.
59. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: навч. посіб. для студ. педагогічних навч. закладів. К.: Літера, 2000. 284 с.
60. Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови: посіб.. Київ: Освіта, 2016. 287 с.
61. Ющук І. П. Українська мова: підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закладів. 4-ге вид. К.: Либідь, 2008. 640 с.

Довідникова література

1. Ахманова О. С. Словник лінгвістичних термінів. М.: Радянська енциклопедія, 1966. 608 с.
2. Варган І. О., Пилинська М. М. Російсько-український словник сталих виразів / за ред. М. Ф. Наконечного. Харків: Прапор, 2002. 864 с.
3. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень. К.: Наук, думка, 2001. 640 с.
4. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: словник-довідник. К.: Либідь, 1995. 192 с.
5. Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. К.: Рідна мова, 2000. 351 с.
6. Головащук С.І. Словник наголосів: понад 20000 слів. К.: Наукова думка, 2003. 320 с.
7. Горпинич В. О. Українсько-російський орфографічний словник. Дніпропетровськ: ДДУ, 1998. 189 с.
8. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. К.: Рад. школа, 1986. 222 с.

9. Демська О., Кульчицький І. Словник омонімів. Львів: Фенікс, 1996. 224 с.
10. Етимологічний словник української мови: у 7 т. К.: Наукова думка, 1982. Т. 1. 632 с.; 1985. Т. 2. 571 с.; 1989. Т. 3. 552 с.; 2003. Т. 4. 656 с.; 2006. Т. 5. 704 с.; 2012. Т. 6. 568 с.
11. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Годор О. Г. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. К.: Либідь, 2001. 223 с.
12. Зубков М. Сучасний російсько-український і українсько-російський словник: понад 65000 слів. 4. вид., випр. й доп. Харків: Фоліо, 2006. 620 с.
13. Зубков М. Г. Українська мова [Текст]: Універсальний довідник. 4-те вид. випр. і доп. Харків: Школа, 2009. 496 с.
14. Калачник В., Савченко Л. Українсько-російський словник наголосів. Харків: Прапор, 1999. 542 с.
15. Караванський С. Й. Практичний словник синонімів української мови. К.: Кобза, 1993. 469 с.
16. Лозова Н. Є., Фридрак В. Б. Дзвона чи дзвону? або -а(-я) чи -у(-ю) в родовому відмінку: словник-довідник. К.: Наук, думка, 2007. 168 с.
17. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Шевчук С. В. Російсько-український і українсько-російський словник: відмінна лексика. К.: Вища школа, 1993. 265 с.
18. Морфемний словник / Укл. Л. М. Полюга. К.: Радчнська школа, 1983. 464 с.
19. Новий російсько-український словник-довідник: близько 100 тис. слів / уклад. С. Я. Єрмоленко [та ін.]. 2-е вид., доп. і випр. К.: Довіра, 1999. 878 с.
20. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х томах / укл. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. К.: Аконтіт, 2008. Т. 1. 928 с.; Т. 2. 928 с.; Т. 3. 864 с.
21. Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. К.: Рад. шк., 1991. 400 с.
22. Онуфрієнко Г. С., Таранова Н. В. Навчальний тлумачний словник лінгвістичних термінів (90 терміноодиниць). Запоріжжя: ЗЮІ МВС України, 1998. 52 с.
23. Полюга Л. М. Словник антонімів. К.: Радянська школа, 1987. 173 с.
24. Російсько-український і українсько-російський тлумачний словник / за заг. ред. Л. Г. Савченко. Харків: Прапор, 2004. 270 с.

25. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 843 с.
26. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: словник-довідник. К.: Наукова думка, 1996. 336 с.
27. Сліпущко О. С. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові: правопис, граматики: 10000 слів. К.: Криниця, 2000. 511 с.
28. Словник-довідник сучасної української мови: Разом. Окремо. Через дефіс: Близько 60000 слів / Укладачі Т. К. Співак, О. О. Якименко. Х.: ФОП Співак В. Л., 2009. 528 с.
29. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінів-сполучень / уклад. Л. М. Пустовіт [та ін.] К.: Довіра, 2000. 1018 с.
30. Словник української мови / Відп. ред. В. В. Жайворонок. К.: ВЦ «Просвіта», 2016. 1320 с.
31. Словник української мови: в 11 т. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 1-11.
32. Словник синонімів української мови: в 2-х т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. К.: Наукова думка, 2001. Т. 1. 1028 с.; Т. 2. 956 с.
33. Словник сучасного українського сленгу / упоряд.: Т. М. Кондратюк. Х.: Фоліо, 2006. 350 с.
34. Словник труднощів української мови / за ред. С. Я. Єрмоленко. К.: Радянська школа, 1992. 336 с.
35. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко [та ін.]. К.: Наукова думка, 2003. 1104 с.
36. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. К.: Критика, 2003. 336 с.
37. Сучасний тлумачний словник української мови [С. В. Ломакович]. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. 670 с.
38. Українська мова: енциклопедія. К.: Українська енциклопедія, 2004. 824 с.
39. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. К.: Либідь, 2001. 222 с.
40. Український орфографічний словник: Близько 100000 слів / за ред. А. О. Сващенко. Х.: Прапор, 2003. 846 с.
41. Український орфографічний словник: Близько 165 тис. слів / за ред. В. М. Русанівського; уклад.: В. В. Чумак та ін. 5-е вид., переробл. і доповн. К.: Довіра, 2006. 940 с.
42. Чак Є. Складні випадки правопису та слововживання. К.: Радянська школа, 1998. 219 с.

43. Шевченко Л. Ю., Різун В. В., Лисенко Ю. В. Сучасна українська мова: Довідник. К.: Либідь, 1996. 264 с.
44. Шевчук С. В. Разом, окремо, через дефіс: Словник-довідник. К.: Видавництво А.С.К., 2003. 416 с.
45. Шкаруба Л. М., Спанатій Л. С. Російсько-український словник художніх термінів: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. К.: Каравела, 2004. 320 с.
46. Яцимірська М. Г. Культура фахової мови журналіста. Львів ПАІС, 2004. 332 с.
47. Ющук І. Практичний довідник з української мови. К.: Рідна мова, 2000. 223 с.

Допоміжна

Вступ. Лексикологія Фразеологія. Лексикографія

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія: навч. посіб. Харків: Вища шк. Вид-во при ХДУ. 1988. 134 с.
2. Антисуржик [за заг. редакцією О.Сербенської]. К.: Світ, 1994. 150 с.
3. Антонів Ю. Репресовані слова: до проблеми реабілітації лексики, вилученої з української мови. *Урок української*. 2003. № 7. С. 16–18.
4. Аркушин Г. Незмінні західнополіські іменні лексеми. *Українська мова*. 2017. № 2 (62). С. 40–48.
5. Городенська К. Профі-кар'єра чи професійна кар'єра. *Українська мова*. 2017. № 2 (62). С. 122.
6. Бабій І. О. Українська лексикографія: зб. тестів. 2-ге вид., випр. і допов. Івано-Франківськ: видавець Голіней О. М., 2016. 88 с.
7. Баденкова В. Роль старослов'янської мови у формуванні української літературної мови. *Актуальні питання розвитку української мови у науковій ретроспекції та перспективі: матеріали круглого столу до Дня української писемності та мови*; [за заг. ред. Н. В. Коч]. Миколаїв: МНУ, 2012. С. 25–27.
8. Баденкова В. М. Словотвірні особливості оказіональних слів у поетичному дискурсі Д. Кременя. *Текст. Контекст. Інтертекст: науковий електронний журнал* / за ред проф. Оксани Філатової. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. № 3. URL: [http://text-intertext.in.ua/pdf/n01\(03\)2018/badenkova_viktoriia_03_2018.pdf](http://text-intertext.in.ua/pdf/n01(03)2018/badenkova_viktoriia_03_2018.pdf)
9. Баденкова В., Троценко Є. Структурні та семантичні трансформації біблеїзмів у поетичному ідіостилі Д. Кременя.

- Текст. Контекст. Інтертекст*: Науковий електронний журнал; [за ред проф. Оксани Філатової]. № 1. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. С. 31–40.
10. Баденкова В. М. Функціонально-семантичні особливості старослов'янізмів у поетичних текстах Дмитра Кременя. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. Миколаїв: Видавництво ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. Вип. 299. Т. 287. С. 10–14.
 11. Баран Я. Фразеологія у системі мови. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. 176 с.
 12. Білецький А. Про мову і мовознавство: навч. посіб.. К.: АртЕк, 1996. 224 с.
 13. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. К.: Рідна мова, 1998. 475 с.
 14. Векуа Н. Антонімія як лексико-семантичне явище. *Дивослово*. 2007. № 6. С. 26–32.
 15. Воронова М. Варіанти фразеологізмів у журналістському творі. *Урок української*. 2007. № 6. С. 25–26.
 16. Врублевська Г. Суржик як елемент міської субкультури. *Урок української*. 2002. № 11–12. С. 12–13.
 17. Горбач О. Арго в Україні. Л.: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича, 2006. 688 с.
 18. Демський М. Українські фрази й особливості їх творення. Львів–Краків–Париж: Просвіта, 1994. 62 с.
 19. Демченко В. Арго як органічний елемент повсякденної української мови. *Дивослово*. 2010. № 5. С. 34–38.
 20. Дочу А. Р. Мовні контакти і запозичення як чинник формування тематичних груп лексики (на матеріалі англійського орнітонімікону). К.: Наукова думка, 2017. 206 с.
 21. Дядечко Л. П. Крылатые слова как объект лингвистического описания: история и современность. К.: Вид-во КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2002. 290 с.
 22. Дятчук В. В., Пустовіт Л. О. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. К.: Наукова мова, 1983. 156 с.
 23. Дюндик О. Креативний потенціал неолексикону Євгена Пашковського. *Українська мова*. 2017. № 2 (62). С. 110–122.
 24. Жайворонок В. В. Запозичена лексика в українській мовній картині світу: Мова у слов'янському культурному просторі. Умань, 2002. 412 с.
 25. Іванова Н. Український музичний сленг. *Урок української*. 2004. № 5–6. С. 12.

26. Іванова Н. Український музичний сленг. *Урок української*. 2004. № 7. С. 19.
27. Клепуц Л. Стратегії класифікації ненормативної лексики. «Humanities & Social Sciences 2009» (HSS–2009), 14–16 may 2009, Lviv. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6678/1/30.pdf>
28. Кредатусова Я. Мовні інновації-абрєвіатеми в сучасній словацькій мові (у порівнянні з українською). *Українська мова*. 2017. № 1 (61). С. 77 – 91.
29. Колоїз Ж. В. Українська okazіональна деривація: монографія. К.: Акцент, 2007. 311 с.
30. Куляс П. Мода на архаїзми. *Дивослово*. 2002. № 1. С. 17.
31. Левицький В. В. Лексична полісемія та квантитативні методи її дослідження. *Мовознавство*. 2003. № 4. С. 17–25.
32. Лєсюк М. П. Розмовно-маргінальна лексика української мови та її лексикографічне опрацювання. *Мовознавство*. 2007. № 6. С. 12–19.
33. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови: семантична структура слова. Харків, 1977. 115 с.
34. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Л., 2002. 21 с.
35. Мартос С. А. Молодіжний сленг: міф чи реальність? *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2004. № 11. С. 12–15.
36. Масенко Л. Т. Мова і суспільство. Постколоніальний вимір. К.: Вид. дім КМ Академія, 2004. 163 с.
37. Масенко Л. Т. Суржик: між мовою і «язиком». 2-ге вид., зі змінами і допов. К.: Видавн. дім «КМ Академія», 2019. 232 с.
38. Масенко Л. Українська жаргонологія: проблеми становлення. *Українська мова та література*. 2006. № 38. С.3–5.
39. Матвіяс І. Г. Діалектна основа лексики і фразеології в українській літературній мові. *Мовознавство*. 2007. № 3. С. 23–27.
40. Матвіяс І. Г. Діалектна основа української літературної мови. *Мовознавство*. 2007. № 6. С. 26–36.
41. Мацько Л. З якою лексикою вступаємо в ХХІ століття? *Урок української*. 2000. № 8. С. 14–17.
42. Науменко Л. М. Молодіжний сленг – реалії сьогодення. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного*

- університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. Вип. 34. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. С. 227–230.
43. Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова. К.: Наукова думка, 1993. 200 с.
 44. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їх мов: міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». К.: Академія, 2001. 152 с.
 45. Санченко Є. М. Елітарна мовна особистість: від діалектних витоків до літературної мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Луганськ, 2009. 21 с.
 46. Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 627 с.
 47. Скляренко В. Г. Дослідження з етимології та історичної лексикології української мови. К.: Наук. думка, 2017. 660 с.
 48. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. К.: Наукова думка, 1973. 280 с.
 49. Соколова С. Порівняльне дослідження української та російської мов і проблеми соціолінгвістики. *Українська мова*. 2017. № 1 (61). С. 42–54.
 50. Стишов О. А. Основні джерела поповнення фразеологічного складу української мови кінця ХХ – початку ХХІ століть. *Мовознавство*. 2015. № 1. С. 33–47.
 51. Томіленко Л. М. Суржик як об'єкт наукових досліджень і дискусій. *Мовознавство*. 2014. № 4. С. 69 – 80.
 52. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг. Соціальна диференціація української мови. К. Критика, 2005. 463 с.
 53. Ставицька Л. О. Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти. К.: «Пульсари», 2007. 200 с.
 54. Ставицька Л. Українсько-російська двомовність: соціопсихологічні та лексикографічні аспекти. *Дивослово*. 2001. № 11. С. 13–16.
 55. Степаненко М. З історії дослідження витоків української мови. *Дивослово*. 2002. № 7. С. 17–19.
 56. Стишов О. З активної – у пасивну. *Урок української*. 2004. № 2. С. 23–25.
 57. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): монографія. К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. 388 с.
 58. Стратулат Н. В. Семантична неологізація як спосіб збагачення словникового складу української мови. *Мовознавство*. 2007. №3. С.69-77.

59. Товстенко В. Р. Просторіччя в українській мові як структурно-функціональне явище. К.: Ін-т укр. мови. НАН України, 2003. 278 с.
 60. Чучвара А. Вплив просторіччя на формування прізвиськ у соціогрупі «школяр». *Мова і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 85–92.
 61. Шумейкіна А. Сучасний український сленг: конотативний аналіз. *Дивослово*. 2010. № 7. С. 31–35.
- Фонетика. Фонологія. Орфоенія. Графіка. Орфографія**
1. Бровченко Г. О. Інтонаційні засоби мовної експресивності. *Мовознавство*. 1989. № 2. С. 49–55.
 2. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові. К.: Радянська школа, 1984. 160 с.
 3. Глазова О. П. Українська орфографія: навч. посібник. Х.: Веста: Ранок, 2005. 384 с.
 4. Городенська К. Профі-кар'єра чи професійна кар'єра. *Українська мова*. 2017. № 2 (62). С. 122.
 5. Єгорова Т. Д. Практичний курс української мови: навч. посіб. 2-ге вид., виправ. К.: Центр учбової літератури, 2010. 160 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/>
 6. Желязкова В. В. , Зинякова А. А. Наголошення іменних частин мови в поемі «Енеїда» І.П. Котляревського: [монографія]. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. 238 с.
 7. Залеський А. М. Замінне подовження голосних в українській мові. *Мовознавство*. 1988. № 2. С. 56–65.
 8. Зинякова А. А. Акцентуація іменників жіночого роду в поетичній творчості Ліни Костенко. *Наукові праці: наук. журн.* / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили. Філологія. Мовознавство; ред. кол.: Н. П. Матвеева (голова). Миколаїв, 2017. Т. 294. Вип. 282. С. 43–48.
 9. Німчук В. В. Про графіку та правопис як елементи етнічної культури: історія г. *Мовознавство*. 1990. № 6. С. 3–10.
 10. Німчук В. В. Про графіку та правопис як елементи етнічної культури: історія г. *Мовознавство*. 1991. № 3. С. 12–21.
 11. Кобиринка Г. Джерела дослідження динаміки акцентуації в українських діалектах. *Українська мова*. 2017. № 1 (61). С. 55–65.
 12. Козачук Г. О., Шкуратяна Н. Г. Практичний курс української мови: навч. посіб. для вузів. К.: Вища шк., 1993. 367 с.

13. Кредатусова Я. Мовні інновації-абрєвіатеми в сучасній словацькій мові (у порівнянні з українською). *Українська мова*. 2017. № 1 (61). С. 77–91.
14. Максименко В. Ф. Орфографічний тренажер. Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. 272 с.
15. Омельчук С. А. Практикум з правопису української мови: система дослідницьких вправ: навч. посіб.. К.: Грамота, 2009. 224 с.
16. Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 627 с.
17. Скляренко В. Г. Історія українського наголосу. Дієслово. К.: Наук. думка, 2017. 660 с.
18. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків: Акта, 2002. 1054 с.
19. Шульжук Н. В. Практикум з правопису української мови: навч.–метод. посіб. для студ. філол. спец. вищих навч. закладів. Рівне – Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2013. 396 с. URL: http://lib.oa.edu.ua/files/funds/vudavnutstvo/Shulzhuk_praktyku_m_z_prawopysu
20. Яценко Н. Жанрово-стильова специфіка наукової рецензії. *Українська мова*. 2017. № 1 (61). С. 92–101.

Словотвір. Морфеміка. Морфонеміка

1. Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника. К.: Вид-во Київ. держ. пед. ін-ту, 1993. 215 с.
2. Горбачук В. Т. Основа слова. Українська мова і література в школі. 1988. № 6. С. 37-40.
3. Городенська К. Г., Кравченко М. В. Словотвірна структура слова. К.: пукова думка, 1981. 197 с.
4. Горпинич В.О. Будова слова і словотвір. К.: Радянська школа, 1977. 116 с.
5. Горпинич В.О. Українська словотвірна дериватологія: навч.посіб.. Дніпропетровськ: ДДУ. 1973, 236 с.
6. Карпенко Ю. О. Синхронічна сутність лексико-семантичного способу словотвору. *Мовознавство*. 1992. № 4. С. 3-10.
7. Карпіловська Є. А. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови: будова та реалізація. К.: Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні НАН України, 1999. 297 с.
8. Касевич В. Б. Морфонологія. Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. 186 с.
9. Каспиришин З. О. Складні випадки словотвірного аналізу. *Українська мова і література в школі*. 1989. № 11. С. 53-58.

10. Клименко Н. Вияви категорії демінутивності в науковому стилі. *Українська мова*. 2017. № 2 (62). С. 3–13.
11. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Морфемно-словотвірний фонд української мови як дослідницька та інформаційно-довідкова система. *Мовознавство*. 1990. № 6. С. 41-50.
12. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. К.: Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні НАН України, 1998. 166 с.
13. Клименко Н.Ф. Система афіксального словотворення сучасної української мови. К.: Наукова думка, 1973. 186 с.
14. Ковалик І. І. Вчення про словотвір. Львів: Вид.-во Львівського ун-ту, 1961. 83 с.
15. Ковалик І. І. Основні проблеми вчення про словотвір. *Українська мова і література в школі*. 1970. № 10. С. 34-43
16. Пінчук О. Ф. До питання про словотвірне значення. *Мовознавство*. 1975. № 6. С. 42-47.
17. Чурганова В. Г. Очерки русской морфологии. М.: Наука, 1973. 239 с.

Граматика. Морфологія

1. Адамець Н. В. Словотвірна парадигматика дієслів руху в сучасній українській мові: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01; ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2016. 20 с.
2. Альошина І. Г. Семантико-дериваційна характеристика словотвірних гнізд із вершиною «Дієслово обертального руху»: зіставний аспект. *Нова філологія*. 2014. № 63. С. 107-111.
3. Ачилова О. Л. Дієслова говорити, казати, сказати: аспектуальні і семантичні особливості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2014. Вип. 49. С. 12-17.
4. Баранова С. В. Денумеративи в частиномовній представленості. *Філологічні трактати*. 2011. Т. 3. № 3. С. 11-17.
5. Бабічева О. Числівник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. *Українська мова та література: газета для вчителів української мови та літератури*. К.: Вид. дім «Шкільний світ». 2014. № 5. С. 19-20.
6. Барчук В. М. Категорія темпоральності в сучасній українській літературній мові: автореф. дис. д-ра філол. наук: 10.02.01; Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови. К., 2013. 35 с.

7. Барчук В. М. Методологічні аспекти дослідження категорійної системи дієслова. *Українознавчі студії*. 2012-2013. № 13-14. С. 28-34.
8. Бачишина О. Дієслово як виразник просторової семантики. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2016. Вип. 63. С. 58-67.
9. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз). К.: Вища школа, 1991. 169 с.
10. Безпояско О. К. Зони перехідності в граматичній категорії числа іменника. *Мовознавство*. 1995. № 2-3. С. 9-12.
11. Берекєць І. А. Мовні скарби прикметника. *Все для вчителя*. 2010. № 20. С. 38-39.
12. Богданова Є. В. Історія акцентуації відчислівникових прислівників української мови. *Наукові праці: науково-методичний журнал*. Т. 255. Вип. 243. Філологія. Мовознавство / ред. Л. П. Клименко. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. С. 6-12.
13. Брунець Т. Прийменник як службова частина мови. *Українська мова та література: газета для вчителів української мови та літератури*. 2013. № 6. С. 4-6.
14. Вихованець І. Р. Дві версії про місцевий відмінок. *Мовознавство*. 1994. № 1. С. 25-30.
15. Вихованець І. Р. Дієслівно-іменниковий граматичний тип української мови. *Українська мова: наук.-теорет. журн. Ін-ту укр. мови НАН України*. 2012. № 2. С. 3-10.
16. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови. К.: Наукова думка, 1980. 286 с.
17. Вихованець І. Р. Частина мови в семантико-граматичному аспекті. К.: Наукова думка, 1988. 256 с.
18. Воскрес А. А. Дієслово як головний компонент дієслівно-адвербіального комплексу. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Сер.: Філологія. 2014. Т. 17. № 2. С. 31-37.
19. Гайдай Н. М. Навчання граматичних структур з безособовими формами дієслова на матеріалі афоризмів та цитат відомих людей. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип. 131. С. 29-31.
20. Гальона Н. П. Функції модальних часток. *Українська мова і література в школі*. 1990. № 11. С. 23-27.
21. Гамза А. Методична реалізація описової функції дієслова у процесі формування текстотворчих умінь. *Науковий вісник*

- Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки. 2016. № 3. С. 29-33.
22. Гнатюк Г. М. Дієприкметник в сучасній українській літературній мові. К.: Либідь, 1982. 248 с.
 23. Герасимчук В. Від літери до цифри: світові нумерації в українських числівниках. *Дивослово: Українська мова й література в навчальних закладах*. 2013. № 7/8. С. 49-54.
 24. Герасимчук В. Числівник фразеологічних зворотах. *Дивослово*. 2012. № 5. С. 38-43.
 25. Голосовська Г. Активні дієприкметники в українській літературній мові: уживати чи ні? *Українська мова: наук.-теорет. журнал*. 2011. № 4. С. 63-70.
 26. Гонтар В. М. Числівник як самостійна частина мови. *Все для вчителя: інформаційно-практичний бюлетень*. 2015. № 9. С. 12-13.
 27. Городенська К. Г. Структура складних іменників у контексті семантичного синтаксису. *Мовознавство*. 1988. № 3. С. 27-34.
 28. Городенська К. Транспозитори синтаксичної сфери: порівняльна характеристика. *Українська мова*. 2017. № 3. С. 3-14.
 29. Гонтар В. М. Прикметникове розмаїття. *Все для вчителя*. 2015. № 11. С. 10-12.
 30. Грищенко А. П. Прикметник у структурі словосполучення і речення. *Українська мова і література в школі*. 1986. № 7. С. 39-45.
 31. Драпак О. Теперішній час дієслова (недоконаний вид) в українській мові пострадянського періоду як предмет вивчення іноземців. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17. Т. 6. С. 180-216.
 32. Дудко І. В. Особливості аналізу дієслова: формальний і функціональний аспекти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2012. Вип. 9. С. 62-65.
 33. Загнітко А. П. Диференціація невідмінюваних іменників за родами в українській мові. *Українська мовознавство*. 1985. Вип. 13. С. 89-94.
 34. Загнітко А. П. Семантико-граматичне енергетичне ядро дієслівності. *Мовознавство: наук.-теорет. журнал*. 2014. № 5. С. 3-13.

35. Залужна О. О. Привативні дієслова в англійській та українській мовах: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.17; Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2014. 21 с.
36. Заневич О. Є. Відсуб'єктні зворотні дієслова із загальним значенням «задовольняти побутові потреби» в українській мові XVI–XVII ст. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Серія: Філологія. Мовознавство. 2016. Т. 278, Вип. 266. С. 46-50
37. Зинякова А. А. Становлення та виформування числівника один в українській мові. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Сер.: Філологія. Мовознавство. 2013. Т. 219. Вип. 207. С. 37-40.
38. Карпенко Ю. О. Ще раз про критерії виділення частин мови. *Мовознавство*. 2001. №3. С. 76-80.
39. Казакова Г. А. Ступені порівняння якісних прикметників, їх творення. *Все для вчителя: інформаційно-практичний бюлетень*. 2012. № 15/16.
40. Калюжна Олена. Числівник як частина мови: кількісні і порядкові числівники. *Українська мова та література*: газета для вчителів української мови та літератури. К.: Вид. дім «Шкільний світ». 2015 р. № 4. С. 10-12.
41. Карлова Т. Номінативний статус дієслова з позицій когнітивної ономасіології (симбіоз лексичних та синтаксичних концептів). *Лінгвістичні студії*. 2014. Вип. 29. С. 213-217.
42. Коць Л. М. Дієприслівник у сучасній українській літературній мові (Специфіка зв'язків та їх значень). К.: Видавництво Академії Наук УРСР, 1964. 163 с.
43. Леміш Н. Каузативне дієслово як універсальний засіб граматикизації каузативу в різноструктурних мовах. *Мова і культура*. 2013. Вип. 16, т. 3. С. 181-187.
44. Мельник І. Відприкметникова дієслівна морфологічна транспозиція. *Українська мова: наук.-теорет. журн. Ін-ту укр. мови НАН України*. 2012. № 2. С. 11-23.
45. Мельник Ю. В. Давноминулий час: проблема та гіпотези. *Мовознавство*. 1996. № 1. С. 40-45.
46. Коца Р. Складні прикметники у давньоукраїнській мові: семантика і структура. *Українська мова*. 2016. № 2. С. 125-135.

47. Коца Р. О. Формування префіксальної та конфіксальної систем прикметника української мови (XI-XX ст.). Київ: Наукова думка, 2017. 279 с.
48. Коць Т. Прикметниковий словотвір у мові публіцистичного стилю початку ХХ століття і тенденції граматичної норми. *Українська мова: науково-теоретичний журнал*. 2012. № 3. С. 57-62.
49. Купчик І. Відмінювання і правопис числівників. Правильне їх уживання в усному та писемному мовленні. *Українська мова та література*: газета для вчителів української мови та літератури. 2013. № 7. С. 18-19.
50. Курносова Н. О. Про знаковий статус вигуків. *Мовознавство*. 1990. № 2. С. 47-50.
51. Лабінська М. Відмінювання порядкових числівників. *Українська мова та література*: газета для вчителів української мови та літератури. 2015. № 4. С. 13-16.
52. Литвин Л. Відносні прикметники-кольороназви. *Українська мова й література в сучасній школі*. 2013. № 7-8. С. 20-23.
53. Матвіяс І. І. Іменник в українській мові. К.: Радянська школа, 1974. 183 с.
54. Мацьків П. В. Наголос і морфемна структура іменника. *Мовознавство*. 1994. № 1. С. 34-40.
55. Мацько Л. І. Інтер'єктиви в українській мові. К.: Вища школа, 1981. 247 с.
56. Навальна М. І. Нові явища та процеси у вживанні дієслів соціально-економічної сфери в українській мові: монографія.; ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: КСВ, 2014. 186 с.
57. Омельчук С. Динаміка граматичної норми в лінгводидактичному дискурсі: про вживання збірних числівників з іменниками. *Українська мова і література в школах України*: щомісячний науково-методичний та літературно-мистецький журнал. 2015. № 7/8. С. 36-39.
58. Омельчук С. Функціонування в сучасній українській мові прийменниково-іменникових конструкцій на позначення дефісного написання слів. *Дивослово*. 2016. № 5. С. 21-26.
59. Омельчук С. Функціонування терміносполук зі збірним числівником у царині української лінгвометодики. *Дивослово: Українська мова й література в навчальних закладах*: науково-методичний журнал. 2015. № 7/8. С. 18-20

60. Омельчук С. Прийменники *через, і з у* складі словоформ на позначення дефісного правопису слів. *Українська мова: науково-теоретичний журнал*. 2017. № 1. С. 66-76.
61. Павлів І. Чайна симфонія: урок узагальнення й систематизації вивченого з теми «Прикметник». *Дивослово*. 2016. № 1. С. 8-11.
62. Попович Н. Синтаксична структура речень з числівниковим компонентом в українській мові: монографія. Чернівці Рута, 2011. 135 с.
63. Римар Н. В. Творення прикметників. Написання прикметникових суфіксів. *Все для вчителя: Інформаційно-практичний бюлетень*. 2013. № 10. С. 111-113.
64. Романюк Ю. В. Аналогія в українському дієслівному словотворенні. *Українська мова*. 2017. N 4. С. 109-114.
65. Романюк Ю. В. Вплив соціодинаміки на систему і структуру українського дієслова. *Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр.* 2015. № 53. С. 41-50.
66. Романюк Ю. В. Словозмінні класи дієслів у сучасній українській мові. *Українська мова: наук.-теор. журнал*. 2017. № 2 (62). С. 75-83.
67. Русанівський В. М. Дієслово – рух, дія, образ. К.: Радянська школа, 1977. 55
68. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. К.: Наукова думка, 1971. 313 с.
69. Самійленко С. П. Типи відмін іменників в українській мові та провідні фактори їх становлення. *Мовознавство*. 1977. № 1. С. 30-40.
70. Сасинович Є. С. Дієприслівники в сучасній українській мові. К.: Радянська школа, 1963. 103 с.
71. Скаб М. С. Кличний відмінок та його синтаксичні функції. *Ераїнська мова і література в школі*. 1990. № 1. С. 64-66.
72. Стадній А. С. Нові конотативні значення дієслів у сучасній українській літературній мові (на матеріалі засобів масової інформації): монографія; Вінниц. нац. техн. ун-т. Вінниця ВНТУ, 2014. 131 с.
73. Степаненко-Мардус. О. Числівник як частина мови. *Дивослово*. 2010. № 2. С. 6-9.
74. Степаненко М. І. Семантична диференція просторових прийменників. *Мовознавство*. 2015. №. 3. С. 63-74.
75. Степаненко М. Синтаксична і семантична валентність відносних прикметників у сучасній українській мові: монографія. Полтава: Астроя, 2017. 236 с.

76. Терещушко Ю. Р. Семантика і синтаксис дієслів мовлення в німецькій та українській мовах: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.17; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2014. 20 с.
77. Ткаченко Ю. В. Дієслівна вербалізація градуальної семантики в сучасній українській мові: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2016. 19 с.
78. Топіха В. Особливості словотвірної полімотивації префіксально-постфіксальних дієслів. *Українська мова й література в сучасній школі*: щомісяч. наук.-метод. та літ.-мистец. журн. 2013. № 2. С. 15-19.
79. Труб В. Про обмеження на варіативність виду дієслівних форм та деякі функції видового протиставлення. *Українська мова*: наук.-теорет. журн. Ін-ту укр. мови НАН України. 2012. № 1. С. 18-31.
80. Труба Г. М. Функціональна взаємодія категорій становості та аспектуальності в українській мові: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2014. 20 с.
81. Фурса В. М. Лексико-семантична типологія дієслівного керування в українській літературній мові. *Українська мова*: наук.-теорет. журнал. 2017. № 3 (63). С. 120-131.
82. Чапля І. К. Прислівники в українській мові. Х.: Вид-во Харків. ун-ту, 1960. 123 с.
83. Швидка Т. Дієслова зі значенням інформації та суб'єктивні зв'язки їх предикативних форм. *Теоретична і дидактична філологія*. 2013. Вип. 16. С. 380-391.

Синтаксис української мови

1. Анікеєнко Ю. А. Функціонально-семантичні параметри експлікаторів розділових відношень зі значенням черговості та сумніву, непевності. *Наукові праці: наук.-метод. журнал*. Вип. 260. Т. 272. Філологія. Мовознавство. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. С. 11-16.
2. Балко М. Інтонація як засіб вираження синтаксичного зв'язку у словосполученні. *Лінгвістичні студії*. 2013. Вип. 26. С. 78-82.
3. Білошицька А. Односкладні речення. Українська мова, 8 клас. *Українська мова і література в школах України*. 2019. № 1-2. С. 44-47.
4. Бойчук Т. Синтаксис і пунктуація простого речення (Тестові завдання). Дивослово. 2010. № 10. С. 20-23.

5. Бріцин В. М., Жайворонок В. В. Односкладні речення слов'янських мов у функціонально-граматичному та етнолінгвістичному аспектах. *Мовознавство*. 2003. № 2–3. С. 86–95.
6. Бріцин В. М., Мозгунов В. В. Когнітивні аспекти теорії модальності (на матеріалі східнослов'янського художнього дискурсу). *Мовознавство*. 2013. № 2–3. Ч. 128–148.
7. Бріцин В. М. Модальність і предикативність: лінії розмежування і протиставлення. *Мовознавство: наук.-теорет. журнал*. 2015. № 2. С. 77–85.
8. Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис: Лабораторний практикум: навч. посіб. для студ. філол. факультетів ун-тів. К.: Вища школа, 1989. 254 с.
9. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. К.: Вища школа, 1992. 253 с.
10. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. К.: Вища школа, 1983. 283 с.
11. Вінтонів М. О. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви: монографія / відп. ред. А. П. Загнітко. Донецьк: Донецький нац. ун-т, 2013. 327 с.
12. Вінтонів М. Керування як різновид прислівного синтаксичного зв'язку. *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 2. С. 3–7.
13. Голуб Н. Синтаксис простого і складного речення: тренувальні вправи. *Українська мова і література в школі*. 2016. № 2. С. 15–19.
14. Горголюк Н. Г. Об'єктивна і суб'єктивна модальність: співвідношення понять і термінів. *Наукові праці : науковий журнал*. Вип. 287. Т. 299. Серія «Філологія. Мовознавство». Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. С. 26–32.
15. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць. К.: Наукова думка, 1991. 192 с.
16. Горяний В. Д. Синтаксис односкладних речень. К.: Вища школа, 1984. 127 с.
17. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць: монографія. Чернівці: Рута, 1999. 336 с.
18. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. К.: Вища школа, 1973. 212 с.

19. Дудик П. С. Словосполучення в українській літературній мові. К.: Вища школа, 1998. 136 с.
20. Загнітко А. Синтаксична синоніміка і синтаксична деривація. Донецьк: ДонНУ. 2003.
21. Загнітко А. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. Донецьк: ДонНУ. 2001. 662 с.
22. Загнітко А. Український синтаксис: наук.-теорет. і навч. комплекс; навч. посіб.. Інститут змісту і методів навчання ДДУ. К.; 1996. Ч. I 201 с.; Ч. II. 240 с.
23. Заборна М. С. Просте речення. Складні випадки аналізу: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. 85 с.
24. Зубко Т. В. Семантична типологія предикатів сприйняття в сучасній українській літературній мові. *Наукові праці : науково-методичний журнал*. Вип. 260. Т. 272. Філологія. Мовознавство. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. С. 55–60.
25. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові. К.: Вища школа, 1986. 166 с.
26. Іваницька Н. Л. Просто й переконливо про непрості аксіоми теоретичної граматики (І. Р. Вихованець. Від слова - через словосполучення - до речення). *Наукові праці Донецького університету на пошану І. Р. Вихованця*. Донецьк, 2010. С. 32-38.
27. Іваницька Н. Л. Синтаксис простого речення. Складні випадки аналізу. К.: Вища школа, 1989. 63 с.
28. Іваницька Н. Л. Формально-граматична та семантико-синтаксична структура простого речення. Вінниця, 2004. 94 с.
29. Історія української мови: Синтаксис / За заг. ред. А. П. Грищенка. К.: Наукова думка, 1983. 503 с.
30. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення. К.: Вища школа, 1985. 152 с.
31. Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення : монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. 320 с.
32. Караман О. Підготовка студентів до викладання синтаксису в профільній школі. *Українська мова і література в школах України*. 2015. № 5. С. 24–28.
33. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови. К.: Вища школа, 1995. 312 с.

34. Кобилянська М. Ф., Гуйванюк Н.В. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис. Збірник вправ. К. Вища школа, 1981. 200 с.
35. Коваль Л. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові: монографія. Вінниця: ТОВ «НІлан-ЛТД», 2015. 316 с.
36. Колоїз Ж. В. Малюга Н.М., Явір В.В. Сучасна українська літературна мова: Збірник завдань для лабораторних робіт: посіб. для студ. філол. спец. вищих навч. закладів. К.: Знання, 2006. 356с.
37. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови: В 2 ч. К.: Радянська школа, 1972. Ч. 2. 283 с.
38. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні: монографія. Чернівці: Чернів. Нац. ун-т, 2011. 672 с.
39. Масицька Т. Особливості синтаксичної залежності в структурі простого речення. *Тенденції розвитку української лексики та граматики*. Варшава-Івано-Франківськ, 2014. Т. 3. С. 236–249.
40. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. К.: Наукова думка, 1966. 226 с.
41. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій. Луцьк: Вежа, 2001. 340 с.
42. Ожоган В. М. Синтаксис української мови: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. К.: Освіта України, 2009. 332 с.
43. Олійник О. Б., Гребницький Г. М. Українська мова та література: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. К.: Кондор, 2006. 306 с.
44. Олійник О. Б. Сучасна українська мова [Електронний ресурс]: Опорні конспекти. К.: Кондор, 2008. 234 с.
45. Островська Л. С. Вираження темпоральної семантики атрибутивними конструкціями. *Наукові праці : науково-методичний журнал*. Вип. 260. Т. 272. Філологія. Мовознавство. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. С. 81–86.
46. Островська Л. С. Інфінітив у системі атрибутивних відношень. *Наукові праці: науковий журнал*. Вип. 282. Т. 294. Серія «Філологія. Мовознавство». Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. С. 63–67.
47. Плиско К. М. Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення: навч. посіб. для студ. філол. факультетів ун-тів та пед. ін-тів. Харків: Вид-во «Основа», 1992. 149 с.

48. Плющ М. Я. Інтонація вставності в українській мові (експериментальні дані). К.: Вища школа, 1976. 157 с.
49. Плющ М. Я. Системна організація граматичної будови української мови. Таблиці. Схеми: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищих навч. закладів. К.: Слово, 2015. 264 с.
50. Русская грамматика: В 2-х т. Т. 2: Синтаксис / Под ред. В. В. Виноградова. М.: Высшая школа, 1980. 128 с.
51. Синтаксичний аналіз тексту [Текст]: навч. посіб. для студ. вищих навч. / І. М. Кочан. К., 2008. С. 286–314.
52. Сич В. Ф. Односкладні речення в українській мові. *Українська філологія: теоретичні та методичні аспекти*: зб. вибраних наук. пр. / МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького. Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2014. С. 123-137.
53. Слинько І. І. та ін. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання: навч. посіб. для студ. філол. факультетів пед. ін-тів. К.: Вища школа, 1994. 670 с.
54. Степаненко М. І. Синтаксична і семантична валентність відносних прикметників у сучасній українській мові: монографія. Полтава: Астроя, 2017. 236 с.
55. Степаненко М. І., Українець Л. Ф., Ніколашина Т. І. Співвідношення семантики і структури в системі мовних одиниць: колективна монографія. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. 390 с.
56. Степаненко М. І. Лексична і граматична реалізація предикатів кількості в українській мові: монографія. Полтава: Дивосвіт, 2018. 318 с.
57. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Синтаксис [Текст]: підручник для студ. вищ. навч. закладів. К.: Знання, 2010. 374 с.
58. Тимкова В. А. Семантико-синтаксична структура двоскладних речень із предикатами якості в українській мові: монографія. К. Кондор, 2005. 134 с.
59. Ткаченко Є. М. Українська мова. Пунктуація: правила, вправи, диктанти: навч. посіб.. Х.: Консум, 2001. 288 с.
60. Тоцька Н. І. Українська пунктуація. Практикум: навч. посіб. для студ. філолог. факультетів ун-тів. К.: Вища школа, 1990. 160 с.
61. Удовиченко Г. Словосполучення в сучасній українській літературній мові. К.: Вища школа, 1968. 226 с.

62. Ужченко В. Д. Сучасна українська мова. Збірник вправ і завдань: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. К.: Вища школа, 2006. 286 с.
63. Український правопис. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf>.
64. Швець І. Р. Синтаксичні функції інфінітива в сучасній українській літературній мові (Інфінітив у функції другорядних членів речення). Одеса: Вид-во Одеського державного університету, 1972. 58 с.
65. Шкуратяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: навч. посіб. для студ. нефілол. спеціальностей вищих навч. закладів. К.: Вища школа, 2007. 823 с.
66. Шрамко Р. Г., Степаненко М. І. Ізофункційні парадигми в системі предикатів стану в українській мові: монографія. Полтава: Астроя, 2017. 284 с.
67. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник для студ. філол. спец. вищ. навч. закладів освіти. 2-ге вид., доп. К.: Академія, 2010. 408 с.
68. Ющук І. П. Українська мова: підручник для студ. філол. спец. вищ. навч. закладів. 4-те вид. К.: Либідь, 2008. 640 с.
69. Яворська С. Перевірка навчальних досягнень із синтаксису простого речення як засіб розвитку критичного мислення учнів. *Українська мова і література в школах України*. 2018. № 12. С. 42–46.
70. Ясак Т. Мультимедійні дидактичні засоби навчання синтаксису української мови. *Українська мова і література в школах України*. 2014. № 7–8. С. 23–28.
71. Яцимірська М. Г. Сучасна українська мова: Пунктуація: [навч. посіб.]. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 286 с.

Електронні ресурси

Підручники

1. Безпояско О. К. та ін. Граматика української мови. Морфологія: підручник для студ. філол. фак. вузів. URL: http://1576.ua/uploads/files/5573/Bezpoiasko_Hramatyka_ukr_movy_MorfoloHiia_1993.jpg.
2. Бодик О. П. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Bodyk_Ostap/Suchasna_ukrainska_literaturna_mova_LeksykoloHiia_FrazeoloHiia_Leksykohrafiia.pdf

3. Горпинич В. О. Морфологія української мови [Текст]: підручник для студ. вищих навч. закладів. URL: http://fs169.www.ex.ua/get/688943_faa601b442b9208be00999ac98/24126610/Gorpunuch%20V.%20Morfologija%20ukrajins%60koji%20movu.pdf
4. Грещук В. Сучасна дериватологія : деякі підсумки й перспективи URL: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mv/2009_8/14.pdf 2.
5. Електронний підручник з української мови (фонетика, лексика, морфеміка, словотвір, морфологія, синтаксис, стилістика) URL: <http://www.mova.info/pidruchn.aspx>
6. Електронний підручник з сучасної української мови (Словотвір. Морфологія) [Електронний ресурс] / [наук. керівник Н. П. Дарчук]. URL: <http://linguist.univ.kiev.ua/WINS/pidruchn/index.htm>
7. Єгорова Т. Д. Практичний курс української мови: навч. посіб. . 2-ге вид., виправ. URL : <http://www.twirpx.com/file/672757/>
8. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. URL: http://www.ukrajnistika.edu.rs/preuzimanje/UKR_sintaksis.pdf
9. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: Монографія. Вид. 2-ге, виправл. і доп. URL: http://www.ukrajnistika.edu.rs/preuzimanje/zagnitko_a_teoriya_suchasnogo_sintaksisu.pdf
10. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Карпіловський В. С., Недозим Т. І. Словник афіксальних морфем української мови. URL: http://lib.movahistory.org.ua/Slov_afiksalnykh_morfem.pdf
11. Ковтун І. М. Морфеміка. Словотвір. Методичні рекомендації до проведення практичних занять та організації позааудиторної самостійної роботи студентів. URL: <http://zavantag.com/docs/1821/index-12639-1.html>
12. Клепуц Л. Стратегії класифікації ненормативної лексики. «Humanities & Social Sciences 2009» (HSS–2009), 14–16 may 2009, Lviv. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6678/1/30.pdf>
13. Козленко І. Систематизація базових термінів сучасної морфології. URL : http://www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/Um/2009_39.pdf
14. Купрікова Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис: Навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів. URL :

- <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/bitstream/123456789/939/1/SUM.pdf>
15. Мовознавство. Філологія. URL: <http://uareferats.com/index.php/referat/search?cat=32& page=4>
 16. Мовознавство: науково-теоретичний журнал Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні та українського мовно-інформаційного фонду НАН України. URL : www.movoznavstvo.org.ua/
 17. Плющ М. Я. Граматика української мови: У 2 ч. Ч. 1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підручник. URL: http://lib.mdpu.org.ua/load/Library/plush_gramatika_ukr_movi.pdf
 18. Плющ М. Я. Граматика української мови. У 2-х частинах: підручник для студ. філол. спец. вищ. навч. закладів. Ч. 1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. URL: www.ex.ua/14316707
 19. Синтаксис української мови: навч.-метод. комплекс / укл. О. В. Дуденко. URL : http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/3389/1/sintaxis_komplex_15.pdf
 20. Словники України онлайн: словозміна, синонімія, фразеологія URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>.
 21. Словничок таємної мови лірників та шаповалів. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/lirn.htm>.
 22. Сучасна українська літературна мова: підручник [Електронний ресурс] / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; [за ред. А. П. Грищенка]. URL : <http://www.twirpx.com/file/1264494/>
 23. Сучасна українська літературна мова : навч. комплекс: посіб. для студ. філол. спец. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко, І. В. Мілева, Г. К. Барилова; [за заг. ред. проф. В. Д. Ужченка]. 2-ге вид., випр. і доп. URL: <http://dspace.ltsu.org/jspui/bitstream/123456789/250/1/Make%202009.pdf>
 24. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоепія, графіка, орфографія. URL : <http://ena.lp.ua/http://www.twirpx.com/file/174320/>
 25. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. URL : <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/bitstream/123456789/939/1/SUM.pdf>
 26. Українська мова і література в школі: науково-методичний журнал. URL: http://www.undip.org.ua/news/fahovi_detail.php?ID=372

27. Ющук І. П. Українська мова : [підручник]. 4-те вид. URL: <http://www.twirpx.com/file/266343/>

28. Ющук І. П. Українська мова. Вправи. навч. посіб. URL: <http://www.twirpx.com/file/600473/>

Інші ресурси. Словники

1. Багатомовний словник (перекладний). URL: <http://www.slovnuk.org>

2. «Великий тлумачний словник сучасної української мови онлайн». URL: <http://www.slovnuk.net>

3. Інтегрована лексикографічна система «Словники України» / Національна академія наук України. Версія 1.03. Український мовно-інформаційний фонд, 2003.

4. «Лінгвістичний портал». Найпопулярніші розділи: «Чотиримовний науковий словник», «Перекладач», «Словники», «Відкритий словник», «Електронний підручник з української мови» (фонетика, лексика, морфеміка, словотвір, морфологія, синтаксис, стилістика). URL: <http://www.mova.info/>

5. Освітньо-інформаційний ресурс «Український центр». URL: <http://www.ukrcenter.com>

6. Російсько-український словник сталих виразів URL: <http://stalivyrazy.org.ua>

7. Сайт «Cybermova». URL: <http://cybermova.com/index.ua.htm>

8. Сайт «Український правопис». URL: <http://pravopys.vlada.kiev.ua>

9. Українська мова. Енциклопедія. URL: <http://izbornyk.org.ua/ukrmova/um.htm>

10. Українська мова. URL: <http://ukrainskamova.narod.ru>

4. Форми підсумкового контролю успішності навчання: залік/ іспит.

5. Засоби діагностики успішності навчання: Комплексна діагностика знань, умінь і навичок студентів з дисципліни «Сучасна українська літературна мова» здійснюється на основі результатів проведення поточного й підсумкового контролю знань (КР).

ПРАКТИКУМ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

РОЗРОБНИК: *Лілія Рускуліс*, доктор педагогічних наук, доцент;

ВСТУП

Предметом вивчення навчальної дисципліни є українська мова як найважливіше джерело формування інтелекту й духовно-емоційної сфери особистості через її органічний зв'язок із національними традиціями.

Міждисциплінарні зв'язки: вступ до мовознавства, стилістика української мови, українська література.

1. Мета, завдання навчальної дисципліни та результати навчання

Мета курсу полягає у свідомому практичному оволодінні українською літературною мовою, заснованому на вивченні її системи й підсистем – лексико-семантичної, фразеологічної, орфографічної, фонетичної і граматичної, а також закономірностей, що визначають використання тих або інших виражальних засобів відповідно до сучасних норм.

Основними *завданнями* навчальної дисципліни є:

1. Поглибити знання студентів про нормативність української літературної мови.

2. Срияти ґрунтовному оволодінню орфоепічними, орфографічними, лексичними, граматичними й стилістичними нормами сучасної української літературної мови.

3. Навчити розпізнавати, групувати, класифікувати мовні явища, добирати належну форму слова.

4. Активізувати й збагатити словниковий запас студентів, зокрема термінами майбутнього фаху.

5. Підвищити рівень культури усного й писемного мовлення студентів; виробити у студентів уважне й критичне ставлення до свого мовлення й суспільної мовної практики;

6. Навчити студентів самостійно працювати з науковою, навчальною, довідковою літературою.

Результати навчання: знання з дисципліни дадуть можливість відтворити сформовані навички з української мови, здобуті в шкільному курсі, закласти основи для засвоєння сучасної української літературної мови.

У результаті вивчення курсу студент студент оволодіває такими *компетентностями*:

I. Загальнопредметні: володіння графічними, орфоепічними, орфографічними, лексичними нормами сучасної української літературної мови; здатність працювати самостійно, готовність удосконалювати й розвивати свій інтелектуальний та загальнокультурний рівень; уміння використовувати наукову, довідкову, методичну літературу з сучасної української мови для розв'язання практичних завдань; почуття поваги до різноманітності й мультикультурності; здатність застосування засвоєних теоретичних положень у мовній практиці.

II. Фахові: знання термінологічного апарату навчальної дисципліни; володіння принципами українського правопису; уміння визначати орфограми та пунктограми в текстах на слух і пояснювати їх; знання норм сучасної української літературної мови; уміння визначати основні ознаки стилів сучасної української літературної мови; уміння розрізняти й характеризувати слова за ознаками активного й пасивного функціонування шляхом використання відповідної інформації з наукової літератури, частотних і тлумачних словників, психолінгвістичних досліджень та власних дослідницьких спостережень.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Вступ. Діагностика мовної навченості учнів. Мовна компетентність випускника школи. Державномовна компетентність. Українськомовна стійкість студента ЗВО.

Тема 2. Фонетика. Відображення звуків мови на письмі. Звуко-буквенні співвідношення. Класифікація голосних і приголосних звуків. Відображення звуків мови на письмі. Поняття про фонетичну транскрипцію. Український наголос. Склад слова, типи складів. Нескладотворчі звуки. Основні правила складоподілу в українській мові. Орфографічні правила переносу слів. Нетотожність понять «поділ слова на склади» та «перенесення слова з рядка в рядок». Загальні правила переносу слів. Технічні правила переносу слів.

Тема 3. Чергування голосних і приголосних як засіб милозвучності мови. Звукові закони в системі голосних. Чергування /o/, /e/ з /i/. Випадки, коли вказані звуки не чергуються. Чергування /e/-/o/ після ж, ч, ш, щ, дж, й. Чергування у-в та і-й. Звукові закони в системі приголосних: /г/-/ж/-/з/, /к/-/ч/-/ц/, /х/-/ш/-/с/; зміни груп приголосних -цьк-, -ськ-, -зьк-, -ск-, -шк-, -ст-. Зміни приголосних при словозміні й словотворенні. Особливості написання й вимови. Подвоєння і подовження, спрощення приголосних.

Тема 4. Уподібнення приголосних за дзвінкістю/глухістю; твердістю/м'якістю; за місцем і способом творення. Зіставлення написання та вимови звуків і звукосполук при уподібненні.

Тема 5. Орфоепія графіка. Норми сучасної української вимови. Причини відхилення від орфоепічних норм. Основні риси правильної української вимови. Вимова голосних в ненаголошеній і наголошеній позиціях. Вимова приголосних. Вимова слів іншомовного походження. Орфоепічний аналіз слів. Графіка української мови. Український алфавіт. Нелітерні графічні засоби писемної мови: апостроф знак наголосу, розділові знаки та ін.

Тема 6. Уживання апострофа та знака м'якшення. Правопис буквосполучення йо,ьо. Правила вживання великої літери. Правопис прізвищ і географічних назв. Правопис слів іншомовного походження.

Тема 7. Будова слова та словотвір. Поняття про словотвір як розділ мовознавства. Поняття про морфеми. Основа слова та закінчення. Правопис префіксів.

Тема 8. Самостійні частини мови. Особливості відмінювання і правопис відмінкових закінчень іменників. Відмінювання іменників, які перебувають поза відмінами. Відмінювання множинних іменників. Невідмінювані іменники та абревіатури. Граматичний зв'язок незмінюваних іменників та ініціальних абревіатур з іншими словами в реченні.

Вищий і найвищий ступені порівняння якісних прикметників. Поділ прикметників на групи за типами відмінювання. Особливості відмінювання та правопис прикметників твердої і м'якої групи. Особливості відмінювання прикметників на -лиций. Особливості вживання повних і коротких форм прикметників.

Зв'язок числівників з іменниками. Відмінювання і правопис простих, складних і складених числівників. Відмінювання і правопис неозначено-кількісних, збірних, дробових і порядкових числівників.

Відмінювання та правопис особових та зворотного займенника. Відмінювання займенників за прикметниковим і числівниковим зразками. Творення і правопис заперечних та неозначених займенників.

Дієвідмінювання дієслів. Правопис особових закінчень дієслів I, II дієвідміни. Творення і правопис дієприкметників. Творення і правопис дієприслівників. Написання -н- та -нн- у суфіксах дієприкметників і дієприслівників.

Особливості творення прислівників. Написання НЕ, НІ у прислівниках. Написання -н- та -нн- у прислівниках.

Тема 9. Службові частини мови. Вигук. Правопис прийменників. Правопис складних і складених сполучників. Написання часток окремо, разом, через дефіс. Написання часток НЕ, НІ з різними частинами мови.

Тема 10. Просте речення. Тире між підметом і присудком. Тире в простому реченні. Розділові знаки в реченнях з однорідними членами. Однорідні та неоднорідні означення. Узагальнювальні слова при однорідних членах речення. Розділові знаки в реченнях із відокремленими членами (узгодженими та неузгодженими означеннями, прикладками, додатками, обставинами). Відокремлені уточнювальні члени речення. Розділові знаки при словах, словосполученнях, конструкціях, граматично не пов'язаних із членами речення (вставні слова, вставлені конструкції, звертання, вигуки).

Тема 11. Складне речення. Розділові знаки в складносурядних і складнопідрядних реченнях. Розділові знаки при збігові сполучників. Розділові знаки в безсполучникових реченнях. Розділові знаки у реченнях змішаного типу. Розділові знаки при прямій мові. Розділові знаки при цитатах.

3. Рекомендована література

Базова

1. Глазова О. П. Українська орфографія: навч. посіб. Харків: Веста: Ранок, 2015. 384 с.
2. Глазова О. П. Українська пунктуація: навч. посіб. Харків: Веста: Ранок, 2014. 352 с.
3. Єгорова Т. Д. Практичний курс української мови: навч. посіб. 2-ге вид., виправ. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 160 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/>.
4. Козачук Г. О. Українська мова: практикум: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2008. 414 с.
5. Максименко В. Ф. Орфографічний тренажер. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. 272 с.
6. Омельчук С. А. Практикум з правопису української мови: система дослідницьких вправ: навч. посіб. Київ: Грамота, 2009. 224 с.
7. Пономарів О. Д. Культура слова. Мовностилістичні поради: навч. посіб. 2-ге вид., стереотип. Київ: Либідь, 2001. 240 с.
8. Сербенська О. А. Культура усного мовлення: практикум: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.

9. Спанатій Л. С. Український правопис: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. Миколаїв: МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2008. 56 с.
10. Ткаченко Є. М. Українська мова. Пунктуація: правила, вправи, диктанти: навч. посіб. Харків: Консум, 2001. 288 с.
11. Тоцька Н. І. Українська пунктуація: практикум: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1990. 160 с.
12. Українська мова: Практикум: навч. посіб. Київ: Либідь, 2000. 384 с.
13. Український правопис. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf>.
14. Чак Є. Д. Складні випадки правопису та слововживання. Київ: А.С.К., 1998. 272 с.
15. Шевчук С. В. Практикум з української мови: модульний курс: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2006. 326 с.
16. Шкуратяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс: навч. посіб. для студентів нефілологічних спеціальностей вищ. навч. закладів. Київ: Вища школа, 2007. 823 с.
17. Шульжук Н. В. Практикум з правопису української мови: навч.-метод. посіб. для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Рівне – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 396 с. URL: http://lib.oa.edu.ua/files/funds/vudavnutstvo/Shulzhuk_praktykum_z_pravopysu.pdf
18. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. 4-те вид. Київ: Освіта, 2015. 254 с.
19. Яцимірська М. Г. Сучасна українська мова: Пунктуація: навч. посіб. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 286 с.

Додаткова

Словники

1. Аркушин Г. Словник евфемізмів, уживаних у говірках та молодіжному жаргоні Західного Полісся і західної частини Волині. Луцьк-Льоблін: Волинська обласна друкарня, 2005. 198 с.
2. Бурячок А. А. Орфографічний словник. Київ: Наукова думка, 2002. 464 с.
3. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень. Київ : Наукова думка, 2001. 640 с.
4. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: словник-довідник. Київ.: Либідь, 1995. 192 с.

5. Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. Київ: Рідна мова, 2000. 351 с.
6. Єрмоленко С. Я. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 223 с.
7. Караванський С. Й. Практичний словник синонімів української мови. Київ: Кобза, 1993. 469 с.
8. Короткий тлумачний словник української мови / за ред. Д. Г. Гринчишина. Київ: Просвіта, 1988. 608 с.
9. Лозова Н. Є. Дзвона чи дзвону? або-а(-я)чи-у(-ю)в родовому відмінку: Словник-довідник. Київ: Наукова думка, 2007. 168 с.
10. Мацько Л. І. Російсько-український і українсько-російський словник: відмінна лексика. Київ: Вища школа, 1992. 255 с.
11. Новий російсько-український словник-довідник: близько 100 тис. слів / уклад. С. Я. Єрмоленко та ін. 2-ге вид., доп. і випр. Київ: Довіра, 1999. 878 с.
12. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х томах / укл. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ: Аконіт, 2008. Т. 1. 928 с.; Т. 2. 928 с.; Т. 3. 864 с.
13. Олійник І. С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. Київ: Радянська школа, 1991. 400 с.
14. Орфографічний словник української мови: близько 120000 слів / уклад. С. І. Головащук, М. М. Пешак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. Київ: Довіра, 1994. 864 с.
15. Російсько-український словник / уклад. Н. Є. Лозова та ін. Київ: Наукова думка, 2003. 1216 с.
16. Російсько-український словник наукової термінології: у 3 т. Київ: Наукова думка, 1994–1998.
17. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: словник-довідник. Київ : Наукова думка, 1996. 336 с.
18. Сліпушко О. С. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові: правопис, граматика: 10000 слів. Київ: Криниця, 2000. 511 с.
19. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. Львів: Фенікс, 1996. 368 с.
20. Словник-довідник сучасної української мови: Разом. Окремо. Через дефіс: Близько 60000 слів / Укладачі Т. К. Співак, О. О. Якименко. Харків: ФОП Співак В. Л., 2009. 528 с.
21. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінів-сполучень / уклад. Л. М. Пустовіт та ін. Київ: Довіра, 2000. 1018 с.

22. Словник синонімів української мови: в 2-х т. К.: Наукова думка, 2001. Т. 1. 1028 с.; Т. 2. 956 с.
23. Словник сучасного українського сленгу / упоряд.: Т. М. Кондратюк. Харків: Фоліо, 2006. 350 с.
24. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 2003. 1104 с.
25. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ: Критика, 2003. 336 с.
26. Сучасний тлумачний словник української мови [С. В. Ломакович]. Харків: ГОРСІНГ ПЛЮС, 2006. 670 с.
27. Українська мова: енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія, 2004. 824 с.
28. Український орфографічний словник: Близько 165 тис. слів / за ред. В. М. Русанівського ; уклад.: В. В. Чумак та ін. 5-е вид., переробл. і доповн. Київ: Довіра, 2006. 940 с. (Словники України).
29. Шевченко Л. Ю. Сучасна українська мова: довідник. Київ: Либідь, 1993. 336 с.
30. Шевчук С. В. Разом, окремо, через дефіс: Словник-довідник. Київ: Видавництво А.С.К., 2003. 416 с.
31. Яцимірська М. Г. Культура фахової мови журналіста. Львів: ПАІС, 2004. 332 с.

Підручники

1. Багмут А. Й. Фонетика й фонологія в центрі уваги. *Мовознавство*. 1997. № 4-5. С. 64–67.
2. Багмут А. Й., Борисюк І. В., Олійник Г. П. Інтонація як засіб мовної комунікації: монографія. К.: Наукова думка, 1980. 244 с.
3. Бондаренко Н. Властивості українського правопису як основа формування правописної компетентності учнів. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 1. С. 12–15.
4. Бондаренко Н. Проблеми формування правописної компетентності учнів 5-7 класів на уроках української мови та шляхи їх розв'язання. *Українська мова і література в школі*. 2012. № 4. С. 7–9.
5. Єгорова Т. Д. Практичний курс української мови: навч. посіб. 2-ге вид., виправ. URL: <http://www.twirpx.com/file/672757/>.
6. Інтегрована лексикографічна система «Словники України» / Національна академія наук України. Версія 1.03. Український мовно-інформаційний фонд, 2003. URL: <http://velyka-chy-mala-litera.wikidot.com/>.

7. Караман С. О., Караман О. В., Бакум З. П. Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Фонологія. Графіка: підручник / за ред. С. О. Карамана. КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2007. 188 с.
8. Козачук Г. О. Українська мова: практикум: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Вища шк., 2008. 414 с.
9. Омельчук С. А. Практикум з правопису української мови: система дослідницьких вправ: навч. посіб. К.: Грамота, 2009. 224 с.
10. Палихата Е. Я. Формування пунктуаційних умінь і навичок учнів початкових класів. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота* / гол. ред. І. В. Козубовська. Ужгород: Говерла, 2013. Вип. 27. С. 143–145.
11. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика: пробний підруч. для гімназій гуманіт. профілю. К.: Вежа. 1994. 240 с.
12. Пентилюк М. І., Іваненко О. В. Українська мова: підручник-комплект. К.: Ленвіт, 2001. 352 с.
13. Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2010. 216 с. (Серія «Альма-матер»).
14. Спанатій Л. С. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: навч. посіб. Миколаїв: Іліон, 2015. 372 с.
15. Струганець Л. Теоретичні основи культури мови: навч. посіб. Тернопіль: ТДП, 1997. 96 с.
16. Сучасна українська літературна мова: навч. комплекс: посіб. для студ. філол. спеціальностей / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко, І. В. Мілева, Г. К. Барилова; [за заг. ред. проф. В. Д. Ужченка]. 2-ге вид., випр. і доп. Луганськ: ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2009. 299 с. URL: <http://dspace.ltsu.org/jspui/bitstream/123456789/250/1/Макет%202009.pdf>.
17. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоепія, графіка, орфографія. URL: <http://ena.lp.edu.ua/file/174320/>.
18. Тоцька Н. І. Дидактичний матеріал з фонетики української мови: посіб. для вчителя. К.: Радянська школа, 1991. 143 с.
19. Тоцька Н. І. Українська пунктуація: практикум: навч. пос. К.: Вища школа, 1981. 157 с.

20. Українська мова: практикум: навч. посіб. / Пазяк О. М., Сербенська О. А., Фурдуй М. І., Шевченко Л. Ю. Київ: Либідь, 2000. 384 с. URL: <http://ua.bookfi.net/book/1337163>.
21. Хом'як І. Орфографічна компетентність як складник формування мовної особистості. *Дивослово*. 2015. № 11. С. 2–5.
22. Шкурятяна Н. Г. Методика вивчення орфографії: посіб. для вчителів. К.: Радянська школа, 1985. 133 с.
23. Шульжук Н. В. Практикум з правопису української мови: навч.-метод. посіб. для студ. філол. спеціальностей вищих навч. закладів. Рівне-Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. 396 с.
24. Юшук І. П. Українська мова. Вправи: навч. посіб. Київ: Либідь, 2009. 368 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/600473/>.
25. Юшук І. П. Українська мова: [підручник] / І. П. Юшук. 4-те вид. Київ: Либідь, 2008. 640 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/266343/>.
26. Юшук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови. К.: Либідь, 2004. 640 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік.

5. Засоби діагностики успішності навчання: виконання індивідуальних завдань, контрольних і практичних робіт, самостійна робота студента, укладання словника до курсу, написання реферату, опрацювання матеріалів із інтернет-ресурсів.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

РОЗРОБНИК: *Вікторія Баденкова*,
кандидат філологічних
наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни є питання історії та розвитку української літературної мови на різних історичних етапах.

Міждисциплінарні зв'язки: сучасна українська літературна мова, історична граматика української мови, українська діалектологія, стилістика української літературної мови, історія та культура України та історія української літератури.

1. Мета, завдання навчальної дисципліни та очікувані результати

Метою викладання навчальної дисципліни «Історія мови» є дати знання про основні процеси розвитку, удосконалення й збагачення української мови, вироблення її структурно-функціональних стилів, фонетичних, граматичних, лексичних і правописних норм.

Основними *завданнями* вивчення дисципліни є:

1. Визначити місце дисципліни в системі підготовки студентів-філологів, її узагальнений характер та практичне значення.

2. З'ясувати провідні тенденції, проблемні питання в розвитку української літературної мови від IX ст. до наших днів.

3. Простежити, як на різних історичних етапах змінювалося поняття «літературна мова».

4. Охарактеризувати етапи формування українського правопису.

5. Проаналізувати основні лексикографічні джерела в різні періоди історії української літературної мови.

6. Активізувати знання про функціональні стилі української мови та жанри літератури.

7. Завершити загальний філологічний розвиток студентів, показати історичну перспективу розвитку системи української мови в її зв'язку з іншими слов'янськими та індоєвропейськими мовами.

Передумови для вивчення дисципліни: «Методологія наукових досліджень», «Історія лінгвістичних вчень», «Загальне мовознавство», «Історична граматики української мови», «Сучасна українська літературна мова».

Результати навчання: у результаті вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти повинні продемонструвати знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності; уміння оперувати сучасним категоріально-термінологічним апаратом мовознавства; здатність демонструвати знання сучасної наукової парадигми в галузі філології та динаміки її розвитку; уміння використовувати професійно профільовані знання для аналізу і інтерпретації художнього, наукового тексту.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими *компетентностями*:

I. Загальнопредметні: здатний до системного наукового мислення, володіє навичками наукової організації праці; уміє працювати з довідковою літературою, різнотипними словниками, електронними базами даних, системами інформаційного пошуку;

розвиває навички самостійного опанування нових знань; уміти використовувати професійно профільовані знання для аналізу і інтерпретації художнього, наукового тексту.

II. Фахові: набуття міцних знань із професійних дисциплін: орієнтується в провідних тенденціях, проблемних питаннях розвитку української літературної мови в діахронічному та синхронічному аспектах від IX ст. до наших днів; здатність розуміти процеси розвитку мовних і літературних процесів, їх зв'язку з суспільством, уміння застосовувати знання мови на практиці, користуватися мовними одиницями; навички аналізу та інтерпретації гуманітарних текстів, розрізнення їхніх жанрових, стилістичних особливостей на різних історичних етапах розвитку української літературної мови, української мови; уміння використовувати систему основних понять і мовознавчих термінів; критично оцінювати набутий досвід із позицій останніх досягнень філологічної науки; усвідомлення мови як форми вираження національної культури, взаємозв'язку мови та історії українського народу, національно-культурної специфіки української мови в той чи інший період її розвитку.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Вступ. Предмет курсу, його зв'язок з іншими науковими дисциплінами. Поняття літературної мови та її норм. Періодизація історії української літературної мови. Питання походження української мови. Найголовніші наукові праці для вивчення історії української літературної мови.

Тема 2. Давня українська літературно-писемна мова (кінець IX– середина XIII ст.). Основні проблемні питання у вивченні літературно-писемної мови цього періоду. Функції літературно-писемної мови на Русі. Гіпотези вчених щодо основи цієї мови. Лінгвістичні оцінки щодо мовної ситуації в державі. Джерела свідчень про дохристиянське походження письма.

Жанрово-стилістичне багатство літератури цього періоду: мовні особливості перекладних пам'яток, мова оригінальної руської літератури, мовна майстерність «Слова о полку Ігоревім». Співвідношення книжних і народнорозмовних елементів у «Слові о полку Ігоревім».

Тема 3. Літературно-писемна мова XIV – початку XVII ст. Суспільно-історичні умови розвитку літературної мови та культурні справи після розпаду Київської Русі. Україна під владою Литви та Польщі. Літературна «руська» мова в Литовській державі. Сфери вживання «руської» мови та мови слов'яноруської. Мова українських грамот XIV – XVI століть.

Нове піднесення української книжності та літературної мови в Україні періоду XVI – першої половини XVII століть: спроби перекладу церковних книг «простою мовою» /Пересопницьке євангеліє/, полемічна література /мова і стиль І. Вишенського/, граматичні праці цього періоду. Рукописна граматики І. Ужєвича. Становлення лексикографічного методу в словниках другої половини XVI – першої половини XVII ст.

Розвиток і поширення друкарства.

Тема 4. Розквіт та занепад давньоукраїнської літературної мови з середини XVII до кінця XVIII ст. Проблеми в оцінці наслідків приєднання України до Росії. Соціально-культурні й освітні справи в Україні. Києво-Могилянська академія – найважливіший осередок освіти, давньої української мови та літератури. Стилистична строкатість літературної мови цього періоду: ділова мова канцелярій та актово-урядових документів; мова релігійно-моралізаторської літератури, історико-мемуарної прози. Мовні особливості козацьких літописів. Мова художньої літератури та публіцистики. Бароко та його значення в розвитку виразових засобів української мови. Наукова література.

Занепад давньоукраїнської літературної мови з II половини XVIII ст. Специфічні умови й суперечливий характер розвитку літературної мови у другій половині XVIII ст. Відображення теорії «трьох штилів» М. В. Ломоносова в творчості І. Некрашевича, Г. Сковороди. Причини занепаду давньоукраїнської літературної мови з II половини XVIII ст..

Тема 5. Формування нової української літературної мови (кінець XVIII – середина XIX ст.), побудованої на живомовній загальнонародній основі. Питання про спадкоємність літературної мови старого і нового періодів. Народномовна основа творів І. П. Котляревського. Мовностильові новації текстів І. Котляревського в зіставленні з попередньою традицією XVIII ст. (П. Житецький, Ю. Шевельов). Особливості розвитку літературної мови в Західній Україні. Розвиток української літературної мови від Котляревського до Шевченка: спроби створення «серйозного» стилю в творах П. П. Гулака-Артемівського, Є. П. Гребінки, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка. Перші спроби української публіцистики. Мовні засоби поетів-романтиків. Розвиток філологічної думки у I пол. XIX ст. («Граматики малоросійського наречія» О. Павловського). Основні лексикографічні праці. Т. Г. Шевченко – основоположник сучасного типу української літературної мови.

Тема 6. Розвиток нової української літературної мови (друга половина XIX ст. – початок XX ст.). Основні проблеми та національні утиски в розвитку літературної мови цього періоду. Мовна дискусія 90-х рр. XIX ст. Питання граматичної та лексикографічної нормалізації української літературної мови. Стилiстична строкатiсть пам'яток: наукова та науково-популярна мова, відображення розвитку української літературної мови в художній літературі. Роль І. Франка, Л. Українки та ін. у розвитку української літературної мови.

Тема 7. Розвиток нової української літературної мови (з 10 рр. XX ст. до наших днів). Загальна характеристика умов розвитку української літературної мови в цей період. Українська літературна мова в умовах УРСР («Розстріляне Відродження») у 20–30-х роках. Спроби нормалізації української літературної мови: перші наукові праці; унормування українського правопису; розвиток лексикографії.

Стан українiстики пiд час Великої Вiтчизняної вiйни та наступного перiоду (40–50 рр. та 60–70 рр.). Ослаблення репресивних заходiв щодо майстрiв слова перiоду Другої свiтової вiйни. Нове посилення iдеологiчного тиску на лiтературу в перше повоєнне десятилiття. Жанрово-стилiстична рiзноманiтнiсть творчостi письменникiв цього перiоду (О. Гончар, Л. Костенко, Д. Павличко, В. Симоненко, І. Драч, В. Стус та ін.).

Епохальнi змiни в розвитку лiтературної мови за перiод здiйснення державної самостiйностi України.

Зв'язок української літературної мови з літературними мовами інших слов'янських народів у різні періоди. Проблема періодизації української літературної мови в підрадянський період.

3. Рекомендована література

Базова

Підручники й методичні посібники

1. Бабич Н. Д. Історія української літературної мови [Текст]: практичний курс: навч. посіб. / ред. М. П. Парцей, худож. Р. Різник. Львів: Світ, 1993. 376 с.
2. Брус М. П. Українська мова XI–XV століть: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищих закладів освіти. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2015. 400 с

3. Історія української мови т[Текст]: хрестоматія: навч. посіб. для студ. філол. фак. вищ. навч. закладів / упоряд. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко. К.: Либідь, 1996. 288 с.
4. Ніка О. І. Історія української літературної мови: посібник. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Ін-т філології. 2-ге вид., допов. і перероб. К.: Освіта України, 2014. 335 с.
5. Огієнко І. І. Історія української літературної мови (Митрополит Іларіон). Центр навчальної літератури, 2019. 326 с.
6. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. К.: АртЕк, 2002. 424 с.
7. Сабліна С. В. Історія української літературної мови ХІХ – початку ХХ ст. Частина І. Конспект лекцій. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. 51 с.

Допоміжна

Джерела вивчення історії української мови

1. Аполлонова лютня: поети ХІІ – ХІІІ ст. / Передмова В. Яременка; Упорядкування та примітки Маслюка, В. Шевчука, В. Яременка; За ред. В. Кречотня. К.: Молодь, 1982. 320 с.
2. Гісторія... Г. Граб'янки. Летопись краткій... / Ред.: В. В. Німчук; НАН України. Ін-т укр. мови. Житомир, 2001. 277 с. (Пам'ятки укр. мови ХVІІІ ст. Сер. козац. літописів).
3. Граматика слов'янська І. Ужевича / Підготували до друку І. К. Білодід, Є. М. Кудрицький. К., 1970. 112 с.
4. Грамоти ХІV ст. / Упор., вст. ст. М. М. Пещак. К.: Наукова думка, 1974. 255 с.
5. Зіновіїв К. Золоте чересло: Книга народних ремесел, звичаїв та побуту в Україні, писана Климентієм Зіновієвим, поетом кінця ХVІІ – початку ХVІІІ ст. / упоряд. В. Шевчук, О. Шугай; переклад з давньоукр. О. Шугая; вступ. стаття і примітки В. Шевчука. К.: Мистецтво, 2009. 336 с.
6. Історичний словник українського язика / під ред. Є. Тимченка; укл.: Є. Тимченко, Є. Волошин, К. Лазаревська, Г. Петренко. К.–Х., 1930-32. Т. 1. 948 с.
7. Лексикон словенороский Беринди / Підготовка тексту і вступна стаття В. В. Німчука. К.: Вид. Акад. наук УРСР, 1961. 324 с.
8. Лікарські та господарські поради ХVІІІ ст. / Підготував до видання В. А. Передрієнко. К.: Наукова думка, 1984. 127 с.

9. Німчук В. Хрестоматія з історії української мови Х–ХІІІ ст. Житомир: Полісся, 2015. 352 с.
10. Словник староукраїнської мови ХІV–ХV ст.: У 2 томах / Інститут суспільних наук АН УРСР; Уклад. Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький та ін. К.: Наукова думка, 1977–1978.
11. Словник української мови ХVІ – першої половини ХVІІ ст: V 28 випусках. / НАН України. Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича; уклад. Д. Гринчишин, М. Чікало. Львів, 1994.
12. Українські грамоти ХV ст.: [підгот. текств. вступ. стаття і коментарі В. М. Русанівського; відп. ред. М. М. Пещак]. К.: Наук. думка, 1965. 163 с.

Допоміжна

1. Баденкова В., Троценко Є. Структурні та семантичні трансформації біблеїзмів у поетичному ідіостилі Д. Кременя. *Текст. Контекст. Інтертекст*: Науковий електронний журнал; [за ред проф. Оксани Філатової]. № 1. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. С. 31–40.
2. Брус М. П. Розвиток української мови в ХІ – ХV ст. Теоретична й практична частини І. Івано-Франківськ: ПП Голіней О. М., 2017. 80 с.
3. Брус М. П. Розвиток української мови в ХІ–ХV ст. Хрестоматійна частина ІІ. Івано-Франківськ: ПП Голіней О. М., 2017. 188 с.
4. Видайчук Т. Л. Значення історико-лінгвістичних дисциплін у системі підготовки вчителя-філолога. *Педагогічний процес: теорія та практика* (1-2). 2015. С. 67–72.
5. Видайчук Т. Л. Мовна гра в староукраїнській драматургії другої половини ХVІІ ст. *International research and practice conference «Modern philology: relevant issues and prospects of research»: conference proceedings*, October 20-21, 2017. Lublin. С. 8-11.
6. Григор'єва А. М., Амаліцька К. О., Гашута М. О. Історія становлення українського правопису. *Збірник наукових праць ДонНАБА*. Випуск № 3–2016 (4). С. 15-20.
7. Гур'єва Н. Особливості мови першого українського молитовника. *Українська мова*. 2017. № 2 (62). С. 27–39.
8. Залізняк Л. Походження українців: між наукою та ідеологією: популярне видання / Леонід Залізняк. К.: Темпора, 2008. 104 с.

9. Запаско Я., Мацюк О., Стасенко В. Початки українського друкарства. Л.: Центр Європи, 2000. 222 с.
10. Історія українського правопису XVI–XX століття: Хрестоматія / упоряд.: В. В. Німчук; Н. В. Пуряева; НАН України. Ін-т укр. мови. К.: Наукова думка, 2004. 583 с.
11. Кубайчук В. Хронологія мовних подій в Україні (зовнішня історія української мови) [Текст]. К.: К.І.С., 2004. 168 с.
12. Масенко Л. Т. Концепт єдності в мові радянського тоталітаризму. *Наукові записки НаУКМА*. 2016. Том 189. Філологічні науки (Мовознавство). С. 3–6.
13. Масенко Л., Кубайчук В., Демська-Кульчицька О. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциту: док. і матеріали / ред. Л. Масенко. 2-ге вид. допов. К.: Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2006. 399 с.
14. Масенко Л. Т. Мова радянського тоталітаризму. К.: ТОВ «Видавництво «КЛПО», 2017. 240 с.
15. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / ред. Юліане Бестерс-Дільгер. 2-ге вид. К.: Вид. дім «КМ академія», 2008. 363 с.
16. Ніка О. І. Діалогізм в історичних вимірах староукраїнського часу: Опис Клірика Острозького / Підгот. наукового дослідження, тексту, покажчиків О. І. Ніка. К.: Освіта України, 2016. 238 с.
17. Німчук В. В. Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т, 2002. 116 с.
18. Найголовніші правила українського правопису. 1921. URL: http://shron2.chtyvo.org.ua/Krymskyi_Ahatanhel/Naiholovnishipravyla_ukrainskoho_pravopysu.pdf
19. Онуфрієнко Г. Генеза української мови у гіпотезах та концепціях мовознавців XIX – XX століття. *Персонал*. 2006. № 11. С. 40–46. (початок) ; № 12. С. 36–42 (закінч.).
20. Півторак Г. П. Історична правда проти імперської облуди. К.: Арт принт студія, 2018. 148 с.
21. Півторак Г. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». К.: Видавничий центр «Академія», 2001. 152 с.
22. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. К.: Наукова думка, 1993. 200 с.

23. Поповський А. М. Південноукраїнські джерела в історії формування української літературної мови: монографія. Дніпро: Ліра, 2018. 324 с.
24. Ципердюк О. Д. Мова творів конфесійної літератури : методичні вказівки до спеціалізації. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015. 132 с.
25. Чапленко В. Історія нової української мови (XVII ст. – 1933 рр.) / Василь Чапленко. – Нью-Йорк, 1970. – 445 с.
26. Шевельов Ю. Назва «Україна». Вибрані праці: Мовознавство. Кн. I. К., 2008. С. 421–431.
27. Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу: Монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. 384 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: екзамен.

5. Засоби діагностики успішності навчання. Перевірка виконання завдань для самостійної роботи, тестових завдань, завдань для індивідуальної роботи, контрольних робіт.

СТАРΟΣЛОВ'ЯНСЬКА МОВА

РОЗРОБНИК: *Вікторія Баденкова*,
кандидат філологічних
наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: мовна історія слов'ян, фонетична й граматична будова старослов'янської мови.

Міждисциплінарні зв'язки: сучасна українська літературна мова, стилістика української мови, історична граматика української мови.

1. Мета, завдання навчальної дисципліни та очікувані результати

Метою викладання навчальної дисципліни «Старослов'янська мова» є: вивчення процесів формування та розвитку старослов'янської мови в її зв'язку з даними інших індоєвропейських та, зокрема, слов'янських мов для вироблення системного підходу до розгляду мовних фактів сучасної української літературної мови.

Основними *завданнями* вивчення дисципліни «Старослов'янська мова» є:

1. Визначити місце дисципліни в системі підготовки студентів-філологів, її узагальнений характер та практичне значення для розвитку їх лінгвістичного мислення.

2. Ознайомити студентів із найбільш актуальними проблемами славістики.

3. Розширити уявлення про історію слов'янської писемності та культури.

4. Ознайомити студентів із діяльністю провідних науковців, які працювали в галузі слов'янської філології.

5. Ссформувати розуміння порівняльно-історичного методу, зокрема під час розгляду звукової системи старослов'янської мови в її історичному розвитку.

6. Допомогти правильно розуміти морфологічні явища та зміни в праслов'янській мові та старослов'янській мові.

7. Розвинути в студентів вміння та навички читання, розуміння та аналізу старослов'янських текстів.

8. Навчити студентів читати, розуміти та вміти аналізувати старослов'янські тексти.

9. Показати студентам історичну перспективу розвитку системи української мови в її зв'язку з іншими слов'янськими та індоєвропейськими мовами.

Передумови для вивчення дисципліни: обізнаність із нормами й канонами слов'янського мовного дискурсу та вміння представити свої наукові здобутки, що є одним із найважливіших і найвагоміших аспектів підготовки фахівця з університетською освітою. Курсу властиві зв'язки з теоретичними та спеціальними теоретичними курсами загального фундаментального та професійного циклу – «Методологія та організація наукових досліджень», «Загальне мовознавство», «Історія мови», «Стилістика української мови», «Сучасна українська літературна мова», «Методика навчання української мови та літератури».

Результати навчання: в результаті вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти повинні визначити місце дисципліни в системі підготовки студентів-філологів, її узагальнений характер та практичне значення для розвитку лінгвістичного мислення; продемонструвати знання найбільш актуальних проблем славістики, діяльністю провідних науковців, які працювали в галузі слов'янської філології; уявлення про історію слов'янської писемності та культури; розуміння порівняльно-історичного методу, зокрема під час розгляду звукової системи старослов'янської мови в її історичному розвитку; правильно розуміння морфологічних явищ та змін у праслов'янській мові та

старослов'янській мові; уміння та навички читання, розуміння та аналізу старослов'янських текстів; знання історичної перспективи розвитку системи української мови в її зв'язку з іншими слов'янськими та індоєвропейськими мовами.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими *компетентностями*:

I. Загальнопредметні: здатність до навчання; здатність працювати самостійно, готовність удосконалювати й розвивати свій інтелектуальний та загальнокультурний рівень; здатність до аналізу і синтезу; цінування та повага різноманітності та мультикультурності; здатність застосовувати знання на практиці.

II. Фахові: розуміння найбільш актуальних проблем славістики; володіння основами старослов'янської мови в контексті історії інших слов'янських та індоєвропейських мов; знання історії слов'янської писемності, зокрема історії виникнення старослов'янських азбук; знання фонетичної та граматичної системи старослов'янської мови в її історичному розвитку; володіння вміннями читання, розуміння та методами аналізу старослов'янських текстів; здатність оперувати основними поняттями курсу та історико-лінгвістичною термінологією.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Вступ. Походження слов'ян. Слов'янські народи та їх мови. Близькість між слов'янськими мовами як найважливіша умова розповсюдження старослов'янської мови в слов'янському світі.

Питання про етногенез слов'ян. Історичні відомості про слов'ян. Проблеми слов'янської прабатьківщини. Розселення слов'янських племен у I тис. н. е.

Поняття про старослов'янську мову. Класифікація слов'янських мов. З історії дослідження старослов'янської мови. Поняття про старослов'янську мову, її значення для розвитку культури та пізнання історії мов слов'янського світу. Старослов'янська мова – найдавніша слов'янська писемно-літературна мова. Лінгвістичне значення вивчення старослов'янської мови.

Тема 2. Історія виникнення й розвитку слов'янської писемності. Етапи становлення і розвитку слов'янського письма. Джерела свідчень про дохристиянське походження письма. Проблема існування письма в слов'ян у докирило-мефодіївський період.

Суспільно-історичні та культурні передумови виникнення писемності у слов'ян IX ст. Моравська місія і діяльність великих слов'янських просвітителів Костянтина (Кирила) та Мефодія по впровадженню старослов'янської мови у богослужінні. Діяльність учнів і послідовників братів. Слов'янські писемні школи IX–XI ст.

Найважливіші пам'ятки старослов'янського письма, їх класифікація і характеристика. Культура письма та оформлення рукописів. Питання про генетичні зв'язки кирилиці та глаголиці. Питання про народну основу старослов'янської мови. З історії дослідження старослов'янської мови.

Тема 3. Графіка. Давньослов'янські азбуки: кирилиця та глаголиця, їхні спільні й відмінні риси. Числове та звукове значення букв кирилиці. Нарядкові знаки в азбуках.

Тема 4. Фонетична система старослов'янської мови II пол. IX ст. Фонетична структура складу. Голосні звуки старослов'янської мови /фізіологічна класифікація голосних звуків, голосні звуки повного та неповного творення, сильна та слабка позиція редукованих, носові голосні звуки, голосні звуки на початку слова/.

Тема 5. Приголосні звуки старослов'янської мови. Класифікація приголосних за твердістю/м'якістю. Складотворчі звуки [л], [р], позначення їх у старослов'янських пам'ятках.

Класифікація голосних та приголосних фонем старослов'янської мови IX ст.

Тема 6. Генетичний зв'язок системи приголосних звуків старослов'янської мови з індоєвропейською та праслов'янською. Періодизація розвитку слов'янських мов. Звукова система старослов'янської мови в порівняльно-історичному висвітленні. Характеристика основних особливостей індоєвропейської та праслов'янської мов. Праслов'янська мова як основа сучасних слов'янських мов.

Система голосних звуків праслов'янської мови. Походження старослов'янських голосних звуків. Голосні звуки монофтонгічного походження. Монофтонгізація праслов'янських дифтонгів.

Тенденція до наростаючої звучності складів та звукові процеси, пов'язані з дією закону відкритого складу (асимілятивно-дисимілятивні процеси; найдавніші спрощення груп приголосних; явища кінця й початку слова).

Тема 7. Фонетичні зміни в системі приголосних, пов'язані з дією закону складового сингармонізму. Закон складового

сингармонізму та зміни, пов'язані з його дією. 1 палаталізація задньоязикових приголосних. 2 палаталізація *g, *k, *ch, її результати. 3 палаталізація *g, *k, *ch, її особливості.

Зміни приголосних і груп приголосних під впливом [j]. Доля сполучень сонорних з *j. Сполучення «губний + *j» у слов'янських мовах. Доля сполучень «*d, *t + *j». Сполучення груп приголосних з *j. Зміна сполучень *sj, *zj. Зміни *kt, *gt, перед голосним переднього ряду і, ь. Зміни голосних після [j] та м'яких приголосних.

Найдавніші чергування голосних.

Пізніші звукові процеси, відображені в пам'ятках кінця X-XI століть. Наслідки занепаду редукованих. Процеси, не пов'язані з занепадом редукованих.

Тема 8. Загальна характеристика морфологічної системи. Іменник як самостійна частина мови. Граматичні категорії. Поняття про суфікси-детермінативи; поділ за типами відмінювання (за давніми основами). Морфологічний аналіз іменників у тексті.

Тема 9. Характеристика займенника як частини мови. Розряди займенників за значенням. Історія вказівних займенників. Особливості відмінювання займенників різних розрядів. Морфологічний аналіз займенників та іменників у тексті.

Прикметник. Розряди за значенням та їх творення. Поняття про іменні та займенникові (короткі та повні форми) прикметники, їх творення та відмінювання. Творення ступенів порівняння прикметників у старослов'янській мові.

Тема 10. Числівник. Творення та відмінювання кількісних та порядкових числівників.

Дієслово як самостійна частина мови. Характеристика основних граматичних категорій дієслова у старослов'янській мові (способу, часу, виду, особи, стану та ін.).

Дві дієслівні основи (теперішнього часу та інфінітиву). Розрізнення дієслівних класів у старослов'янській мові. Дієслівні форми теперішнього часу (особливості атематичного і тематичного дієвідмінювання). Характеристика форм майбутнього часу в старослов'янській мові. Абсолютний і відносний майбутній час. Проста й складена форма майбутнього часу.

Форми минулого часу дієслова. Прості й складені форми минулого часу (аорист, імперфект, перфект, плюсквамперфект). Сигматичний і асигматичний аорист. Творення форм аориста від

різних дієслівних основ. Форми імперфекта у старослов'янській мові. Складені форми минулого часу (перфект і плюсквамперфект). Їх будова та значення.

Форми умовного способу в старослов'янській мові. Наказовий спосіб дієслів.

Характеристика іменних форм дієслів (інфінітив, дієприкметник, дієприслівник

Тема 11. Невідмінювані частини мови. Прислівник. Службові частини мови (сполучник, частка). Вигук.

Тема 12. Синтаксис. Типи простих речень у старослов'янській мові (двоскладні і односкладні). Просте ускладнене речення. Головні і другорядні члени речення. Вираження підмета і присудка у старослов'янській мові. Конструкції з подвійними відмінками. Зворот «давальний самостійний» та особливості його перекладу українською мовою. Складні речення у старослов'янській мові, їх типи.

3. Рекомендована література

Базова

1. Баденкова В. М. Старослов'янська мова: Вступ. Фонетика: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Миколаїв, Іліон, 2017. 140 с
2. Біленька-Свистович Л. В., Рибак Н. Р. Церковнослов'янська мова : підруч. зі слов.: понад 3500 сл.: навч. посіб. К.: Криниця, 2000. 334 с.
3. Вербовий М. Старослов'янська мова: зб. вправ та текстів: навч.-метод. посіб. для студ. філол. факультету всіх форм навчання. Кривий Ріг. 2018. 30 с.
4. Гнатюк Л. П. Старослов'янська мова: практикум: навч. посіб. для студентів філол. спец. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К.: Знання, 2015. 245 с.
5. Довбня Л. Е. Методичні рекомендації до вивчення курсу «Старослов'янська мова» для студентів спеціальності «Українська мова і література». Переяслав-Хмельницький, 2004. 36 с.
6. Иванова Т. А. Старославянский язык. 4-е изд., испр. и доп. СПб: Авалонъ, Издательский дом «Азбука-классика», 2008. 240 с.
7. Леута О. І. Старослов'янська мова: Підручник. К.: Вища школа, 2001. 255 с.
8. Леута О. І., Гончаров В. І. Старослов'янська мова: зб. вправ і практ. завдань: навч. посіб. К.: Вища школа, 2004. 199 с.

9. Майборода А. В. Старослов'янська мова. Старослов'янська мова: навч. посіб. К.: Вища школа, 1975. 294 с.
10. Майборода А. В., Коломієць Л. Г. Старослов'янська мова. Збірник вправ і завдань: навч. посіб. 2-е вид., перероб. і допов. К.: Вища шк., 1992. 166 с.
11. Мельник Я.,
Лазарович О. Церковнослов'янська мова [Текст]: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: [б. и.], 2004. 241 с.
12. Невідомська Л. М., Лісняк С. Л. Старослов'янська мова [Текст]: навчальний посібник. Кременець: [ВЦ КОГП], 2013. 172 с..
13. Станівський М. Ф. Старослов'янська мова: навч. посіб.. К.: Вища школа, 1983. 264 с.
14. Стеценко А. Н. Хрестоматія по старославянському языку: учеб. пособ.: [Для студен. пед. ин-тов по спец. N 2101 «Рус. яз. и лит.».]. М.: Просвещение, 1984. 159 с.
15. Хабургаев Г. А. Старославянский язык: учеб. пособ. М.: Просвещение, 1974. 432 с.
16. Царалунга І. Б. Старослов'янська мова: навч. посіб. Львів: Новий Світ. 2000, 2007. 188 с.
17. Юсип-Якимович Ю. В. Старослов'янська мова: практикум. Навч.-метод. посіб. для практичних занять, самостійної роботи студ. фіол. та історичного факультетів. Ужгород: Карпати, 2003. 94 с.

Словники

1. Белей Л., Белей О. Старослов'янсько-український словник [Текст]. Львів: Свічадо, 2001. 332 с.
2. Дьяченко Г. Полный церковнославянский словарь. М.: Бертельсманн Медиа, 2013. 1120 с.
3. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К.: Наукова думка, 1982. Т. 1: А–Г / Укл.: Р. В. Болдирев та ін. 1982. 632 с.
4. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К.: Наукова думка, 1985. Т. 2 : Д – Коппі / Укл.: Н. С. Родзевич та ін. 1985. 572 с.
5. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К.: Наукова думка, 1989. Т. 3 : Кора – М / Укл. : Р. В. Болдирев та ін. 1989. 552 с.

6. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. К.: Наукова думка, 2003. Т. 4: Н – П / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін.; Ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Складенко. 2003. 656 с.
7. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. К.: Наукова думка, 2006. Т. 5: Р – Т / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін. 2006. 704 с.
8. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. К.: Наукова думка, 2012. Т. 6: У – Я / Уклад.: Г. П. Півторак та ін. 2012. 568 с.
9. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / Под редакцией О. Н. Трубачева. Вып. 1–24. М.: Наука, 1974–1997.
10. Короткий старослов'янсько-український словник: посіб. для студ.-заочників/ Склав М. Охріменко. Вінниця, 1957. 86 с.
11. Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник укр. мови / за ред. Ю. Мулика-Луцика. Т. I: А – Д, 1979. Вінніпег–Канада: Накладом тов-ва «Волинь». 366 с.
12. Огієнко І. Етимологічно-семантичний словник української мови: У 4 т.. Вінніпег; Канада: Волинь, 1979–1995.
13. Полный церковно-славянский словарь (со внесением въ него важнейшихъ древне-русскихъ словъ и выражений) / Сост. Священникъ магистръ Григорій Дьяченко. М.: Типография Вильде, 1900. М., 1993. 1120 с.
14. Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка. М.: Типография Г. Лиснера и Д. Совко. 1959. Т. I. 674 с.; Т. II. – 416 с.
15. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. М.: Книга, 1989. Т.1–3. СПб: Отд-ние рус. яз. и словесн. Имп. АН, 1893.
16. Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков): Около 10 000 слов / Э. Благова, Р. М. Цейтлин, С. Геродес и др.; [под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой]. М.: Русский язык, 1994. 844 с.
17. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М.: Прогресс, 1964. 1973. Т. 1–4.
18. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка. К.: Рад. шк., 1970. 598 с..

19. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. 3-е изд., стереотип. М.: Русский язык, 1999. Том 1 : А – Пантомима. 1999. 623 с.
20. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. 3-е изд., стереотип. М.: Русский язык, 1999. Том 2: Панцирь – Ящур. 1999. 560 с.

Допоміжна

1. Баденкова В. Роль старослов'янської мови у формуванні української літературної мови. *Актуальні питання розвитку української мови у науковій ретроспекції та перспективі: матеріали круглого столу до Дня української писемності та мови*; [за заг. ред. Н. В. Коч]. Миколаїв: МНУ, 2012. С. 25–27.
2. Баденкова В., Булгакова Т. Лінгводидактичні основи викладання старослов'янської мови у ВНЗ. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острого: Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2013. Вип. 40. С. 169–173.
3. Баденкова В. М. Функціонально-семантичні особливості старослов'янізмів у поетичних текстах Дмитра Кременя. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. Миколаїв: Видавництво ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. Вип. 299. Т. 287. С. 10–14.
4. «Грамматика слов'янська» І. Ужевича [уклад. І. К. Білодідом, Є. М. Кудрицький]. К.: Наукова думка, 1970. 114 с.
5. Карпенко Ю. О. Українська гіпотеза. *Мовознавство*. 1993. № 5. С. 3 – 8.
6. Коваль А. П. Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. К.: Либідь, 2001. 312. с.
7. Корнієнко С. І. Лексичні старослов'янізми в українській літературній мові ХІХ століття (семантичний і стилістичний аспекти): Дис... на здобуття наукового ступеня канд.. філолог. наук: 10.02.01 Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара; Спеціальність 10.02.01 українська мова. 2008. 185 с.
8. Мороз Т. Старо(церковно)слов'янізми як джерела мови творів Т. Шевченка та біблійних перекладів П. Куліша. *Наук. вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Вип. 1 (31), 2014. С. 346–349.
9. Невідомська Л., Лісня С. Роль церковнослов'янської мови в релігійній сфері на різних етапах історичного розвитку України [Текст]. *Наукові записки Тернопільського*

- національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Мовознавство. 2018. Вип. 1(29). С. 40–45.*
10. Нидерле Л. Славянские древности / пер. с чешск. Т. Ковалевой, М. Хазанова; Отв. ред. О. А. Платонов. М.: Институт русской цивилизации, 2015. 784 с.
 11. Огієнко І. Історія церковнослов'янської мови. Т. V: Пам'ятки старослов'янської мови X–XI віків: Історичний, лінгвістичний і палеографічний огляд з повною бібліографією та альбом 155 знімків з пам'яток з кирилівською транскрипцією. Варшава: Друкарня синодальна, 1929. 493 с.
 12. Огієнко І. Що то таке церковнослов'янська мова? *Старожитності*. 1992. Ч. 4. С. 7.
 13. Огієнко І. Як треба вимовляти букву h в церковнослов'янських текстах: Історія букви h на Україні. Тернів, 1921. 18 с.
 14. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. К.: Наукова думка, 1993. 200 с.
 15. Сегін Л., Тищенко Л. Тестове оцінювання під час викладання старослов'янської мови [Текст]. *Українська мова і література в школах України*. 2018. № 2. С. 28–30.
 16. Семиряк В. Д. Старослов'янська лексика крізь призму пізнавальної функції мови. *Вісник Запорізького національного університету*: зб. наук. ст. «Філологічні науки». Запоріжжя: ЗНУ, 2006. № 2. С. 228–230.
 17. Скаб М. В. Основні правила української вимови церковнослов'янського тексту. *Богословський вісник*: зб. наук. праць. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. № 3. С. 112–122.
 18. Скаб М. Термінологічні проблеми церковнослов'янської мови. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Сер.: Мовознавство. Тернопіль: ТНПУ, 2014. № II(24). С. 243–248.*
 19. Скляренко В. Г. До питання про «Руські письмена» в житті Костянтина Філософа. *Мовознавство*. 2014. № 2. С. 3–14.
 20. Скляренко В. Г. До питання про «руські письмена» в житті Костянтина Філософа. 2. *Мовознавство*. 2016. С. 3–21.
 21. Скляренко В. Г. До питання про «руські письмена» в житті Костянтина Філософа. 3. *Мовознавство*. 2017. № 2. С. 3–16.
 22. Тараненко О. О. Мова Київської Русі: вузол історико-лінгвістичних і політико-ідеологічних проблем. *Мовознавство*. 1993. № 2. С. 35–38.

- 23.Таранець В. Г. Велесова книга. Графіка письма [Текст]: монографія. Ч. 2. Міжнародний гуманітарний університет. Одеса: КП ОМД, 2018. 104 с.
- 24.Царалунга І. Б. Використання мультимедійних технологій у викладанні старослов'янської мови. *Проблеми слов'янства* PROBL. SLAVONIC STUD. 2009. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ps/2009_58/025.pdf
- 25.Царук О. Українська мова серед інших слов'янських. Етнологічні та граматичні параметри. Дніпропетровськ, 1998. 125 с.
- 26.Moszyński L. Wstęp do filologii słowiańskiej. Wyd. 2-e, zmienione. Warszawa: Wydwo naukowe PWN, 2006. 410 s.
- 27.Štec M. Cirkevná slovančina. Prešov, 2005. 464 s.

Електронні ресурси

1. Біленька-Свистович Л. В., Рибак Н. Р. Церковнослов'янська мова: підручник зі словником. URL : <http://www.twirpx.com/file/1080950/>
2. Леута О. І. Старослов'янська мова: підручник. URL: <http://www.ex.ua/14394613>.
3. Леута О. І., Гончаров В. І. Старослов'янська мова: зб. вправ і практ. завдань: навч. посіб. URL: <http://www.twirpx.com/file/228994/>
4. Майборода А. В. Старослов'янська мова [Текст]: навч. посіб. для вузів. URL: <http://www.goodreads.com/author/show/5835546>.

Інші ресурси

1. Белей Л., Белей О. Старослов'янсько-український словник [Текст]. URL:http://eknigi.org/gumanitarnye_nauki/177032-staroslovyansko-ukrayinskiy-slovník.html
2. Електронна бібліотека давньої української літератури «Ізборник ». Історія України IX-XVIII ст. URL: <http://izbornyk.org.ua>
3. Лінгвістичний портал». URL: <http://www.mova.info/>
4. Кистерова Е. К., Недашковская Н. Д. Всё про «ять». URL: <http://padabum.com/d.php?id=83349>
5. Маньковська Т. О. Проблеми лінгвоукраїністики в науковій спадщині Проблеми лінгвоукраїністики в науковій спадщині Ватрослава Ягича: [монографія]. URL: http://lib.npu.edu.ua/full_txt/MANLIN-2007/st%201-6.pdf.
6. Полный церковно-славянский словарь. С внесением в него важнейших древнерусских слов и выражений Сост.

- Священник магістръ Григорій Дьяченко. URL: <http://www.orthodic.org>
7. Скаб М. Термінологічні проблеми церковнослов'янської мови. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Сер.: Мовознавство*. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/6486/1/Skab.pdf>
 8. Старославянський словарь (по рукописям X-XI веков): Около 10 000 слов /Э. Благова, Р. М. Цейтлин, С. Геродес и др. Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. URL: <http://www.promacedonia.org/cejtlin/>
 9. Українська мова. Енциклопедія. URL: <http://izbornyk.org.ua/ukrmova/um.htm>

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: екзамен.

5. Засоби діагностики успішності навчання: перевірка виконання індивідуальних завдань, завдань до практичних занять та самостійної роботи, КР, написання рефератів.

ІСТОРИЧНА ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

РОЗРОБНИК: *Вікторія Баденкова*,
кандидат філологічних
наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: історія становлення і розвитку фонетичної та граматичної структури української мови в її еволюції.

Міждисциплінарні зв'язки: курсу «Історична граматики української мови» властиві зв'язки з теоретичними та спеціальними теоретичними курсами загального фундаментального та професійного циклу – «Сучасна українська літературна мова», «Українська діалектологія», «Старослов'янська мова», «Загальне мовознавство», «Порівняльна граматики слов'янських мов», «Історія української літератури», «Історія України».

1. Мета, завдання навчальної дисципліни та очікувані результати

Метою викладання навчальної дисципліни «Історична граматики української мови» є дати теоретичні знання та забезпечити практичне засвоєння основних процесів формування й становлення української мови, ознайомити студентів із фонетичною системою, граматичною будовою та словниковим

складом староукраїнської мови для забезпечення фахової підготовки вчителя-словесника.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Історична граматики української мови» є:

1. Допомогти розумінню головних процесів виникнення, формування й розвитку української мови.

2. Дати уявлення про зміни її будови, відбиті в пам'ятках письма чи реконструйовані, виявити їх хронологізацію.

3. Навчити глибше усвідомлювати факти сучасної української літературної мови, розкривати внутрішні закони, як успадковані, так і такі, що виникли пізніше (на ґрунті української мови), які зумовили розвиток фонетичної системи та граматичної будови української мови в напрямі до її сучасного стану.

4. Сприяти набуттю широкого лінгвістичного світогляду майбутнього вчителя-словесника в осягненні тих чи інших мовних явищ, показати історичну перспективу розвитку системи української мови в її зв'язку з іншими слов'янськими та індоєвропейськими мовами.

Передумови для вивчення дисципліни: пропонується курс пов'язаний із дисциплінами мовознавчого та історичного циклів, оскільки забезпечує наукове розуміння процесів еволюції елементів і форм фонетичної й граматичної систем, показує взаємозв'язок у розвитку структурних елементів мови, стійкість її граматичної будови та основного словникового фонду і доводить, що розвиток мови відбувається за своїми внутрішніми законами. Найтісніший зв'язок фіксуємо з курсами «Сучасна українська літературна мова» (вивчає нинішній стан національної мови як один із етапів її багатовікового розвитку) та «Українська діалектологія» (живе народне мовлення часто зберігає у своїй структурі ті звуки, форми та конструкції, що вже втрачені літературною мовою; крім того, ряд фонетичних і граматичних процесів у діалектах розвивається шляхом, що не є властивим літературній мові). Курс «Старослов'янська мова» є фактично вступом до історії окремих слов'янських мов, у тому числі й української, бо старослов'янська мова як найдавніша слов'янська літературна мова своєю фонетичною й граматичною будовою найближче стоїть до праслов'янської, а в Київській Русі вживалася як мова книжна, церковна. Це зумовлює її виняткове значення для порівняльно-історичної граматики індоєвропейських мов. Історична граматики української мови використовує загальні закони мовного розвитку, відкриті на основі вивчення багатьох мов світу, тому вона пов'язана і з

курсом «Загальне мовознавство», що є теоретичною базою історико-лінгвістичних досліджень.

Тісний зв'язок маємо й з курсом давньої української літератури, в якому аналізуються писемні пам'ятки, що є основним джерелом вивчення становлення й розвитку української мови. «Історія України» містить цінний матеріал про вплив позамовних чинників на формування мови (розселення народу, його контакти, статус нації чи народності), для розуміння загальних напрямків у розвитку мови, коментує процес виникнення й формування її як мови народності. Також у дослідженнях з історії мови використовуються дані археології, етнографії, фольклористики, нумізматики.

Результати навчання: знання основ та історії фундаментальних дисциплін (теоретичні проблеми мовознавства та літературознавства, історії мови, української та світової літератури) як теоретичної бази дослідницької і прикладної діяльності в галузі мовознавства і літературознавства; уміння використовувати професійно профільовані знання для аналізу та інтерпретації художнього, наукового тексту; свідоме засвоєння курсу сучасної української мови (глибоко осмислити мовні явища, усвідомивши зв'язок між ними; пізнати дію внутрішніх законів мови; зрозуміти, як склалися мовні норми); правильне читання й розуміння змісту пам'яток, а у зв'язку з цим й осмислене сприймання курсу давньої української літератури; вчителю – забезпечать наукове висвітлення фактів і явищ рідної мови в школі.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими *компетентностями*:

I. Загальнопредметні: вміння аналізувати українську мову у діяхронічному аспекті, використовуючи систему основних понять і мовознавчих термінів; знання зв'язків української мови та її типологічного співвідношення з іншими мовами; володіння методами і прийомами аналізу, інтерпретації та трансформації різних видів і типів текстів; вміння використовувати наукову, довідкову, методичну літературу з історії української мови; знання основних бібліографічних пошукових систем, володіння прийомами бібліографічного опису різних джерел; володіння сучасними методами і прийомами опрацювання інформації в галузі професійної діяльності; здатність застосовувати знання на практиці.

II. Фахові: знання проблеми періодизації історії української мови; знання джерел вивчення історичної граматики української

мови; уміння аналізувати мовні явища й засвоювати історичні норми сучасної української мови, розуміти, порівнювати, узагальнювати й робити висновки про лінгвальні факти й особливості різноманітних явищ фонетичного, морфологічного та лексичного характеру; здатність демонструвати, аналізувати та порівнювати особливості еволюції елементів і форм фонетичної та фонологічної систем, зокрема системи вокалізму та консонантизму індоєвропейської, праслов'янської і давньоукраїнської мов на різних етапах їх існування; основних фонетичних процесів праслов'янського періоду; найдавніших фонетичних процесів дописемного та писемного періодів давньоукраїнської (давньоруської) мови тощо; знання загальної характеристики частин мови, успадкованих давньоруською мовою з праслов'янської доби; історії граматичних категорій іменника; принципів класифікаційного поділу іменних основ; джерел формування сучасних іменникових парадигм української мови; взаємодії відмін; уміння аналізувати тенденції формування й розвитку граматичних категорій іменних частин мови (роду, числа й відмінка усіх іменних частин мови, ступенів порівняння прикметника) тощо; володіння стійкими навичками аналізу мовних явищ усіх її рівнів: графічного, фонетичного, лексичного, морфологічного, синтаксичного; текстів; здатність оперувати основними поняттями курсу та історико-лінгвістичною термінологією.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Вступ. Проблема походження української мови.

Історична граматики української мови як мовознавча дисципліна: об'єкт, предмет, завдання і значення курсу. Зв'язок історичної граматики української мови з іншими науковими дисциплінами. Джерела вивчення історії української мови. Пам'ятки письма. Огляд наукової та навчальної літератури з історії вивчення української мови. Проблема давньоруської мови. Проблема походження української мови. Періодизація історії української мови.

Тема 2. Загальний коментар до поняття про діахронічну фонетику. Звукова система староукраїнської мови початкового періоду в порівнянні з індоєвропейською та праслов'янською.

Тема 3. Фонетичні процеси праслов'янського періоду:

Палаталізація задньоязикових приголосних (перехідне пом'якшення /t/, /k/, /x/).

Палаталізація (пом'якшення) приголосних у сполученні з /j/.

Сполучення [*kt'], [*gt'].

Зміна звукосполучень [*dt], [*tt] в [*st].

Спрощення в групах приголосних.

Альтернації у системі вокалізму.

Тема 4. Найдавніші фонетичні процеси протоукраїнської мови дописемного періоду:

Зміна [*gv] і [*kv] перед ђ (з oi) в [зв] та [цв].

Спрощення у групах приголосних *dl, *tl, *dm.

Перше повноголосся. Зміна звукосполучень [*or], [*ol] перед приголосними.

Історія носових голосних.

Зміна дифтонга, що позначався літерою ђ, в [i].

Зміна [*je] в [o] на початку слова.

Зміна [a] на [o] в словах іншомовного походження.

Втрата початкового звука [j] перед [y].

Розвиток фарингального [h].

Тема 5. Історія редукованих ъ, ь. Найголовніші наслідки занепаду та вокалізації редукованих у системі вокалізму: друге повноголосся; чергування [o] та [e] з нулем звука; поява вставних [o], [e]. компенсаційне подовження голосних [o], [e] в новозакритих складах; поява приставних і та рідше о; зміна і на ы. Редуковані [ѡ], [ѡ] після [p], [l] між приголосними. Редуковані [i] (и) та [ы].

Тема 6. Найголовніші наслідки занепаду та вокалізації редукованих у системі консонантизму: поява нових груп приголосних; спрощення в новоутворених групах приголосних; вставні приголосні [m] і [ð]; асиміляція приголосних; дисиміляція приголосних; депалаталізація приголосних; зміна [л] в [љ]; перехід сполучень *гы, кы, хы* в *ги, ки, хи*.

Тема 7. Пізніші фонетичні процеси писемного періоду. У системі вокалізму: рефлексія ђ; зміна [e] в [o] після шиплячих та [j]; перехід компенсаційно подовжених голосних *ō* та *ē* в [i] у новозакритих складах; поява [u] з етимологічних [ы] та [i]; зближення ненаголошених [e] та [u]; зміна [o] в [a]; зближення ненаголошеного [o] з [y]; втрата голосного [i] на початку слова. У системі консонантизму: депалаталізація приголосних; палаталізація приголосних; історія шиплячих і [ц]; поява протетичних приголосних.

Тема 8. Предмет і завдання історичної морфології. Загальна характеристика частин мови, успадкованих з праслов'янської доби.

Іменник. Характеристика іменника як частини мови. Граматичні та лексико-граматичні категорії іменників в

історичному висвітленні. Занепад двоїни й залишки її в українських говорах та в окремих словах сучасної української літературної мови. Типи відмінювання давніх іменників. Іменники *ā, *jā-основ. Іменники *ō, *jō-основ. Іменники *ŭ-основ. Іменники *ī-основ. Іменники *ū-основ. Формування сучасних відмін. Історія відмінкових закінчень відмін іменників.

Тема 9. Займенник. Загальна характеристика. Історія відмінкових форм: особових і зворотного, предметно-особових, неособових займенників.

Прикметник. Формування прикметника як окремої частини мови зі специфічними словотвірними, граматичними й семантичними показниками. Історія відмінкових форм. Нечленні прикметники: їхня історія, відмінювання й уживання. Членні прикметники. Ступені порівняння прикметників.

Тема 10. Числівник. Загальна характеристика. Поділ за значенням і будовою. Словотвір кількісних і порядкових числівників. Особливості староукраїнського числівника. Прості числові назви. Складені числівники. Історія відмінкових форм.

Тема 11. Дієслово. Загальна характеристика українського дієслова. Типи дієслівних основ. Тематичні й атематичні дієслова. Історія форм теперішнього, майбутнього і минулого часу. Історія дієслівних форм: дієприкметник, дієприслівник.

Тема 12. Прислівник. Загальні відомості. Відзайменникові, відіменні та віддієслівні прислівники.

Розвиток системи *службових слів*. Основні відомості про джерела формування, функціональне призначення прийменників, сполучників, часток. Вигук. Виникнення вигуків і звуконаслідувань.

Тема 13. Предмет і завдання історичного *синтаксису*. Загальні відомості про виформування синтаксичної системи. Характеристика розвитку основних структурних і комунікативних типів простого та складного речення. Історичний розвиток засобів вираження головних і другорядних членів речення.

3. Рекомендована література

Базова

1. Брус М. Історична граматики української мови: Хрестоматія. Івано-Франківськ: ПП Голіней О.М., 2016. 92 с.
2. Брус М. Історична граматики української мови. Частина друга. Практичний матеріал. Термінологічний словник. Тестові завдання: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: ПП Голіней О.М., 2016. 92 с.

3. Брус М. Історична грамати́ка української мови. Частина третя. Хрестоматійні матеріали: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: ПП Голіней О.М., 2016. 92 с.
4. Брус М. П. Розвиток української мови в XI – XV ст. Теоретична й практична частини I. Івано-Франківськ: ПП Голіней О.М., 2017. 80 с.
5. Брус М. П. Розвиток української мови в XI – XV ст. Хрестоматійна частина II. Івано-Франківськ: ПП Голіней О.М., 2017. 188 с.
6. Булаховський Л. А. Питання походження української мови / Вибрані твори: В 5-ти т. Т. 2: Українська мова. К.: Наукова думка, 1977. 631 с.
7. Вербовий М. В. Історична грамати́ка української мови: зб. вправ та текстів: навч.-метод. посіб для студ. філол. факультету всіх форм навчання. 5-е вид., виправ. й допов. Кривий Ріг: КДПУ, 2018. 37 с.
8. Вербовий М. В., Колоїз Ж. Історична грамати́ка української мови: навч. посіб. Кривий Ріг: КДПУ, 2008. 100 с.
9. Жовтобрюх М. А., Волох О. Т., Самійленко С. П., Слинько І. І. Історична грамати́ка української мови. К.: Радянська школа, 1980. 319 с.
10. Зінченко С. В. Історична грамати́ка української мови в таблицях: Історичний коментар. Ніжин: РВВ НДПУ, 2001. 92 с.
11. Зинякова А. А. Історична грамати́ка української мови: Вступ. Фонетика: навч. посіб. Миколаїв: Ред.-видав. відділ МДУ, 2010. 68 с.
12. Зинякова А., Пономаренко С. Історія української мови: Загальні питання історії української мови. Історична фонетика: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2017. 188 с.
13. Історична грамати́ка: Організаційно-методичні рекомендації / упоряд. В. Г. Поставний. Суми: Слобожанщина, 1997. 44 с.
14. Історія української мови: Лексика і фразеологія / за заг. ред. В. М. Русанівського. К.: Наукова думка, 1983. 734 с.
15. Історія української мови: Морфологія / за ред. В. В. Німчука. К.: Наукова думка, 1978. 529 с.
16. Історія української мови: Синтаксис / за заг. ред. А. П. Грищенка. К.: Наукова думка, 1983. 503 с.
17. Історія української мови: Фонетика / за заг. ред. В. В. Німчука. К.: Наукова думка, 1979. 376 с.

18. Історія української мови: Хрестоматія / упоряд. С. Я. Єрмоленко, А. Л. Мойсієнко. К.: Либідь, 1996. 231 с.
19. Колоїз Ж. В. Історична граматики української мови: практичний довідник. Кривий Ріг, 2014. 76 с.
20. Коломієць Л. І., Майборода А. В. Історична граматики української мови: зб. вправ. К.: Радянська школа, 1988. 231 с.
21. Крижанівська О. І. Історія української мови: Історична фонетика. Історична граматики. К.: Видавничий центр «Академія», 2010. 246 с.
22. Купчинська З., Пилецький В. Історична граматики української мови: навч. посіб. 2-е вид., виправл. та доповн. Львів: Львівський національний ун-т імені Івана Франка, 2014. 295 с.
23. Куриленко В. М. Конспект лекцій з історичної граматики української мови (Вступ, фонетика). Глухів, ГДПУ, 1999. 35 с.
24. Лєскова В. В., Найрулін А. О. Історична граматики української мови: навч. посіб. Луганськ: ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2012. 169 с.
25. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології: підручник. К.: Видавничий центр «Академія», 2008. 343 с.
26. Німчук В. Хрестоматія з історії української мови Х–ХІІІ ст. Житомир: Полісся, 2015. 352 с.
27. Огієнко І. І. Історія української літературної мови (Митрополит Іларіон). Центр навчальної літератури, 2019. 326 с.
28. Павленко Л. П. Історична граматики української мови: посіб. для студ. вищих навч. закладів. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лєсі Українки, 2010. 208 с.
29. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. К.: АртЕк, 2004. 423 с.

Допоміжна
Монографія

1. Брайчевський М. Походження слов'янської писемності. К.: Видавничий дім «Кієво-Могилянська академія», 2009. 154 с.
2. Куземська Г. Якою мовою молилася давня Україна: Правила української транслітерації церковнослов'янських текстів. К.: КЖД «Софія», 2012. 112 с.
3. Лукінова Т. Б. Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис). К.: Наукова думка, 2000. 369 с.

4. Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. К.: Наукова думка, 1992. 414 с.
5. Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова. К.: Наукова думка, 1993. 200 с.
6. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». К.: Академія, 2001. 152 с.
7. Поляков О. Славянские языки: Основные особенности. Параллельные тексты. Вильнюс: Leidybos centras, 1998. 228 с.
8. Русанівський В. М., Німчук В. В. Співвідношення функцій давньоруської і старослов'янської мови у Київській Русі (XI–XIII ст.): Слов'янське мовознавство. К.: Наукова думка, 1983. 236 с.
9. Скляренко В. Г. Нариси з історичної акцентології української мови. К.: Наукова думка, 1983. 240 с.
10. Скляренко В. Г. Праслов'янська акцентологія. К.: Українська книга, 1998. 343 с.
11. Скляренко В. Г. Історія українського наголосу. Іменник. К.: Наукова думка, 2006. 709 с.
12. Скляренко В. Г. Історія українського наголосу. Дієслово. К.: Наукова думка, 2017. 702 с.
13. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських. Дніпропетровськ: ДДУ, 1998. 323 с.
14. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків: «Акта», 2002. 1056 с. (Серія «Класика Української Науки»).

Лексикографічні праці

1. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К.: Наукова думка, 1982. Т. 1: А – Г / Укл.: Р. В. Болдирев та ін. 1982. 632 с.
2. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К.: Наукова думка, 1985. Т. 2: Д – Копці / Укл.: Н. С. Родзевич та ін. 1985. 572 с.
3. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К.: Наукова думка, 1989. Т. 3: Кора – М / Укл.: Р. В. Болдирев та ін. 1989. 552 с.
4. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. К.: Наукова

- думка, 2003. Т. 4: Н – П / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін.; Ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Складенко. 2003. 656 с.
5. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. К.: Наукова думка, 2006. Т. 5: Р – Т / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін. 2006. 704 с.
 6. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. К.: Наукова думка, 2012. Т. 6: У – Я / Уклад.: Г. П. Півторак та ін. 2012. 568 с.
 7. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / под ред. О. Н. Трубачева. М.: Наука, 1974–2014. Вып. 1–39.
 8. Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник української мови // за ред. Ю. Мулика-Луцика. Т. I: А – Д, 1979. Вінніпег–Канада з: Накладом тов-ва «Волинь». 366 с.
 9. Огієнко І. Етимологічно-семантичний словник української мови: У 4 т. Вінніпег; Канада: Волинь, 1979–1995.
 10. Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.) / Глав. ред. Р. И. Аванесов. М.: «Русский язык», 1988–1991; М.: Азбуковник, 2002–2008; Лексрус, 2012–2013.
 11. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. М.: Книга, 1989. Т.1–3. СПб., 1893.
 12. Українська мова: Енциклопедія. Вид. 3-ге, випр. і доп. К.: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана. 2007. 822 с.
 13. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4–х т. / под ред. М. Фасмера. М.: Наука, 1973.
- Періодичні видання*
1. Баденкова В. Роль старослов'янської мови у формуванні української літературної мови. *Актуальні питання розвитку української мови у науковій ретроспекції та перспективі*: матеріали круглого столу до Дня української писемності та мови / за заг. ред. Н. В. Коч. Миколаїв: МНУ, 2012. С. 25–27.
 2. Бандура О. З історії української мови. *Дивослово*. 1997. № 1. С. 14–17.
 3. Брус М.П. Історія голосних редукованих звуків. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Філологія». № 854. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2009. Вип. 57. С. 80–84.

4. Видайчук Т. Л. Значення історико-лінгвістичних дисциплін у системі підготовки вчителя-філолога. *Педагогічний процес: теорія та практика* (1-2). 2015. С. 67–72.
5. Глущенко В. А., Тищенко К. А. До питання про методологію досліджень А. Ю. Кримського з історії української мови. *Наукові праці: науковий журнал*. Вип. 282. Т. 294. Серія «Філологія. Мовознавство». Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. С. 17–21.
6. Єрмоленко С. Українська мова серед інших слов'янських. *Дивослово*. 2001. № 3. С. 26–28.
7. Залізняк Л. Л. Давньоруська народність: імперський міф чи історична реальність. *Пам'ять століть*. 1996. №2. С. 2–14.
8. Замський А. Прослідки зредукованих голосних у слабкій позиції в українській мові. *Мовознавство*. 1986. № 6. С. 55–62.
9. Зинякова А. А. Джерела вивчення історії української мови. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського*. Серія «Філологічні науки»: зб. наук. пр. Миколаїв : МДУ, 2009. Вип. 26. С. 25–29.
10. Зинякова А. Етимологія та семантичний розвиток лексики, пов'язаної зі звичаями та обрядами (на матеріалі «Енеїди» І. П. Котляревського). *Слов'янська писемність у контексті християнської культури: матеріали круглого столу до Дня слов'янської писемності та культури / за заг. ред. Н. В. Коч*. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2014. Вип. 2. С. 192–196.
11. Зинякова А. Етимологія та семантичний розвиток назв мінералів в українській мові. *Слов'янська писемність у контексті християнської культури: матеріали круглого столу до Дня слов'янської писемності та культури / за заг. ред. Н. В. Коч*. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2014. Вип. 2. С. 128–131.
12. Зинякова А. А. Етимологія та семантичний розвиток номенів на позначення реалій побуту (на матеріалі поеми «Енеїда» І. Котляревського). *Слов'янська писемність у контексті християнської культури: матеріали круглого столу до Дня слов'янської писемності та культури / за заг. ред. Н. В. Коч*. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2014. Вип. 2. С. 53–57.
13. Зинякова А. А., Зинякова О. О. Історичні альтернативи (чергування голосних *o*, *e* з *i*). *Мова – скарбниця духовності народу: матеріали науково-практичної конференції до Дня*

- української мови та писемності. Миколаїв: МНУ, 2011. С. 62–68.
14. Зинякова А. А., Черниш І. Б. Історія становлення та виформування наголосової системи української мови. *Українська філологія: погляд із сьогодення*: зб. наук. праць. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2011. С. 201–206.
 15. Зинякова А. А. Історія становлення та виформування нумеративних утворень першого десятка. *Слов'янознавство: тенденції, інтеграції та диференціації*: матеріали до VI науково-практичної конференції до Дня слов'янської писемності та культури. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. С. 25–30.
 16. Зинякова А. А. Проблема походження української мови. *Українознавчий вимір у сучасній науці: Гуманітарний аспект*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Миколаїв: МДАУ, 2011. С. 38–40.
 17. Зинякова А. А. Становлення та виформування числівника *один* в українській мові. *Наукові записки: науково-методичний журнал. Серія «Філологія. Мовознавство»*. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Вип. 207. Т. 219. С. 36–40.
 18. Карпенко Ю. О. Питання походження української мови: Українська гіпотеза. *Мовознавство*. 1993. № 5. С. 3–9.
 19. Карпенко Ю. О. Українські звуки *і* та *и*: дві фонемі чи одна? *Мова*. 1995. № 1–2. С. 56–61.
 20. Карпенко Ю. О. Фонологічна історія українського вокалізму. *Мовознавство*. 1998. № 2–3. С. 78–91.
 21. Колоїз Ж. Роль «Історичної граматики української мови» в підготовці вчителя-словесника. *Філологічні студії*. 2013. С. 239–250.
 22. Лукінова Т. Б. До реконструкції праслов'янської системи квантитативних утворень. *Мовознавство*. 2000. № 4–5. С. 15–26.
 23. Мельник Ю. В. Давноминулий час: проблема та гіпотези. *Мовознавство*. 1996. № 1. С. 30–33.
 24. Мойсієнко В. М. Про національний статус «руської мови» в часи Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 67–82.
 25. Німчук В. В. Історія дзвінких африкат і засобів їх позначення в українській мові. *Мовознавство*. 1992. № 2. С. 7–14.

26. Німчук В. В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови. *Мовознавство*. 1998. № 1. С. 3–13.
27. Німчук В. В. Виникнення східнослов'янської писемності. *Бібліотечний вісник*. 2000. №6. С. 3–16.
28. Онуфрієнко Г. Генеза української мови у гіпотезах та концепціях мовознавців ХІХ – ХХ століття. *Персонал*. 2006. № 11-12
29. Півторак Г. П. Виникнення писемності у східних слов'ян за сучасними науковими даними. *Мовознавство*. 1984. № 6. С. 9–21.
30. Півторак Г. П. Занепад зредукованих Ъ, Ь і його вплив на формування фонологічних систем слов'янських мов. *Мовознавство*. 1998. № 2. С. 3–14.
31. Піскунов О. В. Погляди українських лінгвістів 30-х рр. ХХ ст. на процедуру лінгвістичної реконструкції. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Серія: Філологія. Мовознавство. 2016. Т. 278, Вип. 266. С. 104-108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufm_2016_278_266_23
32. Русанівський В. Давньоруська мова: міф чи реальність? *Мовознавство*. 1993. № 2. С. 3–6.
33. Складенко В. Походження назви Русь. *Мовознавство*. 2003. № 5. С. 3–13.
34. Складенко В. Походження назви Русь. *Мовознавство*. 2004. № 2–3. С. 3–19.
35. Степаненко М. З історії досліджень витоків української мови. *Дивослово*. 2000. № 7. С. 17–19.
36. Тараненко О. О. Мова Київської Русі: вузол історико-лінгвістичних і політико-ідеологічних проблем. *Мовознавство*. 1993. № 2. С. 35–38.
37. Таранець В. Г. Велесова книга. Графіка письма [Текст]: монографія. Ч. 2. Міжнародний гуманітарний університет. Одеса: КП ОМД, 2018. 104 с.
38. Тимошенко П. О. О. Шахматов і українська мова. *Українська мова і література в школі*. 1986. № 4. С. 24–34.
39. Ткачук О. Деякі аспекти проблеми походження української мови. *Дивослово*. 1998. № 2. С. 10–13.
40. Юшук І. Про походження української мови. *Мовознавство*. 1995. № 1. С. 27–34.

Електронні ресурси

1. Белей Л., Белей О. Старослов'янсько-український словник [Текст]. URL: http://eknigi.org/gumanitarnye_nauki/177032-staroslovyanskoukrayinskiy-slovník.html
2. Електронна бібліотека давньої української літератури «Ізборник». Історія України IX-XVIII ст. URL: <http://izbornyk.org.ua>
3. Лінгвістичний портал. URL: <http://www.mova.info/>
4. Кистерова Е. К., Недашковская Н. Д. Всё про «ять». 2004. URL: <http://padabum.com/d.php?id=83349>
5. Полный церковно-славянский словарь. С внесением в него важнейших древнерусских слов и выражений / сост. Священникъ магистръ Григорій Дьяченко. URL: <http://www.orthodic.org>

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: екзамен.

5. Засоби діагностики успішності навчання: Комплексна діагностика знань, умінь і навичок студентів із дисципліни «Історична граматики української мови» здійснюється на основі результатів проведення поточного (КР) й підсумкового контролю знань.

УКРАЇНЬСЬКА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ

РОЗРОБНИК: *Вікторія Баденкова*,
кандидат філологічних
наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни є сучасний діалектний поділ української мови та характерні риси будови говорів у різних частинах етнічної території, проблеми взаємодії народних говорів із літературною мовою, мовна специфіка української діалектної фонетики, лексики, морфології та синтаксису.

Міждисциплінарні зв'язки: вступ до мовознавства, історична граматики української мови, старослов'янська мова, стилістика української мови, практикум з української мови, фольклор.

1. Мета, завдання навчальної дисципліни та очікувані результати

Мета курсу: ознайомлення з українськими говорами та їхніми особливостями, на основі яких сформована сучасна українська літературна мова, виявлення значення діалектної мови

як об'єкта дослідження, формування вмінь й навичок на основі практичного застосування цих знань.

Завдання курсу:

1. Визначити місце дисципліни в системі підготовки студентів-філологів, її узагальнений характер та практичне значення.

2. Усвідомити поняття про нормативність української літературної мови, сприяти ґрунтовному оволодінню орфоспічними, орфографічними, лексичними, граматичними й стилістичними нормами сучасної української літературної мови.

3. Підвищити рівень культури усного й писемного мовлення студентів.

4. Виробити критичне ставлення до свого мовлення й суспільної мовної практики.

5. Збагатити лексичний запас новими термінами з фахової підготовки.

6. Ознайомити студентів з основними діалектними одиницями (наріччя, говір, говірка) та окреслити межі поширення й мовні особливості різних рівнів трьох наріч української діалектології – північного, південно-західного та південно-східного та кожного українського говору.

7. Показати основні діалектологічні дослідження в українській лінгвістиці та сформуванати методологічну основу ведення таких досліджень;

8. Сформуванати основні навички аналізу діалектних текстів.

Передумови для вивчення дисципліни: пропонований курс пов'язаний із дисциплінами мовознавчого та історичного циклів, оскільки забезпечує наукове розуміння процесів еволюції елементів і форм фонетичної й граматичної систем. Основою літературної мови є діалекти, тому найтісніший зв'язок насамперед із курсом «Сучасна українська літературна мова» та «Історична граматика української мови», оскільки живе народне мовлення часто зберігає у своїй структурі ті звуки, форми та конструкції, що вже втрачені літературною мовою; крім того, ряд фонетичних і граматичних процесів у діалектах розвивається шляхом, що не є властивим літературній мові. «Загальне мовознавство» є теоретичною базою історико-лінгвістичних досліджень і визначає загальні закони мовного розвитку. У курсі «Методологія наукових досліджень» визначаються загальні та специфічні методи діалектологічних досліджень. Курси «Фольклор» та «Етнолінгвістика» допомагають визначити своєрідність етнографії, культури тощо різних регіонів України.

Результати навчання: у результаті вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти повинні продемонструвати знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності; уміння оперувати сучасним категоріально-термінологічним апаратом мовознавства; знання сучасної наукової парадигми в галузі філології та динаміки її розвитку; уміння використовувати професійно профільовані знання для аналізу та інтерпретації художнього, наукового тексту.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими *компетентностями*:

I. Загальнопредметні: цінування та повага різноманітності та мультикультурності; здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями, аналізувати інформацію з різних джерел; дослідницькі навички й уміння; уміння користуватись довідковими й лексикографічними джерелами; володіння термінологічним апаратом.

II. Фахові: володіння українською мовою в її літературній та діалектній формі; знання шляхів розвитку й становлення української літературної мови та особливостей діалектної мови як її генетичного джерела; знання про мову як багатофункціональну знакову систему і суспільне явище, розуміння основних процесів, що відбуваються в мові, розширення філологічного світогляду; знання лінгвістичної та країнознавчої специфіки і своєрідності української мови та культури; уміння користуватись довідковими й лексикографічними джерелами; володіння термінологічним апаратом; уміння розпізнавати наріччя і говори української мови, визначати межі їх поширення на лінгвістичній карті; уміння за фонетичними, лексичними та граматичними особливостями визначити, до якого з говорів української мови належить певний текст; уміння на слух визначати, носієм якого з говорів української мови є мовець, проаналізувавши його мовлення. уміння збирати, систематизувати та аналізувати діалектологічний матеріал, виділяти основні риси рідної говірки; володіння основними поняттями та лінгвістичними термінами навчальної дисципліни.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства. Українська діалектологія: основні поняття, діалектні одиниці та дослідження.

Предмет і завдання української діалектології. Джерела та методи вивчення народних говорів. Зв'язки з історією,

етнографією, ономастикой. Вивчення української мови у просторовій проекції.

Діалектне членування української мови. Історія формування українських говорів та наріч. Питання походження територіальної диференціації української мови в історії вітчизняної діалектології. Історія групування говорів. Говірки Середньої Наддніпряниці – основа сучасної української літературної мови. Взаємодія народних говорів з новою українською літературною мовою.

Тема 2. Історія української діалектології. Загальні відомості про розвиток діалектологічних досліджень в Україні від перших діалектологічних спостережень XVIII ст. до сучасного їх стану (простежується розширення проблематики та географії досліджень, удосконалення методики опрацювання діалектного матеріалу і т. ін.), огляд лексикографічних та лінгвогеографічних праць, монографічних досліджень з української діалектології, вклад окремих учених та наукових шкіл у розвиток цієї галузі мовознавства.

Тема 3. Українська діалектна лексикографія. Упорядкування методики лексикографічної роботи. Загальні та тематичні діалектні словники. Сучасна вітчизняна лінгвістична географія. Упорядкування методики лінгвогеографічних досліджень. «Атлас української мови» та регіональні атласи. Актуальні завдання української діалектології.

Тема 4. Фонетичні та лексичні особливості говорів української мови.

Діалектні особливості говорів української мови. Історичний розвиток фонетичної системи українських говорів. Розвиток етимологічних *o, *e в новозакритому складі на діалектному ґрунті. Історичний коментар до рефлексів давнього *ě в говорах української мови. Розвиток давніх голосних *y, *i на діалектному ґрунті. Еволюція давнього голосного *m. Кількісний та якісний склад українського діалектного консонантизму в історичному розвитку.

Українська діалектна лексика. Діалектизми в українській літературній мові.

Тема 5. Граматичні особливості говорів української мови.

Історичний розвиток системи словозміни українських говорів. Морфологія діалектної української мови. Історія типів відмін та відмінкових форм іменників української народної мови. Еволюція відмінкових форм прикметників в українській діалектній мові. Історія форм особових, зворотного та неособових

займенників в українських говорах. Формування діалектних особливостей українського дієвідмінювання. Історія форм минулого часу української народної мови. Еволюція форм вираження майбутньої дії. Історія парадигми умовного способу.

Діалектний синтаксис.

3. Рекомендована література

Базова

Підручники й методичні посібники

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. К.: Вища школа, 1980. 233 с.
2. Березовська Г. Г. Українська діалектологія: навч. посіб. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. 154 с.
3. Вербовий М. Українська діалектологія: навч.-метод. посіб. 2018. 28 с.
4. Панцьо С. Є. Українська діалектологія. Практикум: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. 132 с.
5. Прокопчук Л. В. Українська діалектологія: навч. посіб для студ. галузі знань 0203 Гуманітарні науки напрям підготовки 6.020303 Філологія. Українська мова і література. Вінниця: НіланЛТД, 2013. 190 с.
6. Сагаровський А. А., Сердега Р. Л. Українська діалектологія: навч. посіб. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 156 с.
7. Суховій О. Українська діалектологія: навч. посіб для практичних занять. К.: Фенікс, 2014. 216 с.
8. Торчинська Н. М. Українська діалектологія : навчальний посібник. Хмельницький, 2017. 158 с.

Довідникова література

Збірники текстів, хрестоматії з діалектології української мови

1. Бідношя Ю. І., Дика Л. В. Говірки Бориспільщини: Сучасні діалектні тексти та пам'ятки мови. К.: НАН України, Ін-т укр. мови, 2008. 480 с.
2. Говірки західної Полтавщини: зб. діалектних текстів / упор. Г. І. Мартинова. Черкаси 2012. 154 с.
3. Говірки південно-західного наріччя української мови / упорядник Н. М. Глібчук. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2000. 155 с.
4. Говірки Південної Київщини [Текст]: зб. діалектних текстів / [упоряд. Г. І. Мартинова та ін.]; ред. Г. І. Мартинова; НАН України, Інститут української мови, Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси: [б.в.], 2008. 369 с.

5. Говірки Чорнобильської зони. Системний опис / П. Ю. Гриценко, Г. В. Воронич, Л. І. Дорошенко, О. А. Малахівська, Л. А. Москаленко, М. В. Поістогова, Н. П. Прилипка, Л. В. Рябець, О. В. Юсікова; НАН України. Ін-т укр. мови. К.: Довіра, 1999. 271 с.
6. Говірки Чорнобильської зони: тексти / відп. ред. Гриценко П. Ю.; упоряд.: П. Ю. Гриценко та ін. К.: Довіра, 1996. 358 с.
7. Говори української мови: зб. текстів. К.: Наукова думка, 1977. 591 с.
8. «Палає пам'яті свіча – вогонь не згас»: хрестоматія діалектних текстів очевидців Голодоморів / упор. І. В. Гороф'янюк. Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2014. 148 с.
9. Український діалектний фонофонд / Упоряд.: П. Ю. Гриценко; Ін-т укр. мови. Від. діалектології, Уман. пед. ун-т ім. П.Тичини. К., 2004. 168 с.
10. Українські говірки південно-західного наріччя. Тексти / упоряд. та автор передмови Н. М. Глібчук. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. 238 с.
11. Українські східнословобожанські говірки: сучасні діалектні тексти: навч. посіб. / упоряд.: К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова, І. О. Ніколаєнко; за ред. К. Д. Глуховцевої. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 424 с.

Атласи. Словники. Програми, матеріали до атласів, словників

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: У двох томах. Луцьк: Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин, держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. Т. : А–Н, ХХІV + 354 с. Т. 1: 380, Том 2 : О–Я, 459 с.
2. Аркушин Г. Л. Словник семантичних діалектизмів Західного Полісся. *Поліська дома*. Фольклорно-діалектологічний зб. Вип.1. Луцьк: Ред.-видавн. відділ Волинського обл. управл. по пресі, 1991. С.113–185.
3. Астаф'єва М., Воронич Г. Словник гуцульських говірок Річки та Яворова: у 4-х томах. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. Кн. 1: А–Ж. 2014. 516 с.
4. Атлас української мови: в 3 т. – Т. І. Полісся, Наддніпрянщина і суміжні землі. К.: Наукова думка, 1984; Т. ІІ. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. К.: 1988; Т. ІІІ. Слобожанщина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. К.: Наукова думка, 2001. 267 с.

5. Бичко З. М. Наддністрянські говірки. Короткий словник. Тернопіль: ТНПУ, 2005. 80 с.
6. Бігуняк А., Гойсак О. Лемківський словничок. Тернопіль, 1997. 46 с. URL: <http://www.lemko.org/lemko2/slovnyk.html>.
7. Брилінський Д. Словник подільського говору. Хмельницький: РВВ, 1992. 116 с.
8. Бухтій М. В. Лінгвістичний атлас лексики чабанів степових говірок Херсонщини. Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. 156 с.
9. Ващенко В. С. Словник полтавських говорів. Х.: Вид-во ХДУ, 1960. Вип. 1. 107 с.
10. Вікторіна О. М. Словник лексики та фразеології народної медицини й лікувальної магії Кіровоградщини. Кіровоград: Центрально-Українське вид-во, 2006. 436 с.
11. Герман К. Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини. Чернівці, 1995–1998. Т. 1–2.
12. Глуховцева К. Д. Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східнословобожанських говірок. Луганськ: Альма-матер, 2003. 181 с.
13. Горбач О. Південнобуковинська гуцульська говірка і діалектний словник с. Бродина, повіту Радівці (Румунія). Зібрані статті. Мюнхен, 1997. Т. 8. С. 123–275.
14. Горбач О. Південнолемківська говірка й діалектний словник с. Красний Брід бл. Меджилаборець (Пряшівщина). Зібрані статті. Мюнхен, 1993. Т. 5. С. 524–669.
15. Гримашевич Г. І. Матеріали до словника поліських говорів (назви одягу) // Велике лядо. Житомир, 1997. С. 53–60.
16. Громко Т. В., Лучик В. В., Поляруш Т. І. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Відп. ред. В. В. Лучик. Київ-Кіровоград: РВГЦ КДПУ, 1999. 224 с.
17. Гуйванюк Н. Словник буковинських говірок. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.
18. Гуцульські говірки: короткий словник / Уклад.: Г. Гузар, Я. Закревська, У. Єдлінська та ін.; віза ред. Я. В. Закревської. Львів, 1997. 232 с.
19. Дзензелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР. Ч. 1–2. Ужгород, 1958; 1960.
20. Дзензелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови. К.: Наук. думка, 1987. 300 с.
21. Дуда І. Лемківський словник. 26 000 слів. Тернопіль: Астон, 2009. 376 с.

22. Карнаушенко Г. Н., Мартем'янова Є. П. Про матеріали до словника російської говірки с. Кам'янецьке Сумської області, зібрані П. І. Мартем'яновим. *Вісник ХНУ*. 2000. № 91. С. 2.
23. Карпенко В., Волкова О., Карпенко О., Капустіна Т. Словник діалектизмів, запозичень та застарілих слів в українській мові. К.: Видавець Карпенко В. М., 2012. 284 с.
24. Кірілкова Н. В. Словник волинських фразеологізмів. Рівне; Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.», 2013. 192 с.
25. Крашеніннікова Т. В. Короткий словник діалектизмів українських літературних казок XIX століття. Дніпропетровськ: Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ., 2008. 48 с.
26. Лесів М. Українські говірки у Польщі. Варшава: Український архів, 1997. 492 с.
27. Леснова В. В. Матеріали до словника говірок Східної Слобожанщини: Людина та її риси. Луганськ: Шлях, 1999. 76 с.
28. Лисенко П. С. Словник поліських говорів. К.: Наукова думка, 1974. 260 с.
29. Магрицька І. В. Словник весільної лексики українських східнослобожанських говірок (Луганська область). Луганськ: Знання, 2003. 172 с.
30. Матеріали до словника буковинських говірок. Чернівці: Вид-во Чернівецьк. ун-ту, 1971–1979. Вип. 1–6.
31. Матіїв М. Д. Словник говірок центральної Бойківщини. К. – Сімферополь: Ната, 2013. 602 с.
32. Мацюк З. С. Із народу не викинеш: діалектний словник фразеологізмів. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 134 с.
33. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. Одеса, 1958. 78 с.
34. Никончук М. В., Никончук О. М. Ендемічна лексика Житомирщини. Житомир, 1989. 272 с.
35. Никончук М., Никончук О., Мойсієнко В. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії. Житомир: Полісся, 2001. 148 с.
36. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок. К.: Наукова думка, 1984. Ч. 1–2.
37. Панцьо С. Є. Матеріали до словника лемківських говірок (дієслівна лексика). Тернопіль: Джура, 2009. 108 с.

38. Пиртей П. С. Короткий словник лемківських говірок / упоряд. і підгот. до друку Є. Д. Турчин. Івано-Франківськ: Сіверсія МВ, 2004. 326 с.
39. Сагаровський А. Фрагмент діалектного словника Харківщини. *Волинь–Житомирищина: Іст.-філол. збірн. з регіональн. проблем*. 2001. № 6. С. 249–254.
40. Сагаровський А., Іваштенко О. Чергова сторінка українського діалектного словництва. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна: Філологія*. 2005. № 707. Вип. 46. С. 192–195.
41. Сизько А. Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини: навч. посіб. Дніпропетровськ: ДДУ, 1990. 100 с.
42. Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.
43. Словник діалектної лексики Луганщини / за ред. З. С. Сікорської. К.: Шлях, 2002. 224 с.
44. Словник українських говірок Карпатського регіону: пояснення та походження слів / укл. Д. П. Савчук; передмова М. Д. Павлюка. Київ; Косів: Писаний Камінь, 2012. 154 с.
45. Словник українських східнослобожанських говірок / К. Глуховцева, В. Леснова, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко. Луганськ, 2002. 234 с.
46. Ступінська Г. Ф., Битківська В. Я. Фразеологічний словник лемківських говірок. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. 472 с.
47. Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини: У 4–х т. Запоріжжя: ЗДУ, 1992.
48. Хобзей Н. Гуцульська міфологія: Етнолінгвістичний словник. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2002. 216 с..
49. Хобзей Н., Сімович О., Ястремська Т., Дидик-Меуш ГГуцульські світи. Лексикон. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. 668 с. (Серія «Діалектологічна скриня»).
50. Чабаненко В. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини: в 4 т. Запоріжжя: Запоріж. держ. ун-т, 1992.
51. Чабаненко В. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя, 2001. 200 с.
52. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008 (Серія «Діалектологічна скриня»). 288 с.

Допоміжна

1. Аркушин Г. Західнополіська діалектологія: [навч. посібник з регіон. діалектології для студ. спец. «Укр. мова та літ.»]. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 256 с.
2. Баденкова В. М. Лексика традиційної народної медицини в українських говірках Інгульсько-Бузького межиріччя: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Запоріжжя, 1999. 20 с.
3. Баденкова В. Назви хліба в українських говірках Бузько-Інгульського ареалу. *Слов'янська писемність у контексті християнської культури: матеріали круглого столу до Дня слов'янської писемності та культури*; [за заг. ред. Н. В. Коч]. Миколаїв, МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2013. С. 15–23.
4. Вербовий М. Із спостережень над особливостями лексики, що пов'язана з традиційним харчуванням, у говірках Криворіжжя. *Rozprawę Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* 64, 2017. S. 353–369.
5. Видайчук Т. Л. До проблеми діалектної основи української літературної мови. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови (12). 2015. С. 199–204.
6. Видайчук Т. Л. Фонетичні особливості східнополіського говору північного наріччя української мови (на матеріалі етнографічної спадщини Бориса Грінченка). *Studia Philologica* (Філологічні студії): зб. наук. пр. (8). 2017. С. 11–16.
7. Глуховцева К. Д. Динаміка новостворених говірок як релевантна ознака їхньої мовної системи. *Лінгвістика* № 2 (39). Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2018. С. 5–11.
8. Дехтярьова О. В. Лінгвокультурологічний аспект вивчення діалектних фразеологізмів у художніх творах. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2015. Вип. 38. С. 131–134.
9. Запорожська Д. М. Діалектизми в мові українських рок-поезій 1980-х років ХХ століття (на матеріалі текстів «Братів Гадюкіних»). *Лінгвістика* № 2 (39), 2018. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». С. 11–18.

10. Леснова В., Ткач Л. Роль діалектологічної практики в дослідженні сучасного говіркового мовлення (на матеріалі з села Ярівка Хотинського району Чернівецької області). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* [Текст]: зб. наук. пр. Вип. 21. Ареалогія й ономастика: матеріали міжнар. наук. конф. (13-14 жовт. 2016 р.) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т» ; відп. ред. І. В. Сабадош. Ужгород: Ужгород. нац. ун-т, 2016. С. 99–106.
 11. Осташ Л. Перегук століть: давні лексеми у діалектному мовленні. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* [Текст]: зб. наук. пр. Вип. 21. Ареалогія й ономастика: матеріали міжнар. наук. конф. (13-14 жовтня 2016 р.) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т» / відп. ред. І. В. Сабадош. Ужгород: Ужгород. нац. ун-т, 2016. С. 115–119.
 12. Поповський А. М. Лінгвістичне та історико-культурне значення полтавських говорів у формуванні української літературно-національної мови. Дніпропетровськ: Ліра, 2015. 292 с.
 13. Поповський А. М. Південноукраїнські джерела в історії формування української літературної мови: монографія. Дніпро: Ліра, 2018. 324 с.
 14. Ястремська Т. Текст як джерело дослідження діалектної системи. *Badania dialektologiczne: Stan, perspektywy, metodologia* / [pod. red. M. Raka, K. Sikory]. Kraków: Ksi garnia Akademika, 2014. S. 123–135.
- Електронні ресурси*
1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: У двох томах. URL: <http://www.ex.ua/97318360>.
 2. Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контекстах: зб. наук. пр. Вип. 4 / упоряд. Г. Л. Аркушина. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vftk/2007_4.pdf
 3. Гуйванюк Н. Словник буковинських говірок URL: <http://www.twirpx.com/file/1060735/>
 4. Куриленко В. М. Інструкційна програма з питальником для збору лексики тваринництва. URL: <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvb>

WFpbnxkaWFsZWN0b2xvZ3xneDo IMGY4NDQ4 ODkzNz Q2Mzcz

5. Маньковська Т. О. Проблеми лінгвоукраїністики в науковій спадщині Проблему лінгвоукраїністики в науковій спадщині Ватрослава Ягича: [монографія] URL: http://lib.npu.edu.ua/full_txt/MANLIN-2007/st%201-6.pdf.
6. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. URL: <http://www.twirpx.com/file/232629/>.
7. Никончук М. В., Никончук О. М., Мойсієнко В. М. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії URL: <http://www.twirpx.com/file/826793/>
8. Словник українських говірок Карпатського регіону: пояснення та походження слів / укл. Д. П. Савчук; передмова М. Д. Павлюка. URL: <http://www.twirpx.com/file/1245614/>
9. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. URL: <http://www.twirpx.com/file/793175/>

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік.

5. Засоби діагностики успішності навчання. Перевірка виконання завдань для самостійної роботи, тестових завдань, завдань для індивідуальної роботи, контрольних робіт.

СТИЛІСТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

РОЗРОБНИК: *Ірина Корнієнко*,
кандидат філологічних
наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: друковані мовознавчі джерела, присвячені вивченню об'єкта стилістики (реальних функцій усіх одиниць української літературної мови); сукупність знань про мову, про її стилістичні (функціональні) можливості.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна тісно пов'язана з літературознавством, мистецтвознавством, із загальним мовознавством, теорією перекладу, психологією, сучасною українською літературною мовою (розділами: фонетикою, фонологією, орфоєпією, лексикологією, семасіологією, фразеологією, словотвором і морфемологією, морфологією, синтаксисом), культурою мови та іншими суспільними дисциплінами.

1. Мета, завдання та очікувані результати навчальної дисципліни

Мета курсу: практично оволодіти стилістикою сучасної української мови в поліфункціональній формі, а також закономірностями, що визначають використання виражальних засобів відповідно до стилістичних норм.

Завдання курсу:

1. Поглибити, закріпити, систематизувати й узагальнити знання зі стилістики сучасної української мови.

2. Поглибити знання про формування, становлення й розвиток функціональних стилів української мови в різних сферах спілкування.

3. Формувати вміння й навички визначати стилістичні ознаки мовних одиниць у текстах усіх стилів.

4. Формувати вміння вільного користування обома формами української мови – усною й писемною, дотримуючись норм літературної мови.

5. Навчати студентів вільно, зв'язно, логічно, точно, доречно й виразно викладати свої думки, користуючись багатством і різноманітністю мовних засобів відповідно до функціональних стилів сучасної української мови.

6. Прищеплювати студентам навички й уміння творчої самостійної роботи в процесі підготовки до практичних і семінарських занять зі стилістики української мови.

7. Формувати уміння та навички опрацювання науково-лінгвістичної літератури.

Передумови для вивчення дисципліни: обізнаність із нормами й канонами сучасного мовного дискурсу та вміння представити свої наукові здобутки, що є одним із найважливіших і найвагоміших аспектів підготовки фахівця з університетською освітою. Курсу «Стилiстика української мови» властиві зв'язки з теоретичними та спеціальними теоретичними курсами загального фундаментального та професійного циклу – «Методологія та організація наукових досліджень», «Історія лінгвістичних вчень», «Загальне мовознавство», «Історія мови», «Новітні напрями сучасної лінгвістики», «Методика навчання фахових дисциплін», «Українська ономастика».

Очікувані результати навчання: знання предметної області та розуміння професійної діяльності; уміння оперувати сучасним категоріально-термінологічним апаратом мовознавства; знання найважливіших філологічних вітчизняних і зарубіжних наукових шкіл; здатність демонструвати знання сучасної наукової парадигми в галузі філології та динаміки її розвитку; здатність проведення досліджень на належному рівні.

У результаті вивчення курсу студент оволодіває такими *компетентностями*:

I. Загальнопредметні: володіння сучасною українською мовою в її літературній формі, розуміння її стилістичного різноманіття; володіння методами і прийомами створення різних видів і типів текстів; володіння методами і прийомами аналізу, інтерпретації та трансформації різних видів і типів текстів; уміння використовувати наукову, довідкову, методичну літературу з сучасної української мови; володіння навичками бібліографічного розшуку; знання основних бібліографічних пошукових систем, володіння прийомами бібліографічного опису різних джерел; володіння сучасними методами і прийомами опрацювання інформації в галузі професійної діяльності.

II. Фахові: уміння з'ясувати предмет стилістики сучасної української мови та основні поняття, пов'язані з цим курсом; уміння характеризувати процес формування, становлення й розвитку функціональних стилів української мови в різних сферах спілкування; уміння визначати стилістичні ознаки мовних одиниць у текстах усіх стилів; уміння вільно, зв'язно, логічно, точно, доречно й виразно викладати свої думки, користуючись багатством і різноманітністю мовних засобів відповідно до функціональних стилів сучасної української мови.

2. Інформаційний обсяг дисципліни

Тема 1. Стилістика мови як наука та навчальна дисципліна. Стильові різновиди сучасної української мови.

Методи і прийоми стилістичної науки. Структура та система стилістики. Основні завдання стилістики сучасної української мови. Принципи (критерії) виділення мовних стилів. Поняття «підстиль», «жанр». Сфера використання, призначення, головні ознаки та мовні засоби наукового, офіційно-ділового та публіцистичного стилів. Специфіка художнього стилю української мови. Підстилі художнього стилю (за родами і жанрами літератури), їх мовні засоби. Образність мови художнього твору (тропи та стилістичні фігури). Поняття «індивідуальний стиль письменника», «стиль літературного напрямку». Лексико-фразеологічний рівень розмовного мовлення. Синтаксичні особливості розмовного стилю. Становлення конфесійного стилю в українській мові. Біблія – основа конфесійного стилю. Мовні особливості культових текстів.

Тема 2. Фоностилістика як наука.

Фоностилістика як розділ стилістики української мови. Етапи становлення фоностилістики. Евфонічні тенденції

української мови. Стилістична роль звуковідтворюючих елементів української мови. Стилістичні функції звукових повторів, алітерацій та асонансів у художньому стилі. Ритм, порядок слів, інтонація, пауза, рима як стилістичні засоби.

Тема 3. Лексичні засоби стилістики.

Загальна характеристика лексичної стилістики. Стилістичні можливості загальновоживаної лексики. Стилістично обмежена лексика. Стилістичне значення полісемії. Пряме й переносне значення слів. Моносемічні та полісемічні слова. Система тропів української мови. Лексичні синоніми. Ідеографічні та стилістичні синоніми. Стилістичні можливості загальновоживаних та контекстуальних синонімів. Синонімічні дублети. Перифрази та евфемізми. Стилістичні можливості антонімії. Стилістичний потенціал омонімів. Повні та часткові омоніми. Міжмовна омонімія. Паронімія як стилістичний засіб і як вада тексту. Слова іншомовного походження у стилістичному аспекті. Інтернаціоналізми, запозичення та власне іншомовні слова. Професіоналізми. Мовні й стилістичні функції жаргонізмів та арготизмів. Стилістичний потенціал спеціальної та хронологічно маркованої лексики.

Тема 4. Фразеологізми у різних функціональних стилях.

Поняття фразеологізму. Різновиди фразеологізмів. Класифікація фразеологізмів за джерелами виникнення (міжстильові, фольклорні, розмовно-побутові та книжні). Структурно-семантична класифікація фразеологізмів (фразеологічні зрощення, єдності та сполучення). Класифікація фразеологізмів за функціональними ознаками (прислів'я, приказки, крилаті вислови, афоризми, максими тощо). Типи видозмін фразеологічних одиниць.

Тема 5. Стилістичні можливості граматичної стилістики взагалі й частин мови зокрема.

Суть поняття «граматична стилістика». Стилістичні можливості словотворення. Стилістична роль афіксації у різних функціональних стилях. Семантико-стилістичні значення і відтінки слів (тексту), що творяться словоскладанням, складанням коренів і основ, абрєвіацією. Слова, творені морфолого-синтаксичним способом: стилістичний коментар.

Стилістичні можливості іменних частин мови. Стилістична характеристика дієслова. Стилістичні аспекти дієслівних категорій (часу, особи, способу). Стилістична своєрідність прислівників. Стилістичні можливості службових частин мови та вигуків.

Тема 6. Стилістичний синтаксис.

Стилістичні можливості простого речення. Поняття синтаксеми. Стилістичні можливості простого речення за модальністю. Стилістика членів речення. Стилістичні можливості простого речення. Стилістичний потенціал односкладних речень у різних стилях. Стилістичні особливості неповних речень у різних стилях. Стилістичні можливості простого ускладненого речення. Стилістика речень з однорідними членами. Стилістичні фігури на основі однорідності. Стилістичні можливості речень з відокремленими членами. Стилістика речень із вставними і вставленими одиницями. Стилістичні можливості речень із звертанням. Звертання-речення.

Стилістичні можливості складносурядних, складнопідрядних та безсполучникових речень у різних стилях. Види складних синтаксичних конструкцій, їх роль у різних стилях. Період у синтаксичній стилістиці. Період як риторична фігура, його структура та види.

Тема 7. Стилістичні фігури, стилістичні прийоми та засоби сміхової культури.

Роль стилістичних фігур у текстах різних стилів сучасної української мови. Синтаксична характеристика та стилістичні можливості стилістичних фігур. Стилістичні можливості фігур, експресивність яких створюється за рахунок особливостей розташування слів. Стилістичні особливості фігур, експресивність яких створюється за рахунок порушення правил побудови тексту. Стилістичні прийоми та засоби сміхової культури.

3. Рекомендована література

Базова

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. Л.: Світ, 2003. 432 с.
2. Бадер В. І. Стилістика української мови: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Луганськ: Видавництво СНУ ім. В. Даля, 2006. 204 с.
3. Бондарева Н. О. Стилістика української мови: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Четверта хвиля, 2010. 248 с.
4. Дудик П. С. Стилістика української мови: навч. посіб. К.: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
5. Капелюшний А.О. Практична стилістика української мови: навч. посіб. Львів: ПАІС, 2007. 400 с.

6. Климова К. Я. Практична стилістика сучасної української мови: навч. посіб. Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир: [б.в.], 2005. 144 с.
7. Коваль В. О. Стилiстика української мови: навч.-метод. посiб. для студ.-фiлолог. вищ. навч. закл. Умань: ПП Жовтий, 2011. 149 с.
8. Конторчук Г. Стилiстика сучасної української мови: практичний курс: навч. посiб. для студ. вищ. навч. закл. Житомир: Рута, 2012. 219 с.
9. Кравець Л. В. Стилiстика української мови: практикум: навч. посiб. для студ. фiлол. спец. вищ. навч. закладiв. К.: Вища школа, 2004. 200 с.
10. Кузнецова Г. П. Стилiстика i культура дiлового українського мовлення в освітній сфері спілкування: навч. посiб. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2013. 216 с.
11. Культура української мови та практична стилістика: зб. вправ. К.: Кондор-Видавництво, 2015. 202 с.
12. Мацько Л. І. Стилiстика української мови: пiдручник. К.: Вища школа, 2003. 462 с.
13. Пентилюк М. І. Дiлове спілкування та культура мовлення: навч. посiб. К.: Центр навчальної лiтератури, 2010. 224 с.
14. Пономарiв О. Д. Стилiстика сучасної української мови: пiдруч. Тернопiль: Навчальна книга - Богдан, 2000. 248 с.
15. Рижко О. М. Практична стилістика: навч. посiб. К.: НАУ, 2010. 320 с.
16. Стилiстика української мови: навч. –метод. посiб. / упоряд.: А. С. Попович, Л. М. Марчук; за ред. А. С. Попович. Кам'янець-Подiльський національний унiверситет iменi Iвана Огiєнка, 2017. 172 с.
17. Шевченко Л. Стилiстика української лiтературної мови: функціональна дiагностика тексту: навч. посiб. К.: ВПЦ «Київський унiверситет», 2012. Кн. 2. 388 с.
18. Шульжук Н.В. Стилiстика сучасної української лiтературної мови: навч.-метод. посiб. для студ. фiлол. спец. ВНЗ. Рiвне, Острог: Видавництво Національного унiверситету «Острозька академiя», 2012. 304 с.

Допомiжна

1. Бибиc С. П. Усна лiтературна мова в українській культурi повсякдення: монографiя. НАН України, Ін-т укр. мови. Нiжин: Аспект-Полiграф, 2013. 589 с.
2. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний,

- лексикографічний і функціональний аспекти: монографія. Ніжин: ТОВ Аспект-Поліграф, 2005. 552 с.
3. Ботвина Н. В. Ділова українська мова (офіційно-діловий та науковий стилі): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: АртЕк, 2001. 280 с.
 4. Бублейник Л. В. Особливості художнього мовлення: навч. посіб. зі спец. курсу для студ. гуманіт. ф-тів. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Л. Українки, 2000. 177 с.
 5. Волковинський О. Поетика епітета: монографія. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2011. 350 с.
 6. Волкотруб Г. Й. Стилїстика ділової мови: навч. посіб. К.: МАУП, 2002. 208 с.
 7. Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст: вибрані праці. Чернівці: Чернівецький нац. університет, 2009. 664 с.
 8. Гуйванюк Н. В. Способи реалізації іронії у структурі речення. Чернівці: Рута, 2009. 170 с.
 9. Денисова С. П. Стилїстика газетно-журнального тексту : тексти лекцій. К.: КиМУ, 2004. 53 с.
 10. Домбровський В. Українська стилїстика і ритміка. Українська поетика. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2008. 488 с.
 11. Капелюшний А. О. Стилїстика й редагування: практичний словник-довідник журналіста. Львів: Паїс, 2002. 576 с.
 12. Капелюшний А. О. Стилїстика. Редагування журналістських текстів: практичні заняття: навч. посіб. Львів: ПАІС, 2003. 544 с.
 13. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: монографія. К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
 14. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу: монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 328 с.
 15. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.: монографія. К.: ВЦ «Академія», 2012. 416 с.
 16. Ладиняк Н. Б. Естетична функція синтаксису прози Івана Багряного: монографія. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2012. 168 с.
 17. Лесюк М. П. Еротизми в українському пісенному фольклорі: наук. видання. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. 244 с.
 18. Мацько Л.І . Стилїстика ділової мови і редагування документів: навч. посіб. для дистанційного навчання. К.: Ун-

- т «Україна», 2004. 281 с.
19. Мойсієнко А. Мова як світ світів. Поетика текстових структур. Умань: РВЦ «Софія», 2008. 280 с.
 20. Навчук Г. В. Формально-синтаксичні та функціонально-семантичні особливості окличних речень: монографія. Тернопіль: Астон, 2007. 200 с.
 21. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: навч. посіб. з алгоритмічними приписами. К.: Центр учбової літератури, 2009. 392 с
 22. Пещак М. М. Комуникативний синтаксис. К.: Довіра, 2000. 150 с.
 23. Попович А. С. Мовностилістичні особливості української сатирично-гумористичної прози: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2008. 172 с.
 24. Семенець О. О. Синергетика поетичного слова. Кіровоград: Імекс ЛТД, 2004. 338 с.
 25. Серажим К. С. Текстознавство: підручник. К.: Київський університет, 2008. 527 с.
 26. Українська лінгвостилістика ХХ – початку ХХІ століття: система понять і бібліографічні джерела / уклад.: С. П. Бирик, Т. А. Коць, С. Г. Чемеркін та ін.; за ред. С. Я. Єрмоленко К.: Грамота, 2007. 146 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: екзамен.

5. Засоби діагностики успішності навчання: комплексна діагностика знань, умінь і навичок студентів з дисципліни «Стилїстика української мови» здійснюється на основі результатів проведення поточного й підсумкового контролю знань.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА

РОЗРОБНИК: *Ірина Корнієнко*,
кандидат філологічних
наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни є поглиблене пізнання людської мови як засобу комунікації в статичній та динамічній, в синхронній й діахронній, в усіх її взаємозв'язках та взаємодії з різними соціальними феноменами; питання історіографії мовознавства; ідеї та проблеми сучасного мовознавства.

Міждисциплінарні зв'язки: предмет тісно пов'язаний із такими дисциплінами: «Сучасна українська літературна мова», «Історія мови», «Філософія», «Історія», «Літературознавство», «Психологія», «Антропологія», «Семіотика», «Психолінгвістика», «Етнолінгвістика», «Лінгвокультурологія», «Комунікативна лінгвістика», «Когнітивна лінгвістика» тощо.

1. Мета, завдання та очікувані результати навчальної дисципліни

Мета курсу полягає в поглибленому вивченні закономірностей розвитку і функціонування мови в її багатоаспектних зв'язках із людиною, суспільством, історією, культурою з урахуванням методів дослідження та опису мови; ознайомлення з історією науки про мову, висвітлення з її основними напрямками і школами в різні епохи та періоди розвитку лінгвістичної думки та з проблематикою сучасного мовознавства.

Завдання курсу:

1. Узагальнити й систематизувати здобуті студентами знання з лінгвістичних дисциплін.
2. Розширити й поглибити загальнолінгвістичну підготовку фахівців.
3. Ознайомити студентів із основними методами наукового дослідження мови, досягненнями сучасного світового та українського мовознавства.

Передумови для вивчення дисципліни: зважаючи на те, що пропонований курс ставить за мету вивчення закономірностей розвитку і функціонування мови в її багатоаспектних зв'язках із людиною, суспільством, історією та культурою, то й пов'язаний він з відповідними навчальними дисциплінами, а саме: «Сучасна українська літературна мова», «Історія мови», «Філософія», «Історія», «Літературознавство», «Психологія», «Антропологія», «Семіотика», «Психолінгвістика», «Етнолінгвістика», «Лінгвокультурологія», «Комунікативна лінгвістика», «Когнітивна лінгвістика» тощо.

Очікувані результати навчання: рівень знань із загального мовознавства узагальнить дані попередньо вивчених лінгвістичних дисциплін, дасть їм теоретичне обґрунтування, розширить загальнослав'янську підготовку словесника; вчителю – забезпечить наукове висвітлення фактів і явищ рідної мови у школі.

У результаті вивчення курсу студент оволодіває такими *компетенціями:*

I. Загальнопредметні: знання історії світового й українського мовознавства; проблематики сучасного мовознавства; знакової теорії мови; структури мовної системи; чинників мовного розвитку; методів і прийомів вивчення й опису мов; уміння використовувати наукову, довідкову, методичну літературу з мови; володіння навичками бібліографічного розшуку; знання основних бібліографічних пошукових систем, володіння прийомами бібліографічного опису різних джерел; сучасними методами і прийомами опрацювання інформації в галузі професійної діяльності; уміння застосовувати досягнення національної та світової культури у вирішенні власних професійних та життєвих завдань; володіння розвиненою культурою мислення, уміння ясно й логічно висловлювати свої думки; володіння мовою як пізнавальним знаряддям кодування та трансформації знань; володіння всіма видами мовленнєвої діяльності (говоріння, читання, письмо, аудіювання) на базі достатнього обсягу знань із фонетики, граматики, лексики, орфографії, пунктуації та лінгвокраїнознавства; вміння та навички здійснювати мовленнєву діяльність, зумовлену комунікативною метою; володіння навичками наукової організації праці.

II. Фахові: уміння давати оцінку основним здобуткам та досягненням світового й українського мовознавства; характеризувати теоретичні положення різних лінгвістичних концепцій мовознавців; аналізувати сучасні теорії фонем, морфем, частин мови, простого/складного речення тощо й новітні тенденції в розв'язанні питань про співвідношення мови й мислення, мови й мовлення; володіння сучасною мовознавчою термінологією; уміння здійснювати порівняльні дослідження структурних і функціональних властивостей мов незалежно від характеру генетичних відношень між ними; уміння аналізувати мовні явища як об'єктивацію багатofакторної діяльності людини; знання про мову як фактор об'єднання етносу, народу, нації; уміння застосовувати досягнення національної та світової культури у вирішенні власних професійних та життєвих завдань.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Історія лінгвістичної думки в стародавні часи.

Мовознавство XI – XVIII ст.

Початкові уявлення про мову. Мовознавство в Давній Індії. Античне мовознавство, його значення для подальшого розвитку науки про мову. Арабська наука про мову. Давньокитайське мовознавство.

Стан мовознавства в Європі епохи Середньовіччя. Європейське мовознавство епохи Відродження. Європейське мовознавство XVII – XVIII ст. «Всезагальна раціональна граматика» А. Арно і К. Лансло. Українське мовознавство XI–XIII ст.

Тема 2. Зародження та основні напрями порівняльно-історичного мовознавства.

Проблема методу мовознавства і питання періодизації порівняльно-історичного мовознавства. Передвісники порівняльно-історичного мовознавства. Ф. Бопп, Р. Раск, Я. Грім, О. Востоков – основоположники нового напрямку мовознавства XIX ст. Філософія мови Вільгельма фон Гумбольдта.

Тема 3. Основні напрями в мовознавстві другої половини XIX ст. Розвиток мовознавства кінця XIX – початку XX ст.

Натуралістичний (біологічний) напрям у порівняльно-історичному мовознавстві. Психологічний напрям. Г. Штентайль як один із засновників лінгвістичного психологізму. Лінгвістично-філософські погляди О. Потебні. Молодограматизм.

Історико-культурні течії в мовознавстві (Школа «Слів і речей», Школа «Естетичного ідеалізму», Неолінгвістика). І. Бодуен де Куртене і Казанська лінгвістична школа. Соціологічний напрям. Лінгвістична концепція Ф. де Соссюра.

Тема 4. Мовознавство II половини XX ст. – початку XXI ст.

Структуралізм. Структуральні традиції у мовознавстві. Генеративізм у лінгвістиці. Генеративна граматика Н. Хомського. Основні напрями сучасного мовознавства.

Тема 5. Соціальна та знакова природа і теорія мови. Взаємовідношення мови і мислення, мови і мовлення

Соціальна природа мови. Функції мови у суспільстві. Мова як суспільно-історична норма. Відображення у мові соціальних чинників. Соціолінгвістика, її предмет, завдання і проблеми. Мовознавство і семіотика. Поняття про знак, його ознаки. Структура знака. Типологія знаків. Специфіка мовного знака. Знаковість і одиниці мови. Мова як особлива знакова система.

Проблема співвідношення мови і мислення. Психофізичні основи зв'язку мови і мислення. Внутрішнє мовлення і мислення. Роль мови у процесі пізнання. Теорія мовної відносності та її критика. Основні етапи в дослідженні питання про співвідношення мови і мовлення. Проблема співвідношення мови і мовлення в сучасному мовознавстві.

Тема 6. Мова як системно-структурне утворення. Мова та історія (розвиток мови)

Мовна система і мовна структура. Типи відношень у мовній системі. Структурні рівні мови. Внутрішні системи мови: а) фонологічна; б) граматична (морфологічний і синтаксичний рівні); в) лексико-семантична. Проміжні системи мови.

Історична змінність мови – її суттєва ознака. Синхронія і діахронія. Зовнішні причини мовних змін. Внутрішні причини мовних змін. Диференціація та інтеграція – основні процеси розвитку мов. Закони розвитку мов.

Тема 7. Методи і прийоми вивчення й опису мов

Поняття про методи і прийоми. Класифікація методів лінгвістичних досліджень. Описовий метод. Порівняльно-історичний метод. Порівняльний і зіставний методи. Структурний метод і його методики.

3. Рекомендована література

Базова

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології: навч. посіб. К.: Видавничий центр «Академія», 2006. 248 с.
3. Бацевич Ф. С. Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень: підруч. К.: Видавничий центр «Академія», 2008. 240 с.
4. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства: навч. посіб. К.: Вища школа, 1991. 231 с.
5. Білецький А. О. Про мову і мовознавство: навч. посіб для студ.. К.: «АртЕк», 1996. 224 с.
6. Гайдаєнко І. В. Навчально-методичні рекомендації з курсу «Загальне мовознавство» (Структуральні школи): Херсон: ХДУ, 2003. 43 с.
7. Гайдаєнко І. В. «Загальне мовознавство» – навчально-методичний комплекс. Херсон: ХДУ, 2018. 75 с.
8. Довбня Л., Товкало Т. Історія українського мовознавства: навч. посіб. в іменах. Переяслав-Хмельницький, 2018. 171 с.
9. Дорошенко С.І. Загальне мовознавство: навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 288 с.
10. Зеленько А. С. До питання про становлення лінгвістичного детермінізму (від структурної до когнітивної семантики). Луганськ: Альма-матер, 1999. 71 с.
11. Зеленько А. С. З історії лінгвістичних вчень. Луганськ: Альма-матер, 2002. 226 с.
12. Зеленько А. С. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичних

- вчень. Аспекти, методи, прийоми та процедури вивчення мови: посіб. Луганськ: Альма-матер, 2002. 283 с.
13. Зеленько А. С. Загальне мовознавство: навч. посіб. К.: Знання, 2011. 380 с.
 14. Иванова Л. П. Курс лекцій по общему языкознанию. К.: Освіта України, 2006. 312 с.
 15. Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Супрун А. П. Нариси загального мовознавства: у 2 ч.: навч. посібник / за ред. А. П. Супрун. К.: Ін Юре, 2008. Ч. 1. 168 с.
 16. Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Супрун А. П. Нариси загального мовознавства: у 2 ч.: навч. посібник / за ред. А. П. Супрун. К.: Ін Юре, 2008. Ч. 2. 224 с.
 17. Ковалик І. І., Самійленко С. П. Загальне мовознавство: Історія лінгвістичної думки. К.: Вища школа, 1985. 215 с.
 18. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підруч. К.: Академія, 2010. 464 с.
 19. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособ. Москва: Флинта, 2004. 255 с.
 20. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
 21. Семчинський С. В. Загальне мовознавство: підруч. для студ. філол. факультетів університетів. К.: АТ «ОКО», 1996. 416 с.
 22. Семчинський С. В. Загальне мовознавство. К.: Вища школа, 1988. 328 с.
 23. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. К.: Наукова думка, 1998. 324 с.
 24. Удовиченко Г. М. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичних учень. К.: Вища школа, 1980. 215 с.
 25. Удовиченко Г. М. Загальне мовознавство. Проблеми. Методи. К.: Вища школа, 1994. 235 с.
 26. Удовиченко Г. М. Загальні питання мовознавства. К.: Вища школа, 2001. 247 с.

Допоміжна

1. Алпатов В. М. История лингвистических учений. М.: Языки русской культуры, 1999. 240 с.
2. Білецький А. О. Про мову і мовознавство. К.: АртЕк, 1996. 224 с.
3. Гайдаєнко І. В. Дистрибутивний аналіз як метод дескриптивної лінгвістики. *Збірник наукових праць «Південний архів». Філологічні науки*. Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. Вип. XXI. С. 130–133.
4. Гайдаєнко І. В. Наукові засади когнітивної лінгвістики.

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: зб. наук. праць. Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. Вип. IV. С. 292–295.

5. Глущенко В. А. Порівняльно-історичний метод в українському мовознавстві 20-х – 60-х рр. XIX ст.. *Наукові праці: науково-методичний журнал*. Вип. 260. Т. 272. Філологія. Мовознавство. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. С. 21–26.
6. Глущенко В.А. Лінгвістичний метод і його структура. *Мовознавство*. 2010. № 6. С. 32–44.
7. Кочерган М. Мовознавство на сучасному етапі. *Дивослово*. 2003. № 5. С. 24–29.
8. Мельничук О.С. Методологічні проблеми аналізу співвідношення ідеального і матеріального в сфері мови. *Мовознавство*. 1987. № 1. С. 3–19.
9. Мельничук О. С. Методологічні пошуки в нових підходах до висвітлення мови. *Мовознавство*. 1991. № 3. С. 3–11.
10. Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства. *Мовознавство*. 1997. № 2–3.
11. Олексенко В. П. Мовознавчі погляди І. Огієнка в контексті розвитку української лінгвістичної думки ХХ сторіччя: Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. *Науковий збірник. Серія філологічна*. Кам'янець-Подільськ, 2016. Вип. 13. С. 150–162.
12. Пентилюк М. І. Методичні рекомендації до курсу «Загальне мовознавство» для студентів. Херсон: ХДПУ, 2001. 17 с.
13. Пентилюк М. І., Гайдаєнко І. В. Методичні розробки з курсу «Загальне мовознавство» (Лінгвістичні концепції Ф. де Соссюра). Херсон: ХДУ, 2003. 32 с.
14. Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація. Нью-Йорк, 1992.
15. Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації. К.: Наукова думка, 1998. 191 с.
16. Таранівський В. М., Тараненко О. О., Широков В. А. Теоретико-лінгвістичні засади та інформаційно-комп'ютерне забезпечення україномовних лінгвістичних інтелектуальних систем. *Мовознавство*. 1996. № 4–5. с. 3–7.
17. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 843 с.
18. Сигеда П. І. Розмежування понять «мова» і «мовлення» у мовознавстві. *Актуальні проблеми слов'янської філології*, Вип. XXIII. Ч. 1. 2010. С. 413–429.
19. Тараненко О. О. Полісемічний паралелізм і явище

- семантичної аналогії. К.: Наукова думка, 1980. 114 с.
20. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах (основне семантические процессы). К.: Наукова думка, 1986.
 21. Тараненко О. О. Мовна ситуація та мовна політика в сучасній Україні (на загальнослов'янському тлі). *Мовознавство*. 2003. № 2–3. С. 30–55.
 22. Тищенко К. М. Лінгвістичний знак як єдність знаків мови і мовлення. *Мовознавство*. 1989. № 1.
 23. Тищенко К. М. Загальна структура лінгвістичних знань. *Мовознавство*. 1989. № 6. С. 47–52.
 24. Ткаченко О. Б. Олександр Савич Мельничук як людина і вчений. *Мовознавство*. 2001. № 6. С. 4–7.
 25. Українська мова: Енциклопедія. Вид. 3-ге, випр. і доп. К.: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана. 2007. 822 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: екзамен.

5. Засоби діагностики успішності навчання: комплексна діагностика знань, умінь і навичок студентів з дисципліни здійснюється на основі результатів проведення поточного й підсумкового контролю знань (КР).

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

РОЗРОБНИК: *Лілія Рускуліс*, доктор педагогічних наук, доцент;

Предметом вивчення навчальної дисципліни є усна і писемна форма української мови за професійним спрямуванням, особливості лексики та граматичний аспект української мови за професійним спрямуванням.

Міждисциплінарні зв'язки: Сучасна українська літературна мова», «Орфографія», «Орфоепія», «Стилістика».

1. Мета та завдання та очікувані результати навчальної дисципліни

Метою навчальної дисципліни є: ознайомити студентів із основами культури мовлення, виявити специфіку функціонування усної та писемної форми професійного мовлення, вільно володіти лексичними багатствами української мови, зокрема термінологічним потенціалом обраного фаху,

виробити навички оформлення сучасних ділових паперів, ознайомитися з особливостями наукового стилю та його засобами у професійному спілкуванні.

Основними завданнями дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» є:

1. Оволодіти культурою усного й писемного ділового мовлення, навичками професійної мовленнєвої діяльності.

2. Опанувати українську мову за професійним спрямуванням на граматичному рівні

3. Дотримуватися правил професійного мовленнєвого етикету.

4. Навчити укладати різні види документів.

5. Удосконалити уміння працювати з допоміжною словниково-довідниковою літературою.

6. Активно працювати над удосконаленням навичок перекладу тексту офіційно-ділового стилю.

7. Редагувати власне й чуже ділове мовлення.

Передумови для вивчення дисципліни: обізнаність із нормами сучасної української літературної мови та стилістики; знання особливостей офіційно-ділового стилю сучасної української літературної мови; вміння представити свої наукові здобутки, що є одним із найважливіших і найвагоміших аспектів підготовки фахівця з університетською освітою.

Результати навчання: знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності; уміння оперувати сучасним категоріально-термінологічним апаратом української мови за професійним спрямуванням.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими *компетентностями*:

I. Загальнопредметні: володіння термінологічним апаратом; володіння орфоепічними, орфографічними, лексичними, граматичними і стилістичними нормами сучасної української літературної мови; уміння користуватися науковою, навчальною, довідковою літературою; уміння вести наукову дискусію й володіння навичками публічного виступу; уміння критично оцінювати отриману наукову інформацію; уміння здійснювати відбір та аналіз фактичного матеріалу; володіння методикою створення усного й письмового наукового тексту за спеціальністю.

II. Фахові: знання основної термінології, пов'язаної з професійним спілкуванням; здатність засвоїти канони ділової етики на мовному рівні; спілкуватися відповідно до правил

професійного етикету, вправно висловлювати свої думки як в усній, так в писемній формі; контролювати за своїм та чужим мовленням; правила оформлення ділових паперів.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Українська мова (за професійним спрямуванням) як навчальна дисципліна. Українська мова – державна мова України. Норми сучасної української літературної мови. Стилi сучасної української мови. Призначення та особливості офіційно-ділового стилю.

Тема 2. Професійна комунікація. Спілкування і комунікація. Спілкування як інструмент професійної діяльності. Ділове спілкування. Види усного спілкування. Типи і форми професійного спілкування. Види публічного мовлення. Комунікативна професіограма фахівця.

Тема 3. Документ. Критерії класифікації документів. Специфічні функції документа. Реквізити та формуляр документа. Правила оформлення сторінки. Вимоги до укладання документа. Критерії класифікації документів.

Тема 4. Вибір слова в документі. Поняття вмотивованості вибору слова у професійному мовленні. Книжні слова. Урочиста лексика. Емоційна лексика. Синоніми. Пароніми. Слова іншомовного походження. Основні правила їх використання. Канцеляризми. Мовні штампи. Фразеологізми. Шляхи виникнення. Неологізми. Скорочення слів та словосполучень. Види скорочень.

Тема 5. Українська термінологія в професійному спілкуванні. Термін та його ознаки. Загальнонаукова, міжгалузева та вузькоспеціальна термінологія.

Тема 5. Вибір граматичної форми слова. Іменник. Прикметник. Займенник. Числівник. Дієслово. Особливості синтаксису.

3. Рекомендована література

Базова

1. Андрєєва Т., Іванова Т. Українська мова (за професійним спрямуванням): навч. посіб. Київ, 2012. 253 с.
2. Горбачук В. Г., Горбачук Д. В. Ділова документація українською мовою. Слов'янськ, 1986. 56 с.
3. Ділова українська мова: навч. посіб. / за ред. О. Д. Горбула. К.: Знання, 2000. 226 с.
4. Зубков М. Сучасне українське ділове мовлення. Харків: Торсінг, 2001. 384 с.
5. Коваль А. П. Культура ділового мовлення. Письмове і усне

- ділове спілкування. К.: Вища школа, 1982. 287 с.
6. Любинець Л. П. Ділові папери. К.: Радянська школа, 1981. 81 с.
 7. Марахова А. Ф. Мова сучасних ділових документів. К.: Наукова думка, 1981. 140 с.
 8. Молдованов М. І., Сидорова Т. М. Сучасний діловий документ. Зразки найважливіших документів українською мовою. К.: Техніка, 1992. 400 с.
 9. Паламар Л. М., Кацавець Г. М. Мова ділових паперів: практич. посіб. К.: Либідь, 1995. 208 с.
 10. Погиба Л. Г., Грибіниченко Т. О., Голіченко Л. М. Українська мова фахового спрямування: підручник. К.: Кондор, 2012. 350 с.
 11. Потелло Н. Я. Українська мова і ділове мовлення: підруч. К.: МАУП, 1999. 248с.
 12. Рускуліс Л. В., Зайцева Т. А. Українська мова (за професійним спрямуванням): навч. посіб. Миколаїв: Іліон, 2014. 306 с.
 13. Чикаліна І. О., Зарицька І. М. Українське ділове мовлення. Донецьк, 1997. 112 с.
 14. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення: навч. посіб. К.: Вища школа, 2000. 271 с.
 15. Гуць М. В., Олійник І. Г., Ющук І. П. Українська мова у професійному спілкуванні: навч. посіб. К.: Міжнародна агенція «BeeZone», 2004. 336 с.
 16. Жайворонок В. В., Бріцин В. М., Тараненко О. О. Українська мова в професійній діяльності: навч. посіб. К.: Вища школа, 2006. 431 с.

Допоміжна

1. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: посіб. / за заг. ред. О.Сербенської. Львів: Світ, 1994. 152 с.
2. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. К.: Либідь, 1991. 254 с.
3. Бабич Н. Д., Герман К. Ф., Скаб Л. В. Ділова українська мова: посіб. для студ. вузів. Чернівці: Руга, 1996. 276с.
4. Ботвин Н. В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділового спілкування. К.: АртЕк, 2002. 204 с.
5. Ботвина Н. В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови: навч. посіб. К.: АртЕк, 1998. 192 с.
6. Бутенко Л. В. Мовлення ділових людей на нарадах, засіданнях, зборах: навч. посіб., 2002. 256 с.

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
8. Власов Л. Б., Сементовская В. К. Деловое общение. Л.: Лениздат, 1980. 79 с.
9. Водина Н. С. Культура устной и письменной речи делового человека, М.: Флинта: Наука, 2002. 315 с.
10. Волкотруб Г. Й. Стилїстика ділової мови. К.: МАУП, 2002. 207 с.
11. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
12. Головащук С. І. Складні випадки наголошення. Словник-довідник. К.: Либідь, 1995. 191 с.
13. Головин Б. Н. Основы культуры речи: учеб. пособие. М.: Высш. школа, 1980. 335 с.
14. Давидова Л. П., Явір В. В. Займенник ВИ у ввічливо-пошанному значенні при звертанні до однієї особи. *Українська мова і література в школі*. 1978. № 3. С. 59-64.
15. Дороніна М. С. Культура спілкування ділових людей: навч. посіб. для студ. гуманітарних факул. вищих навч. закладів. К.: АКАДЕМІЯ, 1988. 192 с.
16. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Т. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я.Єрмоленко. К.: Либідь, 2001. 222 с.
17. Ильяш М. И. Основы культуры речи. Киев – Одесса: Вища школа, 1984. 188 с.
18. Карнеги Д. Как завоевать друзей и оказывать влияние на людей. К.: Наукова думка, 1990. 224 с.
19. Кордун А. П. Збірник вправ із стилістики. К.: Рад. школа, 1987. 181 с.
20. Корніяка О. М. Мистецтво гречності: Чи вміємо ми себе поводити? К.: Либідь, 1995. 96 с.
21. Короткий тлумачний словник української мови / за ред. Д. Г. Гринчишина. К.: Рад. школа, 1987. 320 с.
22. Кубрак О. В. Етика ділового та повсякденного спілкування: навч. посіб. з етикету для студентів. Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. 222 с.
23. Культура писемного ділового мовлення: метод. поради / уклад. М. Пентилюк, О. Іващенко, І. Гайдаєнко. Херсон, 1988. 32 с.
24. Культура української мови: довідник / за ред. В. М. Русанівського. К.: Либідь, 1990. 304 с.

25. Кунь З. Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 848 с.
26. Львов М. Р. Риторика. Культура речи. М.: Академия, 2002. 272 с.
27. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови. К.: Вища школа, 2003. 462 с.
28. Мацько О. Формули ввічливості в дипломатичному листуванні. *Дивослово*, 2000. № 2. С. 14-17.
29. Михальская А. К. Основы риторики. Мысль и слово: учебн. пособ. для учащихся 10-11 классов общеобразовательных учреждений. М.: Просвещение, 1996. 416 с.
30. Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови / за ред. В. М. Русанівського. К.: Наукова думка, 1997. 237 с.
31. Найрулін А., Шарпило Б. Епістолярій – один із резервів гуманітаризації. *Дивослово*. 1996. № 11. С. 22-23.
32. Новітній російсько-український словник. 150 000 слів. / Укладач Коврига Л.П. – Харків: Белкар-книга, 2006. – 1072 с.
33. Орфографічний словник української мови / уклад. Ковальова Т. В., Коврига Л. П. Харків: Сінтекс. 1088 с.
34. Павленко Н. А. История письма. Минск: Вишэйшая школа, 1987. 287 с.
35. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення. К.: Вища школа, 1995. 239 с.
36. Погиба Л. Г., Грибіниченко Т. О., Баган М. П. Складання ділових паперів: практикум. К.: Либідь, 2002. 238 с.
37. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник. К.: Либідь, 2001. – 240 с.
38. Пономарів О. Д. Офіційно-діловий стиль як показник повнокровного функціонування. *Українське слово*. 1994. 15 грудня. С.14.
39. Рускуліс Л. Культуромовний аспект підготовки майбутнього вчителя української мови. *Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії: зб. статей III Міжнародної науково-практичної конференції 17–19 травня 2012 р.* / за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. Кузя О. М., канд. філол. наук, проф. О. Черемської. Харків: ХНЕУ, 2012. С. 411–416.
40. Рускуліс Л. Професійно-педагогічне спілкування – основа професійної діяльності майбутнього вчителя української мови. *European Association of pedagogues and psychologists «Science»*, Geneva (Switzerland), 2015. P. 144–147.

41. Рускуліс Л., Лукьяненко Д. Державомовна компетентність сучасного освітянина: теоретико-практичний аспект. *Вісник Глухівського національного університету імені Олександра Довженка. Наукове видання. Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Глухів: Глухівський НПУ ім. О.Довженка, 2018. Вип. 2 (37), Ч. 1. С. 188–195.
42. Рюкле Х. Ваше тайное оружие в общении: мимика, жест, движение. М.: Инфра, 1996. 227 с.
43. Світлична Е. І., Берестова А. А., Приймко А. Е., Броникова О. Ю. Українське ділове мовлення: підруч. Х.: Майдан, 2000. 320 с.
44. Синельникова Л. Н., Лапотько А. Г. Риторика как научная и учебная дисциплина: пособ. для учителей, студентов, учащихся школ и гимназий. Луганск, 1996. 89 с.
45. Словник паронімів української мови / уклад. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. К.: Наукова думка. 98 с.
46. Словник синонімів української мови: В. 2 т. / уклад. Бурячок А. А., Гнатюк Г. М., Голова С. І. та ін. К.: Наукова думка. Т.1. 1040 с.; Т.2. 960 с.
47. Словник фразеологізмів української мови / уклад. Білоноженко В. М. та ін. К.: Наукова думка. 1004 с.
48. Словник-довідник з культури української мови / Гринчишин Д., Капелюшний А., Сербенська О., Терлак З. К.: Знання. 367 с.
49. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 88 с.
50. Сучасна українська літературна мова / за ред. М.Я. Плющ. К.: Вища школа, 2000. 384 с.
51. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / уклад. Скопненко О. І., Цимбалюк Т. В. К.: Довіра. 789 с.
52. Сучасні ділові папери: навч. посіб. для вищих та середніх спеціальних закладів (С. В. Глушик, О. В. Дяк, С. В. Шевчук). К.: А.С.К., 1998. 174 с.
53. Тараненко О. О., Брицин В. М. Російсько-український словник для ділових людей. К.: Укр. письменник, 1992. 295 с.
54. Томан І. Мистецтво говорити. К.: Політвидав України, 1989. 293 с.
55. Українська мова. Енциклопедія. К.: Українська енциклопедія. 2000. 750 с.
56. Український орфографічний словник: Орфографічний

словник української мови: Близько 143 000 тис. слів / уклад. Пещак М. М. та ін. К.: Довіра. 1006 с.

57. Українсько-російський словник наголосів / уклад. Калачник В. С., Савченко Л. Г. Харків: «Каравела». 112 с.
58. Універсальний довідник-практикум з ділових паперів / уклад.: С. П. Бібік, І. Л. Михно, Л. О. Пустовіт, Г. М. Сюта. К.: Довіра, 1997. 399 с.
59. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения. М.: Высш. школа, 1989. 159 с.
60. Чак Є. Складні випадки правопису і слововживання. К: А.С.К., 1998. 272 с.
61. Шевчук С. В. Ділове мовлення. Модульний курс: підруч. К.: Літера ЛТД, 2003. 448 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: іспит.

5. Засоби діагностики успішності навчання: самостійна робота, написання рефератів, оформлення презентацій, укладання словника термінів, модульні контрольні роботи.

УКРАЇНСЬКА ОНОМАСТИКА

РОЗРОБНИК: *Ірина Корнієнко*,
кандидат філологічних
наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни є українська антропоніміка (власні імена, прізвища, імена по батькові, прізвиська, псевдоніми та антропоніми) та топоніміка (гідроніми, ороніми, хороніми, ойконіми, мікро топоніми, урбаноніми).

Міждисциплінарні зв'язки: сучасна українська літературна мова, історія української літератури, історична граматики української мови, українська діалектологія, історія, загальне мовознавство, краєзнавство; етнолінгвістика, лінгвокультурологія, історія української літератури, краєзнавство.

1. Мета, завдання та очікувані результати навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Українська ономастика» є розширення обсягу знань про антропоніми та топоніми, конкретизація деяких правописних моментів ономастичної лексики, а також розгляд онімаа як лексичної одиниці на різних рівнях мовної системи: фонетичному, граматичному, значеннєвому; пізнання лінгвістичних,

лінгвокультурологічних, соціолінгвістичних, когнітивних, історичних чинників формування української ономастичної системи.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Українська ономастика» є:

1. Висвітлити історію виникнення і функціонування антропонімів і топонімів сучасної української мови.

2. Ознайомити з особливостями вживання цих груп лексики у літературних творах, фольклорі, культурі.

3. Конкретизувати переважно граматичні норми правопису особових назв.

4. Підвищити рівень культури усного й писемного мовлення студентів.

5. Виробити в студентів уважне й критичне ставлення до свого мовлення й суспільної мовної практики.

6. Збагатити лексичний запас студентів новими термінами з фахової підготовки.

7. Навчити студентів самостійно працювати з науковою, навчальною, довідковою літературою.

Передумови для вивчення дисципліни: обізнаність із нормами й канонами сучасного мовного дискурсу та вміння представити свої наукові здобутки, що є одним із найважливіших і найвагоміших аспектів підготовки фахівця з університетською освітою. Курсу «Українська ономастика» властиві зв'язки з теоретичними та спеціальними теоретичними курсами загального фундаментального та професійного циклу – «Методологія та організація наукових досліджень», «Історія лінгвістичних вчень», «Загальне мовознавство», «Історія мови», «Стилістика української мови», «Новітні напрями сучасної лінгвістики», «Сучасна українська літературна мова», «Методика навчання фахових дисциплін», «Теорія і практика ономастичних досліджень».

Результати навчання: знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності; уміння оперувати сучасним категоріально-термінологічним апаратом мовознавства; знання найважливіших філологічних вітчизняних і зарубіжних наукових шкіл; здатність демонструвати знання сучасної наукової парадигми в галузі філології та динаміки її розвитку; здатність проведення досліджень на належному рівні.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими *компетентностями*:

I. Загальнопредметні: володіння термінологічним апаратом; володіння орфоепічними, орфографічними, лексичними, граматичними і стилістичними нормами сучасної української літературної мови; уміння користуватися науковою, навчальною, довідковою літературою; уміння вести наукову дискусію й володіння навичками публічного виступу; уміння критично оцінювати отриману наукову інформацію; уміння здійснювати відбір та аналіз фактичного матеріалу; володіння методикою створення усного й письмового наукового тексту за спеціальністю.

II. Фахові: знання основної термінології, пов'язаної з українською антропонімікою та топонімікою; знання особливостей походження, будови, вживання і правопису різних груп антропонімів і топонімів; уміння аналізувати оніми на різних рівнях мовної системи; встановлювати їх походження; уміння аналізувати ономастичну лексику в лінгвістичному, лінгвокультурологічному, соціолінгвістичному, когнітивному, історичному аспектах; знання правил правопису онімів, особливостей їх транслітерації та відмінювання.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Ономастика. Антропоніміка й топоніміка як складові частини ономастики.

Функції ономастики. Розвиток української ономастики. Онімна лексика, її місце в складі сучасної української мови. Семантика онімів. Онімний простір та класифікація власних назв. Антропоніміка як окрема галузь мовознавства і як складова частина ономастики. Історія розвитку української антропонімії. Теоретичні аспекти вивчення власних особових імен. Топоніміка як наука про власні географічні назви. Історія дослідження української топонімії.

Тема 2. Власне ім'я як найдавніше антропонімічне утворення.

Специфіка семантики власних особових імен. Походження імен. Склад українських імен та основні мотиви їх вибору. Імена в українських фразеологізмах. Походження імен по батькові. Правопис і відмінювання власних імен та імен по батькові.

Тема 3. Прізвище як успадкована офіційна назва.

Становлення та дефініція терміну «прізвище». Основні джерела творення українських прізвищ. Особливості граматичної і морфемної структури прізвищ українців: синтаксична й морфологічна структура, частиномовна належність, родові й числові форми українських прізвищ. Правопис прізвищ і

відпрізвищевих утворень. Особливості відтворення російських та інших прізвищ іншомовного походження українською мовою.

Тема 4. Прізвиська як своєрідний лексичний пласт і органічна складова антропонімікону України. Ознаки прізвиськ. Дефініція поняття «прізвисько». Класифікації прізвиськ.

Тема 5. Псевдоніми й антропоніми як специфічний клас антропонімічної лексики. Псевдоніми як різновиди антропонімів. Походження та класифікація псевдонімів. Термін і власна назва. Власні імена і філологія.

Тема 6. Топоніми як специфічний різновид пропріальної лексики. Класифікація топонімів. Характеристика українського топонімікону.

Тема 7. Мікротопонімія й мікротопоніми. Класифікація мікротопонімів. Характеристика українського мікротопонімікону.

3. Рекомендована література

Базова

Довідникова література

1. Белей Л. Ім'я для дитини в українській родині: словник-довідник. Ужгород: Просвіта, 1993. 116 с.
2. Бурячок А. А. Українсько-російський транслітерований словник власних імен і найпоширеніших прізвищ. К., 2001. 168 с.
3. Бурячок А. А. Правописний словник імен і найпоширеніших прізвищ. К.: Просвіта, 1996. 168 с.
4. Бучко Д. Г. Інверсійний словник ойконімів України. Люблін, 2001. 325 с.
5. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
6. Головащук С. Правописний словник. К.: АСК, 1999. 607 с.
7. Горпинич В. О. Словник відтопонімічних прикметників і назвжителів України: У 2 т. Кіровоград, 1994. Т. 1. 160 с.
8. Горпинич В. О. Словник географічних назв України: Топоніми та відтопонімі прикметники. К.: Довіра, 2001. 526 с.
9. Етимологічний словник української мови: В 7 т. К., 1982-1989. Т. 1 – 3.
10. Мартинова Г. І. Лінгвістична географія правобережної Черкащини. Черкаси, 2000. 266 с.
11. Масловська М. В., Купневич В. Ю., Федорова Н. А. Словник етнографічних термінів. Житомир, 2004. 266 с.
12. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: словник-довідник / за ред. В. М. Русанівського. К.: Наукова

думка, 1986. 310 с.

13. Словник лінгвістичних термінів / уклад. Д. І. Ганич, І. С. Олійник. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
14. Словник прізвиськ північно-західної України : у 3-х т. / упорядник Г. Л. Аркушин. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. 412 с.

Допоміжна

Загальна ономастика

1. Вербич С. О. Внутрішня реконструкція як базовий принцип у системі аналізу онімного матеріалу. *Українська мова*. 2002. № 2. С. 59–68.
2. Железняк І. М. Про деякі лінгвістичні ознаки власних назв. *Мовознавство*. 2001. № 1. С. 13 – 17.
3. Железняк І. М. Роль і місце ономастичних досліджень у студіях зі східнослов'янського етногенезу. *Ономастика та етногенез східних слов'ян*. К., 1998.
4. Карпенко Ю. О. Онімизація і трансонімизація як словотвірний акт. *Шоста республіканська ономастична конференція: тези доповідей і повідомлень*. Ч. 1. Одеса, 1990. С. 35–37.

Антропоніміка

1. Антонюк О. В. Лексико-семантична група прізвиськ, що вказують на звички, уподобання, вчинки людини (на матеріалі антропонімії Донеччини). *Актуальні питання антропоніміки* / відп. ред. І. В. Єфименко. К.: Наукова думка, 2005. С. 25-30.
2. Бренер Н. М. Відпрізвищеві прізвиська Луганщини. *Студії з ономастики та етимології*. К., 2002. С. 26–30.
3. Вербич С. О. Деякі прізвища і прізвиська українців з погляду походження. *Актуальні питання антропоніміки: зб. мат. наук. читань пам'яті Юліана Костянтиновича Редька* / відп. ред. І. В. Єфименко. К., 2005. С. 56-62.
4. Герасимчук В. А., Нечипоренко А. Ф. Антропоніми: історія і сучасність: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2002. 152 с.
5. Гриднева Любов. Змішування мов в українській антропонімії. *Урок української*. 2002. № 9. С. 25–26.
6. Єфименко І. В. З історії виникнення та розвитку українських прізвиськових назв (на матеріалі писемних пам'яток XVI ст.). *Мовознавство*. 2001. № 5. С. 75–87.
7. Єфименко І. В. Українські прізвиськові назви XVI ст. К., 2003. 168 с.
8. Єфименко І. Дещо про походження сучасних українських

- прізвищ. *Дивослово*. 2002. № 11. С. 18–19.
9. Корнієнко І. А. До питання про виникнення антропонімів Наддніпрянщини. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 13. Дніпропетровськ, 2001. С. 66–69.
 10. Корнієнко І. А. Прізвища з суфіксом -ар в Нижній Наддніпрянщині. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 14. Дніпропетровськ, 2001. С. 80–85.
 11. Корнієнко І. А. Морфемна будова відіменних прізвищ Нижньої Наддніпрянщини. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 15. Дніпропетровськ, 2001. С. 50–59.
 12. Корнієнко І. А. Валентність суфікса -енк-о в основах відапелятивних прізвищ Нижньої Наддніпрянщини. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 17. Дніпропетровськ, 2002. С. 70–75.
 13. Корнієнко І. А. Особові апелятиви як джерело творення сучасних прізвищ Дніпровського Припоріжжя. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 23. Дніпропетровськ, 2005. С. 110–117.
 14. Корнієнко І. А. Деякі про семантику відапелятивних прізвищ Дніпровського Припоріжжя. *Українська література в загальноосвітній школі*. № 1. 2005. С. 55–56.
 15. Корнієнко І. А. Від професійно-соціальних назв до сучасних прізвищ (на матеріалі антропонімів Дніпровського Припоріжжя). *Українська література в загальноосвітній школі*. № 2. 2005. С. 16–17.
 16. Корнієнко І. А. Прізвища ад'єктивного типу в Дніпровському Припоріжжі. *Українська література в загальноосвітній школі*. № 3. 2005. С. 35–37.
 17. Корнієнко І. А. Іншомовні елементи в українській антропонімії (Дніпровське Припоріжжя). *Українська література в загальноосвітній школі*. № 5. 2005. С. 47–50.
 18. Корнієнко І. А. Морфеміка апелятивних основ прізвищ субстантивного типу. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 21. Дніпропетровськ, 2005. С. 103–111.
 19. Корнієнко І. А. Особові апелятиви як джерело творення сучасних прізвищ Дніпровського Припоріжжя. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 23. Дніпропетровськ, 2005. С. 110–117.
 20. Корнієнко І. А. Питання граматичної структури прізвищ. *Філологічні читання: матер. міжвуз. наук. конференції*. Миколаїв: МДУ, 2005. С. 35–37.
 21. Горпинич В. О., Корнієнко І. А. Антропонімія Дніпровського Припоріжжя і суміжних регіонів України: монографія / за ред. д.філол.н., проф. В. О. Горпинича. *Ономастика і*

- апелятиви*. Вип. 25. Дніпропетровськ-Миколаїв: Вид-во «Ліон», 2006. 237 с.
22. Корнієнко І. А. З історії розвитку української антропоніміки. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 30. Дніпропетровськ, 2007.
 23. Корнієнко І. А. Особливості морфемної структури субстантивних прізвищ Дніпровського Припоріжжя. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Лінгвістика»: зб. наук. праць. Вип. 7. Херсон: ХДУ, 2008. С.183-187.
 24. Корнієнко І. А. Особливості граматичної структури прізвищ. *Записки з українського мовознавства*: Вип. 18: зб.наук.праць / відп.ред. О. І. Бондар. Одеса: Астропринт, 2009. С. 297-305.
 25. Корнієнко І. А., Середич Г. А. Основні шляхи дослідження антропонімії. *Записки з українського мовознавства*: Вип. 18: зб.наук.праць / відп.ред. О. І. Бондар. Одеса: Астропринт, 2009. С. 290-296.
 26. Корнієнко І. А. Особливості граматичної структури прізвищ. *Регіональна культура в умовах глобалізації*: матер. міжн. наук.-практ. конференції. Вип. II. Миколаїв, 2009. С.183-187.
 27. Корнієнко І. А. До питання про формування південномиколаївського антропонімікону. *Записки з української ономастики*. Одеса, 2016. С. 16–24.
 28. Корнієнко І. А. Топонімізація назв тварин в ономастичній системі української мови. *Наукові праці* : наук. журн. / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили ; ред. кол.: Н. П. Матвеева (голова). Миколаїв, 2017. Т. 299. Вип. 287. С. 48–5.
 29. Iryna Korniienko. Research of anthroponyms in the context of linguocultural studies (based on the surnames of the Dniprovsky Pryporizhzhya). *Odessa Linguistic Journal* №11/2018. p. 127-133.
 30. Горпинич В. О., Корнієнко І. А. Антропонімія Дніпровського Припоріжжя і суміжних регіонів України: монографія: 2-ге видання, доп.і випр. / за ред. д. філол. н., проф. В. О. Горпинича. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 38. Дніпропетровськ-Миколаїв, 2012. 232 с.
 31. Німчук В. В. Про українську псевдонімію та криптонімію. *Українська мова*. 2002. № 2. С. 30-58.
 32. Осташ Л. Р. Автохтонні та псевдоавтохтонні власні особові імена відапелятивного походження в чехів й українців. *Студії з ономастики та етимології*. К., 2002. С. 150-158.
 33. Осташ Н. Л., Осташ Р. І. Прізвища переселенців із

- Холмщини в антропонімійному просторі України. *Студії з ономастики та етимології*. 2002. К., 2002. С. 159-174.
34. Осташ Р. І. Із життя сучасних українських прізвиськ. *Українське і слов'янське мовознавство*. № 4 (138). Ужгород, 2001. С. 408-412.
 35. Павликівська Н. М. Питання української псевдонімії ХХ століття. Вінниця: Глобус-прес, 2011. 386 с.
 36. Сенік Г. В. Трансонімізовані прізвиська. *Записки з ономастики*. Вип. 5: зб. наук. праць / відп. ред. Ю. О. Карпенко. Одеса, 2001. С. 42-45.
 37. Фаріон І. Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці ХVІІІ – початку ХІХ століття (з етимологічним словником). Львів, 2001. 371 с.
 38. Чучка П. Глобальні, національні та регіональні ознаки прізвищ українців. *Дивослово*. 2003. № 10. С. 23-25.
 39. Чабаненко В. А. Прізвиська Нижньої Наддніпряни: у 2-х кн. Запоріжжя, 2005.

Топоніміка

1. Беценко Т. Етюди з топонімії Сумщини. Суми: Собор, 2001. 71 с.
2. Беценко Т. П. З історії походження ойконімів Сумщини. *Студії з ономастики та етимології*. К., 2002. С. 22–25.
3. Бурковецька І. С. Словотвірна структура ойконімії Уманщини. *Студії з ономастики та етимології*. К., 2002. С. 31-34.
4. Бучко Д. Походження та словотвір ойконімів типу Залужжя, Міжгір'я, Підлісся в українській та інших слов'янських мовах. *Актуальні проблеми українського словотвору*. Івано-Франківськ, 2002. С. 522–529.
5. Вербич С. О. Іншомовні елементи в топоніміконі Прикарпаття (спроба генетичної характеристики). *Іншомовні елементи в ономастиці України*: матер. наук. семінару 12-13 вересня 2001 р. К., 2001. С. 25–31.
6. Герета Н. М. Ойконімія Північної Хмельниччини ХІ – ХІV століть. *Студії з ономастики та етимології*. 2002. К., 2002. С. 64–69.
7. Данилюк О. К. Географічні терміни Волині з суфіксом -ин (а). *Актуальні проблеми українського словотвору*. Івано-Франківськ, 2002. С. 501–516.
8. Железняк І. М. Архаїчна мікротопонімія Києва. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 33–39.
9. Карпенко Ю. О. Давньоєвропейська гідронімія в

- Українських Карпатах. *Мовознавство*. 2001. № 6. С. 21-23.
10. Лучик В. В. Іншомовні назви в різних класах пропріальної лексики української мови. *Іншомовні елементи в ономастиці України*: матер. наук. семінару 12-13 вересня 2001 р. К., 2001. С. 51-56.
 11. Мриглод М. П. Відантропонімні ойконіми Правобережної України, твірні основи яких мотивовані християнськими іменами. *Наук. зап. Тернопільськ. пед. ун-ту*. Серія: Мовознавство. Тернопіль, 2000. С. 16-21.
 12. Редька Я. П. Спорадичні гідроніми з різнорідними кінцевими компонентами в ареальній гідронімії. *Іншомовні елементи в ономастиці України*: матер. наук. семінару 12-13 вересня 2001 р. К., 2001. С. 85-91.
 13. Смаль О. Л. Деякі мікротопоніми Лівобережжя Києва. *Студії з ономастики та етимології*. 2002. К., 2002. С. 181-186.
 14. Смаль О. Л. Походження мікротопоніма Долобське. *Мовознавство*. 2000. № 4-5. С. 66-71.
 15. Юрків М. М. Гідронімно-ойконімний паралелізм в українській ономастиці. Тернопіль: Богдан, 2000. 130 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік.

5. Засоби діагностики успішності навчання: комплексна діагностика знань, умінь і навичок студентів з дисципліни здійснюється на основі результатів проведення поточного й підсумкового контролю знань (КР).

ЕТНОЛІНГВІСТИКА ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ

РОЗРОБНИК: *Лілія Рускуліс*,
доктор
педагогічних
наук, доцент

Предметом є мова, її співвіднесеність з етносом, місце й роль у суспільстві.

Міждисциплінарні зв'язки: лінгвістика, психологія, педагогіка, філософія.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни та очікувані результати

Мета курсу: осмислити роль мови у формуванні етнічних спільнот, з'ясувати методологічне підґрунтя інтерпретації етномовних явищ, сформуванню уявлення про мовну картину світу.

Завдання курсу:

1. З'ясувати місце і роль етнолінгвістики в колі лінгвістичних і нелінгвістичних дисциплін; значення етнолінгвістики для українознавчих досліджень, методи етнолінгвістики. Визначити базові концепти етнолінгвістики.

2. Схарактеризувати лінгвокультурологію як новітній напрям мовознавства, шляхи її розвитку.

3. Дослідити історію виникнення етнолінгвістики, проблеми сучасної української етнолінгвістики.

4. Розглянути питання формування етносів та мов. Співвідношення етносів та мов. Проаналізувати проблеми співвідношення й взаємозв'язку мови – етносу – культури. З'ясувати функції мови.

5. Визначити основні аспекти мовної політики та інформаційної мовної політики. Розмежувати поняття «державна мова», «офіційна мова», «рідна мова», «національна мова» та ін.

6. Схарактеризувати основні поняття й термінологічний апарат етнолінгвістики (символ, поняття, концепт).

7. Навчитися проводити лінгвістичний аналіз тексту з точки зору походження та уживаності лексики.

8. Ознайомитися з процесами впливу на мовну структуру міфології, психології, звичаїв, побуту, вірувань, обрядів, загальної культури й менталітету етносу, з'ясувати роль прецедентних текстів.

Передумови для вивчення дисципліни: курс тісно пов'язаний із теоретичними проблемами лінгвофілософії, етнології, когнітивної лінгвістики та лінгвоконцептології, фольклору, давньої української літератури, історії української літератури, історії, журналістики.

Результати навчання: у результаті вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти повинні студіювати магістральні напрями лінгвістичних досліджень кінця ХХ – початку ХХІ ст., етнолінгвістику й лінгвокультурологію як галузі сучасної лінгвістики; орієнтуватися в сучасних етнолінгвістичних теоріях; оволодіти навичками етнолінгвістичного аналізу текстів різних жанрів; творчо осмислювати сутність та перспективи подальшого розвитку етнолінгвістичної науки.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими *компетенностями*:

I. Загальнопредметні: володіє розвинутою культурою мислення, умінням ясно й логічно висловлювати свої думки; володіє знаннями з основних напрямків, закономірностей, змісту і форм наукової діяльності, методів планування, організації та керування науковою творчістю, роботою наукових колективів; володіє мовою як пізнавальним знаряддям кодування та трансформації знань; володіє всіма видами мовленнєвої діяльності (говоріння, читання, письмо, аудіювання) на базі достатнього обсягу знань з фонетики, граматики, лексики, орфографії, пунктуації та лінгвокраїнознавства; має сформовані вміння та навички здійснювати мовленнєву діяльність, зумовлену комунікативною метою; має навички створення словникових статей; розвиває навички самостійного опанування нових знань; уміє працювати з довідковою літературою, різнотипними словниками, електронними базами даних, системами інформаційного пошуку.

II. Фахові: орієнтується в актуальних проблемах сучасної лінгвістики загалом та в колі проблем етнолінгвістики й лінгвокультурології; досліджує мову в аспекті культури носіїв національної мови; з'ясовує актуальні проблеми сучасної мовної політики та інформаційної політики; виконує етнолінгвістичний аналіз текстів; інтерпретує етнотексти, осмисливши лексичний склад української мови.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Етнолінгвістика як навчальна дисципліна. Мета і завдання етнолінгвістичних студій. Етнолінгвістичні основи дослідження мови. Основні поняття етнолінгвістики. Лінгвоцентризм й антропоцентризм. Джерела етнолінгвістики. Методи етнолінгвістики. Проблеми взаємодії мови й культури. Лінгвокультурологія. Зв'язок етнолінгвістики й лінгвокультурології з іншими дисциплінами.

Тема 2. Історія виникнення етнолінгвістики. Витоки етнолінгвістики з філософії мови й культури Вільгельма фон Гумбольдта. Лінгвофілософські погляди Вільгельма фон Гумбольдта. Олександр Опанасович Потебня – фундатор слов'янської й вітчизняної етнолінгвістики. Гіпотеза «лінгвістичної відносності» Е. Сепіра й Б. Уорфа в становленні етнолінгвістичної науки. Етнолінгвістична школа М. Толстого. Проблеми сучасної української етнолінгвістики.

Тема 3. Мова як найважливіша етнічна ознака. Мова – нація – культура. Проблематика співвідношення й взаємозв'язку мови – етносу – культури. Функції мови: комунікативна,

мислеоформлювальна, пізнавальна, інформаційна, номінативна, експресивна, емоційна, естетична, прагматична.

Тема 4. Національна мова як виразник етнокультури. Поняття національної та рідної мови. Рідна мова та національні традиції. Відбиття в національній мові особливостей народного характеру. Сутність національного характеру. Поняття національного характеру. Фактори розвитку національного характеру: історичні умови, культурні фактори, соціально-політичні фактори. Мова як репрезентант етнічної самосвідомості. Етнічна самоідентифікація. Національна свідомість.

Тема 5. Об'єкт мовної політики. Засоби здійснення мовної політики. Інструменти мовної політики. Завдання мовної політики. Напрями мовної політики. Державна мова. Офіційна мова. Мови національних менших. Іноземні мови (мови міждержавного спілкування). Регіональна мова. Міноритарна мова. Інформаційна мовна політика. Влада й мовно-інформаційний простір.

Тема 6. Мовна картина світу. Етномовна картина світу. Інтерес до вивчення фрагментів національно-мовної картини світу в аспекті специфіки етнічної свідомості, етнопсихологічних і фонових знань, магічної, міфологічної та сміхової культури українців.

Тема 7. Концепти як складники свідомості, носії культурно значущої інформації певного етносу. Концепт і поняття. Підходи до визначення поняття «концепт» у сучасній лінгвістиці. Загальнокультурні й етнічні концепти. Соціально-політичні, ідеологічні, філософські, культурні, ментальні та міфологічні концепти. Культурні концепти та культурно-історичні. Символ як елемент мовної картини світу. Етнолінгвістична характеристика словесних символів. Прецедентні феномени. Коди української етнокультури. Етнічна й соціокультурна стереотипізація в мовних знаках. Основні тематичні групи: людина, природа, способи вербалізації концептів.

Тема 8. Відтворення мовної картини світу в текстах української міфології. Мовні стереотипи міфологічних образів. Фольклорні тексти як матеріал етнолінгвістичних досліджень. Фольклоризми. Етнографізми. Мовні стереотипи фольклорних образів. Символіка кольоропозначень у слов'янських мовах. Лексеми на позначення одягу, страв, предметів побуту та ритуальних дій. Етносимволи в українських народних казках. Відтворення мовної картини світу у фразеологічних одиницях та

ідіомах. Національно-культурний компонент семантики фразеологізмів української мови. Тематичні групи фразеологізмів з національно-культурним компонентом. Способи перекладу фразеологізмів.

Тема 9. Ономастична лексика в етнолінгвістичних дослідженнях. Національна специфіка антропонімів та антропонімних формул номінації. Давні імена, мотиви, способи називання, символіка. Прізвищеві найменування в давніх пам'ятках, способи оформлення. Етнолінгвістичний аспект вивчення давніх топонімів. Гідронімна номінація природних об'єктів як відображення реалій життя та картини світу. Ороніми й власне топоніми. Народна астронімія: мотиви й способи номінації. Етнічні самоназви, етніоніми як спосіб відокремлення себе від інших народів. Фітоніми, народні назви рослин: символіка, призначення, мотиви й способи номінації. Зооніми.

Тема 10. Прецедентні тексти в дискурсі сучасної української прози. Прецедентні імена та їх функціонування. Прецедентні феномени в сучасній поезії.

3. Рекомендована література

Базова

1. Герд А.С. Введение в этнолингвистику: курс лекций и хрестоматия. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2001. 488 с.
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 460 с.
3. Снігаренко В. Т. Основи етнолінгвістики: навч. посіб. Торезьк. 2019. 62 с.
4. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика: навч. посіб. для студ. факультету української філології / за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг: НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.

Допоміжна

1. Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду / Під загальн. ред. Ю. Тищенка. К.: Український центр політичних досліджень, 2004. 312 с.
2. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания. Интегральное описание языка и системная лексикография: Избранные труды. М.: Школа «Языки русской литературы», 1995. Т. 2. 767 с.
3. Багалый Л. Історія Слобідської України / Передмова, коментар В. І. Кравченка. Х.: Дельта, 1992. 256 с.
4. Брас Пол Р. Етнічні групи і формування етнічної ідентичності. *Націоналізм: Антологія*. К.: Смолоскип, 2000.

С. 462–467.

5. Булаховський Л. А. Питання про походження української мови. К.: Вид-во АН УРСР, 1956. 218 с.
6. Бурячок Г.А. «Просвіта»: історія та сучасність (1868–1998). К.: Веселка, 1993. 308 с.
7. Василененко В. Які мови в Україні потребують особливого захисту. *Дзеркало тижня*. 2006. 18 березня.
8. Васильєва Л. Вплив регіоналізму на формування зовнішньої політики України. *Віче*. 1997. № 10. С. 9–18.
9. Вержибская А. Язык. Культура. Познание. М.: Русские словари, 1997. 416 с.
10. Воропай О. Звичаї нашого народу. К.: Оберіг, 199. 592 с.
11. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. К.: Логос, 2004. 284 с.
12. Гошовська В. А. Мовна політика в Україні: навч.-метод. матеріали / уклад.: А. В. Фоменко, Ю. В. Стрілецька. К.: НАДУ, 2013. 36 с.
13. Грушевський М. Про українську мову і українську школу. К.:Веселка, 1991. 45 с.
14. Гумбольдт В.О. О различии строения человеческих языков и его влияние на духовное развитие человечества. *Изб. труды по языкознанию*. М.: Прогресс, 1984. 397 с.
15. Дорда С.В. Лінгвокультурологія як самостійний напрям лінгвістичних досліджень. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки*. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. № 3 (352). Луцьк, 2017. С. 411–417.
16. Євтух В. Б. Етнічність: енциклопедичний довідник. К.: Фенікс, 2012. 396 с.
17. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд: монографія. К.: НДПУ, 2007. 444 с.
18. Жаборюк О. А. До питання про філософські аспекти мовознавства. *Мовознавство*. 2006. № 1. С. 39–43.
19. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
20. Жайворонок В. В. Національна мова та ідіолект. *Мовознавство*. 1998. № 6. С. 27–35.
21. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика. Нариси. К.:Довіра, 2007. 262 с.
22. Заїченко Г. Філософія мови та мова філософії: стаття перша. *Філософська і соціологічна думка: Український науково-*

- теоретичний часопис*. К.: Київський університет ім. Тараса Шевченка, 1996. №5-6. С. 16–35.
23. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич: Відродження, 1994. 217 с.
 24. Кафарський В.І., Савчук Б.П. Етнологія: підр. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 432 с.
 25. Кеуш Н. Забезпечення інформаційної безпеки держави. *Голос України*. 2002. 21 листопада.
 26. Ключевська Г. Інформаційний простір, який ми програли? *День*. 2006. № 121.25 липня.
 27. Корж А. Мовний чинник суспільної трансформації в Україні. *Рукопис*. К.: КНУ, 2004. 214 с.
 28. Кочерган М. Мовна ситуація і мовна політика в Україні. URL:
<file:///C:/Users/%D0%9B%D0%B8%D0%BB%D1%8F/Downloads/svit-2008-10-2-18-cochergan.pdf>
 29. Кочерган М.П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу. *Мовознавство*. 2004. № 5-6. С. 12-22.
 30. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підр. К.: Видавничий центр «Академія». 2003. 464 с. (Серія Альма-матер).
 31. Куц Ю. Етнополітичні державотворчі процеси в Україні: управлінський аспект: моногр. Х.: ХарПІ УАДУ «Магістр», 2002. 204 с.
 32. Куц Ю. О Сучасна мовна політика української держави: управлінсько-правовий аспект. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 1(56). С. 1-6.
 33. Куць О. М., Заблоцький В. В. Мовна політика в Україні: аналіз та впровадження: монографія. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 300 с.
 34. Куць О., Хоменко І. «Дядьки» чужої мови, або хто ж спекулює на мовних проблемах. *Українське слово*. 2006. 20 березня – 4 квітня.
 35. Куць О.М. Етнополітологія: навч. посіб.. Х.: ХНУ, 2005. 214 с.
 36. Куць О.М. Мовна політика в державотворчих процесах України: навч. посіб. Х.: ХНУ, 2004. 275 с.
 37. Куць О.М., Лісничий В.В., Куц Ю. О. Етнонаціональні чинники державотворення. Х.: Видавництво ХарПІ УАДУ «Магістр», 2002. 108 с.
 38. Лизанчук В. Мова – основа ідентифікації нації. *Українське слово*. 2006. № 33. 16–22 серпня.
 39. Лизанчук В. Не лукавити словом. Львів: ЛНУ, 2003. 560 с.

40. Лопушинський І. Рідна мова як важливий чинник консолідації української нації. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/phil0/05lipkun.pdf>.
41. Маслоva В. А. Лингвокультурология: учеб. пособ. для студентов вузов. 4-е изд. М.: Академия, 2010. 204 с.
42. Маслоva В. А. Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособие. 3-е изд., испр. М.: Флинта: Наука, 2007. 296 с.
43. Матвіяс І.Г. Українська мова та її говори. К.: Наук. думка, 1990. 168 с.
44. Німчук В. Українська мова – священна мова. *Людина і світ*. 2001. № 1. С. 35–38.
45. Основні питання мовознавства. Мови світу: метод. посіб. для студ. філол.х спец./ Уклад.: Левицький В. В., Іваницька Л. М., Іваницький Р. В. Чернівці: ЧДУ, 1997. 60 с.
46. Півторак Г. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. К.: Академія, 2001. 148 с.
47. Потебня А. Мысль и язык. URL: <http://www.rodnovery.ru/knizhnaya-polka/317-potebnya-mysl-yazyk>.
48. Потебня А. А. Слово и миф. М.: Правда, 1989. 624 с.
49. Радченко О. А. Лингвофилософские опыты В. Фон Гумбольдта и постгумбольдтианство. *Вопросы языкознания*. 2001. № 3. С. 96–124.
50. Рамишвили Г. В. От сравнительной антропологии к сравнительной лингвистике. *Гумбольдт В. Язык и философия культуры*. М.: Прогресс, 1985. С. 309–317.
51. Рускуліс Л. Лінгвофілософські погляди Вільгельма фон Гумбольдта у системі теоретико-методичної підготовки вчителя української мови. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*: зб. наук. праць / ред. кол.: Н. В. Гузій (відп. ред.). К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 20 (30). Спец. вип. Актуалітети філологічної освіти та науки. С. 184–188.
52. Рускуліс Л. В., Мікрюкова К. О. Етнолінгвістика: навч.-метод. реком. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. 64 с.
53. Тиводар М. Етнологія: навч. посібник. Львів: Світ, 2004. 624 с.
54. Ткаченко О.Б. Про повноту й неповноту мов і деякі інші суміжні явища. *Мовознавство*. 2006. № 2-3. С. 12-18.
55. Уорф Б. О двухошибочныхвоззрениях на речь и мышление, характеризующих систему естественнойлогики, и о том, как

слова и обычаивлияют на мышление. Наука и языкознание.
URL: <http://www.kph.npu.edu.ua!/e-book/clasik/data/whorf/02.html>.

56. Философские основы зарубежных направлений в языкознании: коллективная: монографія / ответ. ред. В. З. Панфилов. М.: Наука, 1977. 295 с.
57. Чебоксаров Н. Н., Чебоксарова Н. А. Народы. Расы. Культуры. М.: Наука, 1985. 272 с.
58. Червак Б. Як виграти інформаційну війну. *Українське слово*. 2006. № 21. 21–30 травня.
59. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика: навч. посіб. для студ. факультету української філології. Кривий Ріг: НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.
60. Шумлянський С. Мовна ситуація: виміри конфліктності. *Віче*. 2006. № 1–2. С. 39–42.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік.

5. Засоби діагностики успішності навчання: виконання індивідуальних завдань, контрольних і практичних робіт, самостійна робота студента, укладання словника до курсу, написання реферату, опрацювання матеріалів із інтернет-ресурсів.

ПСИХОЛІНГВІСТИКА

РОЗРОБНИК: *Лілія Рускуліс*

д. пед. наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни є вербальна організація та вербальна поведінка людини.

Міждисциплінарні зв'язки: лінгвістика, лінгвістика тексту, психологія, логопедія та дефектологія, етнолінгвістика, соціолінгвістика, філософія мови та лінгвістична методологія.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни та очікувані результати

Мета курсу: формування умінь аналізувати мовні явища як об'єктивізацію багатофакторної діяльності людини; засвоєння інформації про зміст, проблеми і методи сучасної психолінгвістики; теорію мовленнєвої діяльності, її структуру та механізми; поняття філогенезу мови та онтогенезу мовлення.

Завдання курсу:

1. Ознайомитися з предметом «Психолінгвістика», його структурою; періодизацією становлення та розвитку;

2. Визначити мовні явища в контексті психолінгвістичного аналізу.

3. Розглянути теорії виникнення мови (філогенез); процес становлення і розвитку мовлення окремого індивіда (онтогенез).

4. Усвідомити психолінгвістичні проблеми мовленнєвого мислення.

5. Проаналізувати текст як об'єкт психолінгвістики. Ознайомитися з поняттям «інтерпретація тексту».

6. Аналізувати мовленнєву діяльність в соціокультурно-мовленнєвому контексті.

Передумови для вивчення дисципліни: курс тісно пов'язаний із теоретичними проблемами лінгвофілософії, загального мовознавства, психології, логопедії.

Результати навчання: у результаті вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти засвоюють сучасний категоріально-термінологічний апарат психолінгвістики; студіюють проблеми психолінгвістики, презентовані вітчизняними й зарубіжними науковими школами; ознайомлюються з дослідженнями розвитку й застосування мовленнєвої здатності як психічного феномена, її реалізації в механізмах породження та сприйняття мовлення в проекції на психічну діяльність людини в її соціально-культурній взаємодії та кодову систему мови

У результаті вивчення курсу студент студент оволодіває такими *компетентностями*.

I. Загальнопредметні: застосовує досягнення національної та світової культури у вирішенні власних професійних та життєвих завдань; володіє розвинутою культурою мислення, умінням ясно й логічно висловлювати свої думки; володіє навичками наукової організації праці; розвиває навички самостійного опанування нових знань; уміє працювати з довідковою літературою, різнотипними словниками, електронними базами даних, системами інформаційного пошуку; володіє знаннями з основних напрямків, закономірностей, змісту і форм наукової діяльності, методів планування, організації та керування науковою творчістю, роботою наукових колективів.

II. Фахові: орієнтується в наукових парадигмах загального мовознавства; застосовує знання мови на практиці, користується мовними одиницями; критично оцінює набутий досвід із позицій останніх досягнень філологічної науки; володіє сучасною мовознавчою термінологією; знає теорії виникнення мови

(філогенез) та процесу становлення і розвитку мовлення окремого індивіда; володіє всіма видами мовленнєвої діяльності (говоріння, читання, письмо, аудіювання) на базі достатнього обсягу знань з фонетики, граматики, лексики, орфографії, пунктуації та лінгвокраїнознавства; має сформовані уміння та навички здійснювати мовленнєву діяльність, зумовлену комунікативною метою; уміє застосовувати сучасні наукові методи лінгвістичних, зокрема соціолінгвістичних, психолінгвістичних, лексикографічних, семантичних, когнітивних досліджень; володіє навичками планування та проведення лінгвістичного експерименту; має сформовані уміння аналізувати мовні явища як об'єктивацію багатофакторної діяльності людини; засвоїв інформацію про зміст, проблеми й методи сучасної психолінгвістики.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Предмет психолінгвістики, причини виникнення, галузева приналежність. Історія зародження й розвитку психолінгвістики. Прикладні аспекти психолінгвістики. Актуальні напрямки сучасної психолінгвістики.

Тема 2. Експериментальна психолінгвістика. Основні поняття й терміни експериментальної психолінгвістики.

Тема 3. Мовна особистість у психолінгвістиці. Мовні явища в контексті психолінгвістичного аналізу. Мовна здібність: структура, зміст.

Тема 4. Мова як багатоаспектний феномен. Мова як діяльність. Поняття діяльності, види діяльності. Терміни «мова», «мовлення», «мовленнєва діяльність». Мова як енергія в роботах В. фон Гумбольдта.

Мовленнєва діяльність, її структура й механізми. Мовленнєва діяльність, її структура та механізми. Поняття мовленнєвої діяльності в роботах Л. Щерби.

Моделі мовленнєвої діяльності. Мовленнєва діяльність у соціокультурному мовному контексті. Сприйняття мовлення. Розуміння мовлення як мисленнєво-мнемічний процес, моделювання розуміння мовлення. Породження мовленнєвого висловлювання.

Тема 5. Психолінгвістичні проблеми мовленнєвого мислення. Мислення й мова. Теорія ментальної мови у вітчизняній та світовій науці. Проблеми внутрішнього мовлення. Дуальна організація роботи головного мозку.

Тема 6. Філогенез мови. Теорії походження мови: виникнення мови зі звуків, що успадковані від тваринних предків; створення мови силою людського розуму; звуконаслідування – одна з теорій філогенезу мови; трудова теорія виникнення мови; жести́ва теорія виникнення мови.

Тема 7. Передумови виникнення потреби в спілкуванні.

Тема 8. Особливості дитячого мовлення. Ігрові лінгвістичні «породження» в мовленні дитини. «Проблемні» діти: мовлення, інтелект, знаки.

Тема 9. Проблеми двомовності й культура. Двомовність: за і проти. Розвиток «двомовної дитини». Ранній розвиток нерідної мови як проблема навчання операцій зі знаками.

3. Рекомендована література

Базова

1. Белянин В. П. Психолінгвістика: учеб. М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004. 232 с.
2. Выготский Л. Мышление и речь. М.: Лабиринт, 1996. 416 с.
3. Горелов И. Н., Седых К. Ф. Основы психолінгвістики. М.: Лабиринт, 2004. 316с.
4. Жинкин Н. Речь как проводник информации. М.: Наука, 1982. 160 с.
5. Залевская А. А. Введение в психолінгвістику. М.: Лабиринт, 1999. 160 с.
6. Засекина Л. В., Засекин С. В. Вступ до психолінгвістики: навч. посіб. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2002. 168 с.
7. Зимняя И. Лингвопсихология речевой деятельности. Москва-Воронеж, 2001. 432 с.
8. Ковшиков В. А. Психолінгвістика. Теория речевой деятельности. М.: АСТ: Астрель, 2007. 318 с.
9. Куранова С. І. Основы психолінгвістики: навч. посіб. К.: ВЦ Академія, 2010. 208 с.
10. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. 3-е изд. М.: Наука, 2003. 287 с.
11. Методичні рекомендації до курсу «Психолінгвістика» / укладач: К. А. Марчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 39 с.
12. Настин И. В. Психолінгвістика. М.: Московский психологический социальный институт, 2007. 180 с.
13. Уланович О. И. Психолінгвістика: учеб. пособ. Минск: изд-во Гревцова, 2010. 240 с.

14. Шахнарович А. М. Проблемы психолингвистики. М.: Наука, 1987. 237 с.

Допоміжна

1. Актуальные проблемы современной лингвистики: учеб. пособ. / Сост. Л. Н. Чурилина. М.: Флинта: Наука, 2007. 416 с.
2. Алефиренко Н. С. Современные проблемы науки о языке: учеб. пособ. М.: Флинта: Наука, 2005. 416 с.
3. Бадмаев Б. Ц., Малышев А. А. Психология обучения речевому мастерству. М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1999. 224 с.
4. Басова Н. Педагогика и практическая психология. Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. 416с.
5. Бацевич Ф. С. Атмосфера спілкування: спроба психолінгвістичного дослідження. *Мовознавство*. 2002. №№ 4–5.
6. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підр. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
7. Білецький А. О. Про мову і мовознавство: навч. посіб. студ. філол. спец. вищ. навч. закладів. К.: «АртЕк», 1996. 224 с.
8. Богоявленский Д. Н., Менчинская Н. А. Психология усвоения знаний в школе. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959. 298 с.
9. Бондаренко О. Ф. Факторний аналіз психолінгвістичних особливостей висловлювання у психотерапії. *Мовознавство*. 1991. № 4.
10. Брудный А. Понимание как философско-психологическая проблема. *Вопросы философии*. 1975. № 10. С.109–117.
11. Брунер Дж. Процесс обучения: пер. с англ.. М.: Просвещение, 1962. 124 с.
12. Будагов Р. Человек и его язык. М.: Просвещение, 1976. 247 с.
13. Бухтиярова С. Психолингвистические и психологические основы усвоения личносно ориентированной лексики. *Прикладная психология и психоанализ*. 2004. № 4. С. 61-64.
14. Ваганев А. Г. Мифологическое мышление в создании современного человека. *Мир психологии*. 2003. № 3. С. 62
15. Винославская О. В., Андрейченко Н. Г. Розвиток практичної компоненти комунікативної компетентності студентів технічних університетів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 12. С. 65–69.
16. Вікова психологія / за ред. Г.С. Костюка. К.: Рад. шк., 1976. 269 с.

17. Власова О. І. Педагогічна психологія: навч. посіб. К.: Либідь, 2005. 400 с.
18. Вопросы психологии познавательной деятельности школьников и студентов. М.: Наука, 1988. 216 с.
19. Выготский Л. Педагогическая психология М.: Педагогика, 1991. 479 с.
20. Гавриш Н. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. Донецьк: ТОВ «Либідь», 2001. 218 с.
21. Гальперин И. Р. Информативность единиц языка. Москва: Высшая школа, 1974. 175 с.
22. Гойхман О. Я., Надеина Т. М. Основы речевой коммуникации: учеб. для вузов. М.: ИНФРА. 272 с.
23. Григорьева В. Н., Даулетова В. В. В конфликте может выиграть каждый. *Библиотека*. 2003. № 12. С. 64
24. Гришенин В. Организация информации в тексте. *Научная речь. Лингводидактические аспекты описания и преподавания*: сб. научн. трудов. М. Изд-во ун-та дружбы народов, 1988. С. 4–13.
25. Гумбольдт В. Избранные труды по общему языкознанию. М.: Знание, 1984. 70 с.
26. Жинкин Н. Коммуникативная система человека и развитие речи в школе. М.: Просвещение, 1969. 104 с.
27. Жинкин Н. Психологические основы развития мышления и речи. *Русский язык в школе*. 1985. № 1. С. 47–54.
28. Журавлев И. Психолого-лингвистический анализ субъективности. *Психологический журнал*. 2004. № 4. С. 66–74.
29. Залевская А. А. Психолингвистический поход к анализу языковых явлений. *Вопросы языкознания*. 1999. № 6. С. 15–19.
30. Зимняя И. Предметный анализ текста как продукта говорения. Смысловое восприятие речевого сообщения. М.: Наука, 1976. С. 38–56.
31. Зимняя И. Педагогическая психология: учеб. для вузов. изд. 2-е, доп., испр. и перераб. М.: Логос, 2000. 384 с.
32. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Львів: Літопис, 2002. 304 с.
33. Кузьменко Е. Психолингвистические и психологические аспекты личностно ориентированного общения. *Прикладная психология и психоанализ*. 2004. № 4. С. 65–71.

34. Леонтьев А. Психологические проблемы массовой коммуникации. М.: Наука, 1974. 146 с.
35. Леонтьев А. Язык, речь, речевая деятельность. М.: Просвещение, 1969. 214 с.
36. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии. *Избранные психологические труды*. М.: Российская академия образования. Моск. психолого-соц. ин-т., 2001. 364 с.
37. Лурия А. Язык и сознание / Под. ред Д. Хомской. М. : Изд-во МГУ, 1979. 320 с.
38. Мазурка И. Психологические и лингвистические аспекты исследования личности в научной и художественной литературе. *Прикладная психология и психоанализ*. 2004. № 4. С. 50–55.
39. Маркова А. Психология усвоения языка как средства общения. Москва: Наука, 1974. 218 с.
40. Маслова В. А. К построению психолингвистической модели коннотации. *Вопросы языкознания*. 1989. № 1. С. 12-15.
41. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учеб. пособ. Минск: ТетраСистемс, 2005. 256 с.
42. Мельник О. Что такое психолингвистика? *Иностранные языки в школе*. 2004. № 4. С. 82–85.
43. Науменко Т. В. Психологические методы воздействия на массовую аудиторию. *Вопросы психологии*. 2003. № 6. С. 63–71.
44. Немов Р. Психология: словарь-справочник. В 2-х ч. М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕС, 2003. Ч. I. 304 с.
45. Педагогическое речеведение: Словарь-справочник. Изд. 2-е./ Под ред. Т. А. Ладыженской и А. К. Михальской. М.: Флинта, Наука, 1998. 312 с.
46. Пленкин Н. Умение создавать текст. *Русский язык в школе*. 1981. № 5. С. 13– 5.
47. Потебня А. Мысль и язык. К.: СИНТО. 1993. 163 с.
48. Потебня А. Эстетика и поэтика. М.: Знание, 1976. 614 с.
49. Протасова Е. Ю. Функциональная прагматика: вариант психолингвистики или общая теория языкознания? *Вопросы языкознания*. 1999. № 1. С. 34-39.
50. Рискаль Н. М. Про психологічну семантику діалогічного текста. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006 № 2. С. 4–7.

51. Романов Д. А. Психолінгвістическое обоснование эмоциональной идентификации. Вопросы языкознания. 2005. № 1. С. 14–17.
52. Свиридова Л. Эмоциональность и ее связь с психологическим фактором в текстовом аспекте. *Прикладная психология и психоанализ*. 2004. № 4. С. 56–60.
53. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 460 с.
54. Слобин Д., Грин Дж. Психолінгвістика. М.: Прогресс, 1976. 349 с.
55. Фердінан де Соссюр. Курс загальної лінгвістики / пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. К.: Основа. 1998. 230 с.
56. Філіппова І. Ю. Міжкультурна комунікація. Психологічний дискурс. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 4. С. 5.
57. Фрумкіна Р. М. Психолінгвістика: учеб. пособ. для студ. высш. учебн. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2003. 320 с.
58. Чепелева Н. Психологія читання тексту студентами вузів. К.: Либідь, 1990. 98 с.
59. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Л.: Наука, 1974. 395 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік.

5. Засоби діагностики успішності навчання: виконання індивідуальних завдань, контрольних і практичних робіт, самостійна робота студента, укладання словника до курсу, написання реферату, опрацювання матеріалів із інтернет-ресурсів.

КУЛЬТУРА ТА ТЕХНІКА УСНОГО МОВЛЕННЯ

РОЗРОБНИК: *Лілія Рускуліс*

д. пед. наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: культура мовлення студентів.

Міждисциплінарні зв'язки: сучасна українська літературна мова, історія української літератури, загальне мовознавство, етнолінгвістика, лінгвокультурологія, історія української літератури, анатомія та фізіологія людини.

1. Мета, завдання та очікувані результати навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Культура і техніка усного мовлення» є удосконалення усного мовлення студентів на основі засвоєння вимог до техніки мовлення та правил культури мовлення.

Основними *завданнями* вивчення дисципліни «Українська ономастика» є:

1. Засвоїти поняття «мова», «мовлення», «культура мови», «культура мовлення», «статут гарної мови», «техніка мовлення», «культуро мовна особистість».

2. Визначити функції усного мовлення, критерії та сторони.

3. Розглянути основні комунікативні ознаки культури мовлення: правильність, чистота, точність, логічність, нормативність.

4. Ознайомитися із будовою мовного апарату та навчитися оптимальному його використанню.

5. Звернути увагу на особливості вимови голосних і приголосних звуків в українській мові; фонетичні зміни в мовленнєвому потоці.

6. Навчитися знаходити варіант вимови та інтонації в залежності від змісту висловлювання, умов комунікації контексту.

7. Прищепити навички коригувати як своє мовлення, так і мовлення інших.

Передумови для вивчення дисципліни: обізнаність із нормами й канонами сучасного мовного дискурсу та вміння представити свої наукові здобутки, що є одним із найважливіших і найвагоміших аспектів підготовки фахівця з університетською освітою.

Результати навчання: знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності; уміння оперувати сучасним категоріально-термінологічним апаратом мовознавства; знання найважливіших філологічних вітчизняних і зарубіжних наукових шкіл; здатність демонструвати знання сучасної наукової парадигми в галузі філології та динаміки її розвитку.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими *компетентностями*:

I. Загальнопредметні: володіння термінологічним апаратом; володіння орфоепічними, орфографічними, лексичними, граматичними і стилістичними нормами сучасної української літературної мови; уміння користуватися науковою, навчальною, довідковою літературою; уміння вести наукову дискусію й володіння навичками публічного виступу; уміння критично

оцінювати отриману наукову інформацію; уміння здійснювати відбір та аналіз фактичного матеріалу; володіння методикою створення усного й письмового наукового тексту за спеціальністю.

II. Фахові: знання основної термінології, здатність дотримуватися вимог до правильного мовлення, засвоїти критерії правильного мовлення, будову та діяльність мовного апарату людини, особливості вимови голосних і приголосних звуків в українській мові, поняття про інтонацію та ритміку в українській мові;

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Культура і техніка мовлення як наука та навчальна дисципліна. Статут гарної мови. Питання гендерного мовлення у лінгвістичній науці.

Тема 2. Основні комунікативні ознаки культури мовлення: правильність, нормативність, чистота, точність, логічність, доречність, багатство (різноманітність) мовлення, виразність мовлення.

Тема 3. Мовний апарат. Мовленнєвий резонатор. Пасивні та активні органи мовлення. Мовленнєвий апарат людини (складові частини апарату дихання; робота голосових зв'язок, гортані; ротова та носова порожнини). Види дихання. Регуляція гучності. Робота голосових зв'язок, гортані. Тембр мовлення. Дикція. Помилки при вимові голосних і приголосних.

Тема 4. Фонетичний ритм і темп. Ритміка слова. Фонетичний ритм і темп. Співвідношення темпу мовлення та висоти голосу. Інтонаційна стилістика. Комунікативні, стилістичні, естетичні можливості змін термінального тону. Знаки партитури та їх роль в організації мовлення.

3. Рекомендована література

Базова

1. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення: навч. посібник. К.: Ліра К, 2007. 240 с.
2. Буяльський Б. А. Поезія усного слова: Азбука виразного читання: Книга для вчителя. К.: Рад школа, 1990. 255 с.
3. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення. Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків: «ОВС», 2002. 144 с.
4. Культура мови: від теорії до практики: монографія / Л. Струганець, О. Бобесюк, О. Веремчук та ін.; [за ред. Л. Струганець]. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2015. 216 с.

Допоміжна

1. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: посіб. / за заг. ред. О. Сербенської. Львів: Світ, 1994. 152 с.
2. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. К.: Либідь, 1991. 254 с.
3. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення: посібник для вузів. Львів: Світ, 1990. 332 с.
4. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: навч. посібник. Львів: Світ, 1993. 432 с.
5. Багмут А. Й., Борисик І. В., Олійник Г. П. Інтонація як засіб мовної комунікації. К.: Наукова думка, 1980. 244 с.
6. Багмут А. Й. Фонетика й фонологія в центрі уваги. *Мовознавство*. 1997. № 4-5. С. 64-67.
7. Бакум З. П. Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії: монографія. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2008. 338 с.
8. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2006. 368 с. (Альма-матер).
9. Головин Б. Н. Основы культуры речи. М.: Высшая школа, 1988. 235 с.
10. Ильяш М. И. Основы культуры речи. Киев – Одесса: Вища школа, 1984. 188 с.
11. Карнеги Д. Как завоевать друзей и оказывать влияние на людей. К.: Наукова думка, 1990. 224 с.
12. Коваль А. П. Ділове спілкування: навч. посіб. К.: Вища школа, 1992. С. 175.
13. Коваль А. П. Культура української мови. К.: Наукова думка, 1966. 192 с.
14. Корніяка О. М. Мистецтво гречності: Чи вміємо ми себе поводити? К.: Либідь, 1995. 96 с.
15. Кочан І. М., Токарська А. С. Культура рідної мови: зб. вправ і завдань. Львів: Світ, 1996. 232 с.
16. Культура української мови: довідник / за ред. В. М Русанівського. К.: Либідь, 1990. 304 с.
17. Ленець К. В. Штампи і синоніми. *Питання мовної культури*. Вип. 2. К.: Наукова думка, 1988. С. 78-89.
18. Львов М. Р. Риторика. Культура речи. М.: Академия, 2002. 272 с.
19. Максимовский М. Этикет делового человека. М.: Дидакт,

1994. 124 с.

20. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи: монографія. Умань: Видавець «Сочинський», 2012. 449 с.
21. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі: навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 607 с.
22. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2007. 360 с. (Альма-матер).
23. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови: підручник / за заг. ред. Л. І. Мацько. 2-ге вид., випр. К.: Вища шк., 2005. 462 с.
24. Пентиліук М. І. Культура мови і стилїстика: пробний підруч. для гімназій гуманіт. профілю. К.: Вежа. 1994. 240 с.
25. Пентиліук М. І., Іваненко О. В. Українська мова: підручник-комплект. К.: Ленвіт, 2001. 352 с.
26. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилїстичні поради: навч. посібник. 2-ге вид., стереотип. К.: Либідь, 2001. 240 с.
27. Пономарів О. Культура слова: Мовностилїстичні поради: навч. посіб. К.: Либідь, 2001. 240 с.
28. Попович А. Достилїстична підготовка майбутніх учителів української мови і літератури у вищій школі. URL: [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2017/N1-2\(35-36\)/pasuvs.PDF](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2017/N1-2(35-36)/pasuvs.PDF).
29. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. К.: Ваклер, 2001. 656 с.
30. Рускулїс Л. В. Культура та техніка усного мовлення: навч.-метод. реком. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. 64 с.
31. Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2010. 216 с. (Серія «Альма-матер»).
32. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.
33. Сербенська О. А., Волощак М. Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. К.: Вид. центр «Просвіта», 2001. 204 с.
34. Сербенська О. Суржик: «низька мова» безлад чи мовна патологія. *Телевізійна й радіожурналїстика*: зб. наук.-метод. праць. Львів, 2001. С. 15.

35. Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовно-комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: монографія. Черкаси, 2006. 371 с.
36. Спанатій Л. С. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: навч. посіб. Миколаїв: Іліон, 2015. 372 с.
37. Струганець Л. Теоретичні основи культури мови: навч. посіб. Тернопіль: ТДП, 1997. 96 с.
38. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1969. 436 с.
39. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1973. 440 с.
40. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1969. 583 с.
41. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1972. 515 с.
42. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1973. 588 с.
43. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. К.: Знання, 2010. 270 с.
44. Сучасна українська літературна мова: підручник / за ред. А. П. Грищенка. 2-ге вид. перероб. і допов. К.: Вища шк., 1997. 493 с.
45. Сучасна українська літературна мова: підручник / за ред. М. Я. Плющ. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Вища шк., 2000. 430 с.
46. Сучасна українська мова: підручник / О. Д. Пономарев, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін. К.: Либідь, 2008. 448 с.
47. Томан І. Мистецтво говорити. К.: Політвидав України, 1989. 293 с.
48. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія: посіб. К.: Вища школа, 1981. 183 с.
49. Тоцька Н. І. Дидактичний матеріал з фонетики української мови: посіб. для вчителя. К.: Радянська школа, 1991. 143 с.
50. Тоцька Н. І. Українська пунктуація: Практикум: навч. пос. К.: Вища школа, 1981. 157 с.

51. Українська мова: Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
52. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения. М.: Высш. школа, 1989. 159 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік.

5. Засоби діагности успішності навчання: виконання індивідуальних завдань, контрольних і практичних робіт, самостійна робота студента, написання реферату, опрацювання матеріалів із інтернет-ресурсів, аналіз мовлення дикторів телебачення та радіо.

РИТОРИКА

РОЗРОБНИК: *Лілія Рускуліс*

д. пед. наук, доцент

Предметом навчальної дисципліни є риторична діяльності від задуму, ідеї до породження тексту, його виголошення.

Міждисциплінарні зв'язки: філософія, логіка, психологія, етика, лінгвістика, літературознавство, сценічна майстерність.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчання навчальної дисципліни «Риторика» – засвоєння основ класичної й сучасної риторики як науки про мисленнево-мовленневу діяльність, спрямовану на переконання, вплив, досягнення цілей у процесі мовної комунікації, а також вироблення в них умінь і навичок аналізувати та продукувати тексти різного типу відповідно до мети, призначення й умов спілкування в процесі їхньої майбутньої роботи.

Основними *завданнями* вивчення дисципліни «Риторика» є:

1. Засвоїти знання, що складають зміст риторики як науки, усвідомити й запам'ятати систему понять, оволодіти риторичною термінологією;
2. Вивчити історію і джерела риторики та педагогічної майстерності;
3. Ознайомитися зі зразками промов якомога широкого кола визначних риторів минувшини й сучасності;
4. Оволодіти методом риторичного аналізу текстів різних типів промов, навчитися членувати текст, точно визначати тему, тези, докази, операції, мовні засоби (тропи і фігури), доцільність кожного слова;

5. Навчитися, використовуючи свої знання й досвід інших промовців, продукувати тексти різних промов із потрібної теми та для різних ситуацій;

6. Виробити уважне й критичне ставлення до свого мовлення й суспільної мовної практики.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти мають оволодіти такими *компетентностями*:

I. Загальнопредметні: засвоїти основні досягнення історії вітчизняної та світової риторичної науки; уміти застосовувати досягнення національної та світової культури під час підготовки публічного виступу; удосконалювати вміння чітко й логічно висловлювати власні думки завдяки засвоєнню основ культури мислення; набути вміння власної оцінки історичних процесів в Україні та за її межами у зв'язку з розвитком риторики; володіти вмінням планувати та здійснювати самостійну пошукову діяльність; формувати вміння наукової організації педагогічної праці; уміти здійснювати пошук необхідної інформації, використовуючи довідкову літературу, електронні бази даних та ІКТ; упроваджувати ІКТ у ході підготовки публічного виступу для навчально-практичної, наукової роботи та майбутньої професійної діяльності; уміти аналізувати педагогічний досвід колег, цілеспрямовано підвищуючи свій освітньо-професійний рівень.

II. Фахові: удосконалювати вміння робити риторичний аналіз текстів різних типів промов; вміти членувати текст, точно визначати тему, тези, докази, операції, мовні засоби, доцільність кожного слова; продукувати тексти різних типів промов з потрібної теми і для різних ситуацій; уміти самостійно складати і виголошувати промови.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Риторика як теорія красномовства

Риторика як наука і навчальна дисципліна. Основні поняття риторичної теорії. Предмет і завдання риторики.

Красномовство як предмет риторики. Основні розділи класичної риторики: інтенція, диспозиція, елокуція, акція, меморія. Основні фази ораторського процесу: докомунікативний, комунікативний, післякомунікативний. Канали впливу на аудиторію: звуковий (лінгвістичний та паралінгвістичний) і візуальний (кінетичний). Структурні елементи риторичного дійства: логос, етос, пафос, топос.

Своєрідність риторики як комплексної й синтетичної науки. Місце риторики як інтегральної дисципліни у гроні інших наук

гуманітарних наук. Зв'язок риторики з теорією комунікацій, акторською майстерністю, стилістикою, психологією, лінгвістикою, філософією, етикою, естетикою, логікою, еристикою, конфліктологією, літературознавством, історією, соціологією, політологією, педагогікою тощо.

«Риторика – це філософія зовні, філософія – це риторика внутрішньо» (М. Бахтін, І. Пешков). Риторика світоглядних питань – початок філософування особистості, розгортання філософської парадигми пізнання та дослідження світу. Алгоритми філософування: питання (проблема), догма чи гіпотеза, метафори, афоризми. Використання цих алгоритмів упродовж розвитку історії філософії Середньовіччя, Відродження, Нового часу, епохи Просвітництва. Роль та проблематика риторики в сучасному суспільстві.

Соціальні функції риторики: комунікативна, суспільно-креативна, суспільно-регулятивна, людинотворча. Риторика як найоптимальніший шлях особистісного розвитку людини.

Тема 2. Основні етапи розвитку риторичної науки

Афіни V ст. до н.е. – офіційна «батьківщина» риторики як науки та мистецтва переконувати. Соціально-політичні передумови панриторизму давніх греків. Інститути демократії (суд, нарада, епідектичні заходи) як соціально-історичний чинник виникнення риторики як науки та мистецтва переконувати. Риторична діяльність Горгія, Демосфена, Сократа. Діалоги Сократа (Платона), «Риторика» Аристотеля як визначні віхи розвитку класичної риторики.

Зародження риторичних маніпуляцій, моделей популістської риторики. Софістика та діалектика як дві моделі античної риторики, два способи життя. Аттіцизм і азіанізм у моделях римської риторики. Цицеронівські риторичні трактати; педагогічно-риторичні настанови Марка Квінтіліана («Двадцять книг риторичних настанов»). Значення надбань класичної риторики.

Красномовство в епоху Середньовіччя. Формування засад середньовічного європейського красномовства. Гомілетика як християнська риторика. Риторика в контексті «семи вільних мистецтв» (*septem artes liberales*). Візантійська теорія риторики. Афанасій Александрійський (III–IV ст.), Василь Великий, Григорій Богослов, Іван Золотовустий.

Гуманістичне відродження риторики в епоху Реформації. Новації в європейській риторичі Нового часу.

Вітчизняні традиції красномовства. Культура словесності

Київської Русі: «Слово про закон й благодать» Іларіона (XI ст.), «Повчання» Володимира Мономаха, «Слово в новий тиждень після Пасхи» Кирила Туровського (1130–1182 рр.).

Риторизм у мовотворчості Івана Вишенського. Риторика «українського бароко» Григорія Сковороди. Академічна риторика в Києво-Могилянській академії (Лазар Баранович, Антоній Радивиловський, Стефан Яворський («Риторична рука»). Риторична спадщина Феофана Прокоповича: «Про риторичне мистецтво». Сучасна українська школа риторики (Г. Сагач, Л. Мацько). Риторика нового часу на російських теренах (М. Ломоносов. «Краткое руководство к красноречию»; М. Сперанський. «Правила вищого красномовства»). Риторична спадщина суспільних та судових діячів: Коні, Плевако, Пороховщикова та ін.

Криза риторики у XIX ст. Роль В. Белінського в публічному «засудженні» риторики.

Неориторика (new rhetoric) – сучасний етап розвитку риторичної теорії і практики. Аргументативна риторика І. Герасимової, Р. Гроотендорста, Ф. ван Ємерена, А. Івіна, А. Мігунова, Л. Олбрехт-Титеки, Х. Перельмана, С. Тулміна, Д. Уолтона, Ф. Хенкеманс та ін. Лінгвістична риторика Р. Барта, У. Еко, Ю. Лотмана, Ц. Тодорова та ін.

Риторика як спічрайтинг: теорія і практика підготовки усних публічних виступів для різних сфер діяльності. «Чорна риторика» К. Бредемайера як техніка маніпулювання комунікативними практиками.

Тема 3. Оратор: риторичний ідеал

Оратор і ритор. Платон у «Горгії» про ідеал справжнього оратора. Чинники, що формують образ ідеального оратора. Пафос, логос та етос як чинники вияву риторичної майстерності. Етично-моральний кодекс оратора – сукупність етичних вимог суспільства до ратора: скромність, чесність, доброзичливість, передбачливість, відповідальність.

Цицерон про оратора: добродійність, висока освіченість, природний талант, фізична досконалість та невтомна праця над собою.

Риторичні ідеали античності: софістичний та сократівський. Риторичний ідеал християнського проповідника. Основні засади слов'янського, давньоукраїнського риторичного ідеалу. Український бароковий риторичний ідеал.

Риторичні ідеали сучасної риторики: маніпулятивно-прагматичний (американський), гуманістичний, тоталітарно-

пропагандистський (агональний).

Завдання сучасної української риторики – подолання спадщини тоталітарної традиції в риторичній практиці. Культура спілкування та мовний етикет. Способи впливу на людей під час комунікації (переконання, навіювання, психічне зараження). Маніпулювання. Стили спілкування (авторитарний, демократичний, ліберальний).

Завдання оратора-початківця щодо формування індивідуального ораторського стилю публічного мовлення в межах гуманістичного риторичного ідеалу.

Тема 4. Класифікація видів і жанрів красномовства

Основні спроби класифікації видів і жанрів красномовства. Класифікація красномовства Аристотеля залежно від типу слухачів: дорадче, судове, епідейктичне. Різновиди жанрів класичної риторики залежно від характеру красномовства: апологія, інвектива, філіппіка, ієреміда, евкомія.

Класифікація жанрів красномовства К. Сьоннбергом за ознакою наміру оратора: інформаційний (освідомлювальний, оптативний (напучувальний, вітальний), роз'яснювальний, повчальний); аргументативний (доводжувальний, полемізувальний); декларативний (агресивний, імперативний).

Класифікація жанрів красномовства за Г. Апресяном (за суспільною цариною його застосування): соціально-політичне, академічне; судове; соціально-побутове; військове, дипломатичне, церковно-богословське, рекламне (економічне).

Класифікація красномовства Х. Леммермана (за цільовою настановою): предметна доповідь, промова, яка висвітлює думку (дискусія, дебати), промова з певної нагоди (ювілей, народження, новосілля, поховання тощо), оповідання (про події), промова у дружньому колі (анекдот, тост).

Особливості жанрових топік рамок промов: урочистої промови, ювілейної, застільної, траурної (надгробної). Особливості діалогічного красномовства та його види: суперечка, дискусія, дебати, диспут.

Тема 5. Методика підготовки промови: інвенція, диспозиція та меморія.

Поняття публічної промови. Інвенція як розділ класичної риторики. Цільова установка оратора: проінформувати (навчити), переконати, заохотити, розважити, самопрезентувати. Етапи підготовки промови: вибір теми, складання плану, збирання матеріалу, запис, робота з текстом, тренування та запам'ятовування промови. Завдання та надзавдання оратора. Планування промови чи експромт: за і проти. Види планів: опорні слова, простий,

складний, тезисний.

Чинники успіху теми. Типи підготовки до промови, переваги і недоліки кожного з них. Методи підготовки: вивчення першоджерел, запам'ятовування, виписки, зберігання інформації.

Робота над стилем (лексикою) та логікою тексту. Розмітка знаками партитури. Рядкові знаки партитури, надрядкові, підрядкові.

Природні закони запам'ятовування: концентрація (враження), повторення, асоціація. Техніка запам'ятовування дат, імен, послідовності викладу змісту промови. Прийоми мнемотехніки: кодування фразою, кодування азбукою цифр.

Тема 6. Диспозиція промови.

Головні структурні частини композиції промови: вступ, головна частина (пропозиція, поділ, виклад, аргументація, спростування), закінчення (узагальнення, спонування). Функції вступу та його різновиди: звичайний, з ораторською пересторогою, *ex abrupto*.

Ораторські прийоми захоплення уваги у вступі: прийом співпереживання, прийом парадоксальної ситуації, постановка проблемного питання, апеляції (до безпосередніх інтересів слухачів, до подій, часу, місця, до авторитету), гумористична ремарка.

Основні моделі викладу теми в головній частині промови: лінійна («ав ово») за допомогою історичного методу та «*in medias res*» – методами стадійним та концентричним.

Основні композиційно-мовні конструкції викладу теми: розповідь, опис, пояснення, аргументація, спростування. Основні поняття і закони диспозиції.

Логічні закони аргументації: тотожності, суперечності, виключення третього, достатньої підстави. Логічні помилки. Аналогічна аргументація. Демонстрація. Типи висновків та доцільність їх застосування.

Способи розташування аргументів та їх класифікація. Способи спростування: софістичний та діалектичний. Правила спростування.

Поняття композиції. Основні способи інтеграції тексту промови: колегізія, проспекція, ретроспекція.

Основні логічні форми викладу: аналіз, синтез, порівняння, розрізнення, індукція, дедукція, аналогія.

Рекапітуляція та узагальнення як структурні частини закінчення. Функції та типи закінчення: елегантний фінал, доцільний підсумковий фінал.

Тема 7. Акція: виголошення промови.

Акція як завершальний етап реалізації риторичної мети. Проблема ораторського шоку, його причини та техніка подолання.

Зовнішній вигляд та манери оратора. Стратегія поведінки оратора: перед виступом, як виходити, як сидіти і стояти перед аудиторією, яке місце обрати для виголошення промови. Вимоги до зовнішності (поза) та до обличчя оратора: міміка, погляд, кінетика, жести.

Паралінгвістичний арсенал оратора. Поняття модуляції звучання голосу: мелодійність, гучність, темп та інтонація. Сутнісні характеристики голосу, його властивості та гігієнічні вимоги. Техніка правильного дихання оратора. Стислість та багатослів'я ораторського мовлення.

Методика і техніка публічного мовлення. Вимоги до синтаксису усного мовлення.

Особливості будови речень ораторського мовлення.

Мистецтво виразного виголошення промови.
К. Станіславський про засоби виразного мовлення.

Логічний вимір усного мовлення. Чинники актуалізації мовлення: актуальне членування фрази, ритміко-інтонаційне членування речення, смислове і ритміко-інтонаційне виділення слів за допомогою логічного наголосу.

Паузи логічні і психологічні та їх функції.

Інтонація як основний чинник актуалізації мовлення. Структурні компоненти інтонації: зміна тону голосу за висотою, зміна темпу мовлення, логічні, психологічні і міжвіршові паузи, зміна тембру звучання голосу.

Моделювання та управління аудиторією. Основні засоби встановлення контакту з аудиторією. Техніка подолання опору аудиторії.

Гумор та дотепність в ораторському мовленні. Сміхова складова красномовства. Функції гумору в ораторському мовленні. Природа смішного та його відтінки: іронія, гумор, сатира, сарказм. Шляхи виникнення комічного: карикатури, гротеск, гостроти (дотеп). А. Лук про дотепність як особливу властивість мислення. Правила застосування гумору оратором.

Тема 8. Культура та образність ораторського мовлення

Поняття культури мовлення та правильності мовлення. Етичний аспект культури мовлення. Літературна мова і художня мова. Аспекти правильності мовлення: граматики, слововживання, вимова. Багатство мови і штамп. Загальні ознаки культури

ораторського мовлення. Особливості синтаксису ораторського мовлення. «Розмовність» – визначна риса ораторського мовлення. Найпоширеніші мовні помилки.

Автологічна лексика, що виходить за межі літературної мови: просторіччя, канцеляризм, діалектизм, жаргонізм, неологізм, архаїзм, варваризм, солецизм.

Стилістика. Функціональні стилі мови (науковий, публіцистичний, художній, розмовний). Різновиди стилю мовлення за ознакою емоційно-експресивної забарвленості: стилістичне піднесене (історизми, архаїзми, поетична лексика); стилістичне знижене (просторіччя, вульгаризми). Різновиди стилю мовлення за функціональною спрямованістю: розмовне, наукове, офіційно-ділове, публіцистичне. Поняття «макаронічного стилю» (суржик).

Фактори, що впливають на формування стилів. Основні ознаки мовної культури промовця: правильність, точність, логічність, багатство та різноманітність, чистота, доречність, достатність і ясність мовлення.

Мовне самовдосконалення оратора: спостереження за власним і «чужим» мовленням, мовленнєвий самоаналіз, систематичне збагачення словникового запасу.

Елоквенція: паралогічні засоби ораторського мовлення. Поняття художнього образу. Рівні художньої образності у мовленні оратора: звуковий (алітерація, асонанс), логічний (аналогізація), лексичний (тропи) та синтаксичний (фігури).

Троп та його різновиди: порівняння, епітет, метафора, алегорія, метонімія, гіпербола, амфіболія та ін.

Синтаксичний рівень художньої виразності мовлення – фігури (зевгма, хіазм, симплока) та стилістичний рівень образності мовлення (антитеза, іронія, каламбур, парадокс, анафора, інверсія тощо).

Риторичні засоби персоніфікації: риторичні вигуки (гасла), риторичні звернення, риторичні запитання, хід – запитання-відповідь, риторичний діалог, пряма та непряма мова.

Фразеологічні одиниці (ідіоми): примовки, прислів'я, приказки, крилаті вирази (афоризми).

Риторичний аналіз тексту.

Тема 9. Діалогічна та конфронтаційна риторика (еристика)

Техніка проведення діалогу. Різновиди бесіди. Типи співрозмовників. Діалог як риторичний дискурс. З історії риторики діалогу: сократівська майєвтика та іронія як спосіб знаходження істини у процесі діалогу. Проблема активного слухання. Види

слухання: поверхнєве, логічне, співпереживання. Типи діалогу: формальний, ігровий, діловий, духовний. Поняття інсайту у діалозі.

Риторика як еристика: мистецтво суперечки. Еристика: витоки та еволюція поняття. З історії питання. Античність: міфологія еристики. Софістичні та діалектичні моделі переконання як моральний вибір людини. Артур Шопенгауер «Еристика або мистецтво сперечатися». «Спор» С. Поварніна. Сучасна еристика.

Суперечка та її види. Прояснення понять «суперечка», «дискусія», «дискурс», «полеміка». Основні ознаки суперечки: доказовість та переконливість. Передумови її виникнення. Теза або тема дискусії. Типологія дискусії. Вимоги до тези та антитези. Поділ суперечок за цілями учасників та їх мотивами. Помилки у тезі. Помилки в доказах. Помилки у «зв'язку» між аргументами і тезисом.

Стратегія суперечки. Пропонент та опонент. Тактика суперечки. Найбільш поширені прийоми ведення суперечки. Некоректні прийоми суперечки. Коректні та некоректні доводи. Загальні вимоги до суперечки. Діалектика. Загальні рекомендації, виконання яких сприяє підвищенню ефективності суперечки. Суперечка на публіці. Суперечка в ефірі. Некоректні способи ведення суперечки: підміна тези, ставка на сором, обструкція та ін.

В. Шейнов: «12 сучасних правил переконання». Гра на людських потребах – популярна маніпуляція для переконання опонента. «Трикутник потреб» А. Маслоу. Приклади маніпуляцій на потребах у сучасних дискусивних дискурсах риторики. «Оксфордські» дебати: практика підготовки та проведення.

3. Рекомендована література

Базова

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. Риторика: навч. посіб. Львів: Світ, 2001. 240 с.
2. Александров Д. Н. Самоучитель красноречия. Москва: ФАИР-ПРЕСС, 2003. 304 с.
3. Колотілова Н. А. Риторика : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 232 с.
4. Кошанский Н. Ф. Риторика. Москва: Русская панорама, 2013. 320 с.
5. Куньч З. Риторичний словник. Київ: Рідна школа, 1997. 342 с.
6. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2003. 311 с.
7. Олійник О. Б. Риторика: навч. посіб. Київ: Кондор, 2009.

170 с.

8. Онуфрієнко Г. С. Риторика: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
9. Сагач Г. Риторика. Київ: Ін Юре, 2000. 566 с.
10. Спанатій Л. С. Риторика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Ін Юре, 2008. 144 с.
11. Шевченко Н. В. Основы риторики: учеб. пособ. СПб.: ГПА, 2014. 268 с.

Додаткова

1. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики. Київ: Академвидав, 2004. 344 с.
2. Бобылев Б. Г., Кошелева С. В. Риторика: учеб. пособ. Орел: Орел ГТУ, 2008. 95 с.
3. Вандишев В. М. Риторика: экскурс в историю вчень і понять: навч. посіб. – Київ: Кондор, 2003. 264 с.
4. Введенская Л., Павлова Л. Риторика и культура речи. Ростов-на-Дону: Феникс, 2012. 535 с.
5. Волков А. А. Основы риторики: учеб. пособ. для вузов. Москва: Академический проект, 2003. 304 с.
6. Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики: навч.-метод. посіб. / наук. ред. Л. І. Мацько. Черкаси: Брама-Україна, 2008. 232 с.
7. Голуб Н. Б. Система вправ з риторики для студентів педагогічних спеціальностей *Дивослово*. 2007. № 12. С. 21–25.
8. Голуб Н. Б. Тестові завдання з риторики. *Українська мова і література в школі*. 2007. № 4. С. 44–48.
9. Гончарова О. М. Античне красномовство як дискурсивний феномен культури: монографія. Київ: НАКККіМ, 2011. 272 с.
10. Грицаєнко Л. М. Основы красномовства: навч. посіб. Київ: нац. ун-т технологій та дизайну. Київ: КНУТД, 2013. 245 с.
11. Зарецкая Е. Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации. Москва: Дело, 2002. 480 с.
12. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності. Стилїстика та культура мови. Київ: Довіра, 1999. 431 с.
13. Зарецкая Е. Н. Риторика: Теория речевой коммуникации. Москва, 2001. 480 с.
14. Іржі Т. Мистецтво говорити. Київ : Політвидав України, 1989. 293 с.
15. Карнеги Д. Как завоевать друзей и оказывать влияние на

- людей. Київ: Наукова думка, 1990. 224 с.
16. Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Київ : Вища школа, 1975. 335 с.
 17. Когут О. І. Основи ораторського мистецтва. Практикум. Тернопіль: Астон, 2005. 296 с.
 18. Корніяка О. М. Мистецтво гречності: Чи вміємо ми себе поводити? Київ: Либідь, 1995. 96 с.
 19. Кравець Л. В. Риторика від джерел до сучасності. *Українська мова і література в школі*. 2000. № 5. С. 42–46.
 20. Лузік Е. В., Ільїна Т. В. Риторика : майстерність переконання: навч. посіб. Київ : НАУ, 2005. 84 с.
 21. Михневич А. Е. Ораторское искусство лектора. Москва: Знание, 1984. 192 с.
 22. Молдован В. В. Риторика: загальна і судова: навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 320 с.
 23. Осипов П. І. Спочатку було Слово, або Чому ми так говоримо. Миколаїв: Можливості Кіммерії, 2005. 196 с.
 24. Сагач Г. М. Золотослів: у 2 т. Київ: Школяр, 1998. Т. 1. 253 с.; Т. 2. 416 с.
 25. Сербенська О. Н. Культура усного мовлення. Практикум: навч. посіб. Київ: [б. в.], 2004. 216 с.
 26. Сивачук Н. П., Снігур І. М., Санівський О. М. Академічна риторика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за заг. ред. канд. пед. наук, проф. Н. П. Сивачук, Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Ін- т філології та сусп.-вознав., Наук.-дослід. лаб. «Театр слова». Умань: Сочинський [вид.], 2013. 374 с.
 27. Хоменко І. В. Мистецтво полеміки: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 192 с.
 28. Чепіга І. П. Ораторське мистецтво на Україні в XVI-XIX ст. *Українська мова і література в школі*. 1989. № 10. С. 64–68.
 29. Шкляєва Н. В., Николюк Т. В. Риторика. Конспект лекцій. Луцьк: Луцький НТУ, 2016. 95 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання:
залік.

5. Засоби діагностики успішності навчання: тестування, виконання індивідуальних і групових завдань (проекування навчальних ситуацій, моделей уроків, розробка наочних матеріалів тощо), практичних і контрольних робіт, самостійна робота студе

ЛІНГВІСТИЧНА ПРАКТИКА

РОЗРОБНИКИ: *Ірина Корнієнко*, к.
філ. наук, доцент
Вікторія Баденкова,
к.філ.н., доцент

Предметом дослідження є українська антропоніміка (власні імена, прізвища, імена по батькові, прізвиська, псевдоніми та антропоніми) та топоніміка (гідроніми, ороніми, хороніми, ойконіми, мікротопоніми, урбаноніми).

Міждисциплінарні зв'язки: сучасна українська літературна мова, історія української літератури, історична граматики української мови, українська діалектологія, історія, загальне мовознавство, краєзнавство; етнолінгвістика, ономастика, лінгвокультурологія, історія української літератури, краєзнавство.

Мета, завдання та очікувані результати лінгвістичної практики

Метою лінгвістичної практики є формування ключових компетенцій, необхідних для успішного здійснення педагогічної діяльності й професійного та особистісного самовдосконалення майбутнього бакалавра. Результати ономастичної практики дозволять поглибити знання базового курсу «Сучасна українська літературна мова»; дослідження антропонімії й топонімії Миколаївщини.

Завдання лінгвістичної практики:

1. Оволодіння методиками збору, систематизації, обробки й опису зібраного ономастичного матеріалу.
2. Створення ономастичної картотеки кафедри з постійним її поповненням.
3. Оволодіння навичками лексикографічної та бібліографічної роботи з використанням сучасних інформаційних технологій.

Передумови для вивчення дисципліни: обізнаність із нормами й канонами сучасного мовного дискурсу та вміння представити свої наукові здобутки, що є одним із найважливіших і найвагоміших аспектів підготовки фахівця з університетською освітою. Властиві зв'язки з теоретичними та спеціальними теоретичними курсами загального фундаментального та професійного циклу – «Українська ономастика», «Методологія та організація наукових досліджень», «Історія лінгвістичних вчень»,

«Загальне мовознавство», «Історія мови», «Стилістика української мови», «Новітні напрями сучасної лінгвістики», «Сучасна українська літературна мова», «Методика навчання фахових дисциплін», «Теорія і практика ономастичних досліджень».

Результати навчання: знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності; здатність проводити під науковим керівництвом локальні дослідження на основі існуючих методик у конкретній науковій галузі лінгвістики з формулюванням аргументованих умовиводів і висновків; збір й обробка мовних фактів із застосуванням традиційних методів та сучасних інформаційних технологій.

У результаті проходження практики студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні: володіння термінологічним апаратом, володіння орфоепічними, орфографічними, лексичними, граматичними і стилістичними нормами сучасної української літературної мови; уміння користуватися науковою, навчальною, довідковою літературою; уміння критично оцінювати отриману наукову інформацію; уміння здійснювати відбір та аналіз фактичного матеріалу; володіння методикою створення усного й письмового наукового тексту за спеціальністю.

II. Фахові: знання основної термінології, пов'язаної з українською антропонімікою та топонімікою; знання особливостей походження, будови, вживання і правопису різних груп антропонімів і топонімів; уміння аналізувати оніми на різних рівнях мовної системи; встановлювати їх походження; уміння аналізувати ономастичну лексику в лінгвістичному, лінгвокультурологічному, соціолінгвістичному, когнітивному, історичному аспектах; знання правил правопису онімів, особливостей їх транслітерації та відмінювання; здатність застосовувати отримані знання з галузі теорії та історії української мови в своїй науково-дослідницькій діяльності; здатність здійснювати під науковим керівництвом локальні дослідження на основі існуючих методик у конкретній науковій галузі лінгвістики з формулюванням аргументованих умовиводів та висновків;

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Проходження практики здійснюється індивідуально й поетапно за одним із напрямів ономастики – топонімічним чи антропонімічним.

Топонімічний напрям

I етап – збирання та первинна обробка інформації. Визначаються принципи та методологічні прийоми формування переліку онімів, що підлягають аналізу, територіальний рівень, засоби й конкретні методи досліджень певного виду топонімів. Мета етапу – визначити критерії відбору топонімічної інформації, забезпечити необхідний її обсяг й повноту, окреслити методiku й джерела географічних назв. Виходячи з мети та завдань дослідження, до процесу збирання інформації сформульовані вимоги:

1) відбір та формування переліку топонімів характеристиками, різновидами, обсягом генетичних й видових категорій топонімів тощо;

2) забезпечення необхідного обсягу топонімічної інформації, її надійності й достовірності, повноти характеристик окремих топонімів для подальшого комплексного аналізу;

3) досягнення визначеності інформації – забезпечення в повному обсязі фактами й даними про кожен окремий вид топоніму, що внесений до розгляду.

Первинна обробка топонімічного матеріалу представляється класифікаціями топонімів за географічними ознаками, а саме за територіальними одиницями, категоріями номінованих об'єктів, семантикою (змістовним сенсом назви), кількісним розподілом.

II етап – аналіз та синтез матеріалів. На цьому етапі концентруються зусилля виконання поставлених конкретних завдань, розроблених на першому етапі. Проводяться теоретичні дослідження для отримання достовірної й остаточної інформації про об'єкт, який аналізують, групують (класифікують) отримані матеріали для подальшого перетворення. На даному етапі для топонімічних досліджень найчастіше використовують наступні джерела: географічну карту (картосхема, план території), архівні та літературні матеріали (документи, довідники, топографічні словники), офіційні довідкові джерела. Та найцікавішим джерелом інформації є жителі (старожили) села (міста), які розкажуть про топоніми чимало.

Записуючи географічні назви, слід пам'ятати, що не кожен мешканець населеного пункту знає всі назви, тому записи потрібно вести від декількох осіб-інформаторів. Краще записувати матеріал від жителів двох-трьох поколінь. Старші люди добре пам'ятають давніші назви, які були у вжитку в минулому, а на даному етапі забуваються, молодше покоління —

нові назви. Такий спосіб опитування та запису дає повноту й точність зібраного матеріалу. Інформаторів бажано обирати з числа корінного населення. Найкраще, коли відомості про місцеву топонімію подають особи, що умовами життя і професією зв'язані з певного роду географічними об'єктами: рільники – про назви полів, сіножатей, лугів, вигонів, сільськогосподарських неужитків; лісники – про ділянки лісу, гаї, переліски, лісові насадження; рибалки – про стави, озера, ріки, протоки, заплави і т.д.

Запис топонімічних назв повинен бути точним і повністю відповідати вимові інформаторів. Збирачам рекомендується використовувати фонетичну транскрипцію для передачі назв у тій вимові, якою володіє інформатор, й передавати назви на письмі звичайними засобами орфографії. Кожний топонім необхідно фіксувати в називному відмінку однини чи множини в залежності від того, як уживана назва. Коли зустрічаються дві форми, обов'язково записати паралельно обидві. Крім цього, занести всі форми непрямих непрямих відмінків цієї назви (при обов'язковому родовому відмінку). До назви потрібно написати прикметникову форму, якщо така вживається.

У випадках, коли той чи інший об'єкт має дві назви (буває і більше), записувати їх усі. При цьому необхідно зробити примітки, яка з даних назв вживається частіше і яка відома з них раніше. Назва, складовою частиною якої є географічний термін, може вживатись у повній та усіченій формах (*Лиса Гора, Лиса*), тому потрібно записувати обидві форми.

Враховуючи випадки переносу власних назв з одного об'єкта на інший (*горб Круглий, пізніше ліс Круглий, або левада Широка Долина*), потрібно записувати обидві назви об'єктів незалежно від їх характеру (номенклатурного матеріалу) і категорії. У таких випадках завжди бажано уточнити їх місце знаходження та взаємну локалізацію на планшеті, картосхемі (такі об'єкти, як правило, територіально накладаються, або є суміжними за розташуванням). Чим точніше записана назва й визначене її місце знаходження, тим легше піддається вона наступному науковому дослідженню.

У селах, де живе змішане населення, потрібно записувати для кожного географічного об'єкта окремо українсько- та іншомовну назву.

Поряд з топонімом необхідно фіксувати всі почуті від місцевих інформаторів історичні відомості, які стосуються

топонімічних назв (як правило, на основі як реальних фактів, так і у формі легенд, оповідей).

На цьому етапі описується історія обраного села та його мікротопонімікон (за спеціальним питальником), а також заповнюються анкети про топоніми обраної місцевості.

III етап – оформлення результатів дослідження (заклучний). Після теоретичного та експериментального (I і II) етапів проводиться загальний аналіз та співставлення отриманих результатів.

Антропонімічний напрям

Дослідження прізвищ має здійснюватися з урахуванням принципів, визначених в ономастичній науці.

1-й принцип: запис прізвищ усіх жителів села.

2-й принцип — територіальний. Записувати прізвища потрібно в межах сільради, району, області, тобто за адміністративно-територіальним поділом.

3-й принцип — обов'язкова фіксація узуальної та юридичної форми прізвища. Оскільки прізвище має дві основні ознаки — обов'язкову спадковість і юридичну легітимність, — то й фонографічний склад, фонографічна будова прізвищ регулюються двома нормами — узуальною (граматичною) і юридичною. Первісно в прізвищах вони збігалися майже повністю, бо новонароджених реєстрував у церквах під час хрещення грамотний працівник церкви. Але в період, коли юридична легітимність стала виражатися в таких юридичних документах, як свідоцтво про народження (метрика) та паспорт, то в результаті дії екстралінгвальних у наш час дуже банальних причин – низька українсько- і російськомовна грамотність працівників РАГСів і паспортних столів – у метриках і паспортах, а звідси і в інших юридичних документах, з'явилися масово прізвища з орфографічними помилками. Особливо це стосується міської місцевості та періоду, коли в паспортах прізвища записували українською та російською мовами. Тому в наш час відмінність у фонографічній будові прізвищ юридичних й узуальних форм значно зросла, і нехтувати нею не можна.

4-й принцип — обов'язкова фіксація прийнятого в досліджуваній місцевості наголошення прізвищ. Наголос у прізвищах поліфункціональний:

1) відмежовує антропонімічні лексеми від відповідних апелятивних; 2) оберігає етимон прізвища або затушовує його і спричиняє асоціації з псевдоетимонами; 3) змінює естетичний образ прізвищ; 4) змінює статус списку прізвищ без

наголосу, алфавітно структурованих для потреб канцелярії, на статус словника прізвищ із наголосом для потреб комунікації; 5) виступає засобом русифікації українських прізвищ; 6) виступає засобом освоєння українською мовою прізвищ іншомовного походження; 7) найголовніше — у низці випадків фактично виступає формальним засобом творення нових прізвищ.

5-й принцип — етимологічний аналіз українських прізвищ має ґрунтуватися передусім на матеріалі того середовища, у якому сформувалось і народилося прізвище.

6-й принцип — екстралінгвальні фактори, що впливають на результати формування антропонімікону певного населеного пункту.

Примітка: Здійснюючи дослідження прізвищ, слід описати історію обраного села.

Організація лінгвістичної практики

Практична підготовка студентів передбачає проведення настановчо-мотиваційного етапу, а саме:

проведення на початку практики настановчої конференції студентів, що визначає мету й завдання практики, під час якої практиканти отримують відповідні методичні рекомендації щодо їхньої практичної роботи;

здійснення керівниками поточного контролю за забезпеченням оптимальних умов та відповідності змісту ономастичної практики висунутим завданням.

Освітні й науково-дослідницькі форми роботи студентів, що використовуються під час лінгвістичної практики:

- вивчення теоретичної бази практики, укладання глосарію;
- архівна робота (збір, первісна обробка матеріалів);
- робота в музеях і бібліотеках;
- опитування за напрямом практики;
- позааудиторна самостійна робота під керівництвом наукового керівника (укладання картотек, написання оглядів і звітів із практики).

Організація та керівництво лінгвістичною практикою

Під час проходження практики студент виконує науково-дослідницьке завдання, що передбачає роботу по збору, систематизації, опису й аналізу ономастичного матеріалу, фіксованого на території Миколаївської області. Виконання студентом цих функцій потребує від нього знання теорії ономастики й методології ономастичних досліджень. Практика

вимагає від студентів уміння застосовувати набуті теоретичні знання з сучасної української мови та української ономастики під час проведення науково-дослідницької діяльності.

Лінгвістична практика студентів триває 2 тижні.

Обов'язки керівника практики:

- бере участь у настановчій та підсумковій конференціях із ономастичної практики студентів;
- допомагає студентам визначити базу для проходження практики;
- консультує студентів у процесі здійснення ними науково-дослідницької діяльності;
- корегує роботу студентів по збору, систематизації, опису й аналізу мовного матеріалу;
- збирає та перевіряє звітну документацію з ономастичної практики;
- звітує за результатами ономастичної практики перед факультетським керівником.

Обов'язки студентів-практикантів:

- вчасно виконувати всі види робіт, передбачені програмою ономастичної практики;
- дотримуватися правил внутрішнього розпорядку архівів, бібліотек та музеїв.

3. Контрольно-оцінний етап

За результатами лінгвістичної практики студент оформляє звітну документацію, що здається на кафедру української мови і літератури.

Звітні матеріали з лінгвістичної практики:

1. Звіт про проходження ономастичної практики, у якому в систематичному вигляді описується особисто виконана робота за весь термін практики.

2. Для *топонімичного напрямку*: заповнений питальник, анкета й паспорт топонімичного запису.

Для *антропонімичного напрямку*: інформація про обраний населений пункт; упорядкований реєстр прізвищ жителів села; опис й аналіз прізвищ за визначеними принципами.

3. Мультимедійна презентація результатів проходження практики.

Для узагальнення результатів практики проводиться підсумкова конференція-захист, у роботі якої беруть участь практиканти й керівники практики від кафедри.

Студент, який не виконав програму практики з поважних причин, має право на проходження практики повторно.

Студенту, який отримав негативну оцінку з практики, надається право виконати завдання практики повторно.

Під час захисту результатів практики студент:

- демонструє навички лексикографічної та бібліографічної роботи з використанням сучасних інформаційних технологій;
- обґрунтовує вибір напрямку ономастичного дослідження, його методів і принципів;
- аналізує свої досягнення, демонструє матеріали практики;
- демонструє вміння аналізувати ономастичний матеріал;
- представляє мультимедійну презентацію результатів проходження практики на підсумковій конференції.

Після перевірки й затвердження звіту про практику керівник виставляє студенту диференційовану оцінку

Керівники лінгвістичної практики інформують адміністрацію факультету та університету щодо фактичних термінів початку й закінчення практики, складу студентів, які пройшли практику, та результатів практики.

4. Рекомендована література

Базова

Довідникова література

1. Белей Л. Ім'я для дитини в українській родині: словник-довідник. Ужгород: Просвіта, 1993. 116 с.
2. Бурячок А. А. Українсько-російський транслітерований словник власних імен і найпоширеніших прізвищ. К.: Просвіта, 2001. 168 с.
3. Бурячок А.А. Правописний словник імен і найпоширеніших прізвищ. К.: Манускрипт, 1996. 150 с.
4. Бучко Д. Г. Інверсійний словник ойконімів України. Люблін, 2001. 325 с.
5. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
6. Головащук С. Правописний словник. К.: А.С.К., 1999. 607 с.
7. Горпинич В. О. Словник відтопонімичних прикметників і назв жителів України: У 2 т. Кіровоград, 1994. Т. 1. 160 с.
8. Горпинич В. О. Словник географічних назв України: Топоніми та відтопонімні прикметники. К.: Довіра, 2001. 526 с.
9. Етимологічний словник української мови: В 7 т. К.: АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, 1982-1989. Т. 1 – 3.
10. Мартинова Г. І. Лінгвістична географія правобережної Черкащини. Черкаси: Відлуння, 2000. 266 с.

11. Масловська М. В., Купневич В. Ю., Федорова Н. А. Словник етнографічних термінів. Житомир, 2004. 266 с.
12. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник / за ред. В.М. Русанівського. К.: Науеова думка, 1986. 310 с.
13. Словник лінгвістичних термінів / уклад. Д.І. Ганич, І. С. Олійник. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
14. Словник прізвиськ північно-західної України: у 3-х т. / Упорядник Г. Л. Аркушин. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009.

Допоміжна

Загальна ономастика

5. Вербич С. О. Внутрішня реконструкція як базовий принцип у системі аналізу онімного матеріалу. *Українська мова*. 2002. № 2. С. 59–68.
6. Железняк І. М. Про деякі лінгвістичні ознаки власних назв. *Мовознавство*. 2001. № 1. С. 13 – 17.
7. Железняк І. М. Роль і місце ономастичних досліджень у студіях зі східнослов'янського етногенезу. *Ономастика та етногенез східних слов'ян*. К., 1998.
8. Карпенко Ю. О. Онімизація і трансонімизація як словотвірний акт. *Шоста республіканська ономастична конференція: тези доповідей і повідомлень*. Ч. 1. Одеса, 1990. С. 35–37.

Антропоніміка

1. Антонюк О. В. Лексико-семантична група прізвиськ, що вказують на звички, уподобання, вчинки людини (на матеріалі антропонімії Донеччини). *Актуальні питання антропоніміки* / відп. ред. І. В. Єфименко. К.: Наукова думка, 2005. С. 25-30.
2. Бренер Н. М. Відпрізвищеві прізвиська Луганщини. *Студії з ономастики та етимології*. К., 2002. С. 26–30.
3. Вербич С. О. Деякі прізвища і прізвиська українців з погляду походження. *Актуальні питання антропоніміки: зб. мат. наук. читань пам'яті Юліана Костянтиновича Редька* / відп. ред. І. В. Єфименко. К., 2005. С. 56-62.
4. Герасимчук В. А., Нечипоренко А. Ф. Антропоніми: історія і сучасність: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2002. 152 с.
5. Гриднева Любов. Змішування мов в українській антропонімії. *Урок української*. 2002. № 9. С. 25–26.
6. Єфименко І. В. З історії виникнення та розвитку українських прізвиськових назв (на матеріалі писемних пам'яток XVI ст.).

- Мовознавство*. 2001. № 5. С. 75–87.
7. Єфименко І. В. Українські прізвищеві назви XVI ст. К., 2003. 168 с.
 8. Єфименко І. Дещо про походження сучасних українських прізвищ. *Дивослово*. 2002. № 11. С. 18–19.
 9. Корнієнко І. А. До питання про виникнення антропонімів Наддніпрянщини. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 13. Дніпропетровськ, 2001. С. 66–69.
 10. Корнієнко І. А. Прізвища з суфіксом -ар в Нижній Наддніпрянщині. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 14. Дніпропетровськ, 2001. С. 80–85.
 11. Корнієнко І. А. Морфемна будова відіменних прізвищ Нижньої Наддніпрянщини. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 15. Дніпропетровськ, 2001. С. 50–59.
 12. Корнієнко І. А. Валентність суфікса -енк-о в основах відапелятивних прізвищ Нижньої Наддніпрянщини. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 17. Дніпропетровськ, 2002. С. 70–75.
 13. Корнієнко І. А. Особові апелятиви як джерело творення сучасних прізвищ Дніпровського Припоріжжя. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 23. Дніпропетровськ, 2005. С. 110–117.
 14. Корнієнко І. А. Дещо про семантику відапелятивних прізвищ Дніпровського Припоріжжя. *Українська література в загальноосвітній школі*. № 1. 2005. С. 55–56.
 15. Корнієнко І. А. Від професійно-соціальних назв до сучасних прізвищ (на матеріалі антропонімів Дніпровського Припоріжжя). *Українська література в загальноосвітній школі*. № 2. 2005. С. 16–17.
 16. Корнієнко І. А. Прізвища ад'єктивного типу в Дніпровському Припоріжжі. *Українська література в загальноосвітній школі*. № 3. 2005. С. 35–37.
 17. Корнієнко І. А. Іншомовні елементи в українській антропонімії (Дніпровське Припоріжжя). *Українська література в загальноосвітній школі*. № 5. 2005. С. 47–50.
 18. Корнієнко І. А. Морфеміка апелятивних основ прізвищ субстантивного типу. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 21. Дніпропетровськ, 2005. С. 103–111.
 19. Корнієнко І. А. Особові апелятиви як джерело творення сучасних прізвищ Дніпровського Припоріжжя. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 23. Дніпропетровськ, 2005. С. 110–117.
 20. Корнієнко І. А. Питання граматичної структури прізвищ. *Філологічні читання: матер. міжвуз. наук. конференції*.

Миколаїв: МДУ, 2005. С. 35-37.

21. Горпинич В. О., Корнієнко І. А. Антропонімія Дніпровського Припоріжжя і суміжних регіонів України: монографія / за ред. д.філол.н., проф. В. О. Горпинича. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 25. Дніпропетровськ-Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2006. 237 с.
22. Корнієнко І. А. З історії розвитку української антропоніміки. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 30. Дніпропетровськ, 2007.
23. Корнієнко І. А. Особливості морфемної структури субстантивних прізвищ Дніпровського Припоріжжя. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Лінгвістика»: зб. наук. праць. Вип. 7. Херсон: ХДУ, 2008. С.183-187.
24. Корнієнко І. А. Особливості граматичної структури прізвищ. *Записки з українського мовознавства*: Вип. 18: зб.наук.праць / відп.ред. О. І. Бондар. Одеса: Астропринт, 2009. С. 297-305.
25. Корнієнко І. А., Середич Г. А. Основні шляхи дослідження антропонімії. *Записки з українського мовознавства*: Вип. 18: зб.наук.праць / відп.ред. О. І. Бондар. Одеса: Астропринт, 2009. С. 290-296.
26. Корнієнко І. А. Особливості граматичної структури прізвищ. *Регіональна культура в умовах глобалізації*: матер. міжн. наук.-практ. конференції. Вип. II. Миколаїв, 2009. С.183-187.
27. Корнієнко І. А. До питання про формування південномиколаївського антропонімікону. *Записки з української ономастики*. Одеса, 2016. С. 16–24.
28. Корнієнко І. А. Топонімізація назв тварин в ономастичній системі української мови. *Наукові праці* : наук. журн. / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили ; ред. кол.: Н. П. Матвеева (голова). Миколаїв, 2017. Т. 299. Вип. 287. С. 48–5.
29. Iryna Korniienko. Research of anthroponyms in the context of linguistic studies (based on the surnames of the Dniprovsky Pryporizhzhya). *Odessa Linguistic Journal* №11/2018. p. 127-133.
30. Горпинич В. О., Корнієнко І. А. Антропонімія Дніпровського Припоріжжя і суміжних регіонів України: монографія: 2-ге видання, доп.і випр. / за ред. д.філол. н., проф. В. О. Горпинича. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 38. Дніпропетровськ-Миколаїв, 2012. 232 с.
31. Німчук В. В. Про українську псевдонімію та криптонімію. *Українська мова*. 2002. № 2. С. 30-58.

32. Осташ Л. Р. Автохтонні та псевдоавтохтонні власні особові імена відапелятивного походження в чехів й українців. *Студії з ономастики та етимології*. К., 2002. С. 150-158.
33. Осташ Н. Л., Осташ Р. І. Прізвища переселенців із Холмщини в антропонімічному просторі України. *Студії з ономастики та етимології*. 2002. К., 2002. С. 159-174.
34. Осташ Р. І. Із життя сучасних українських прізвищ. *Українське і слов'янське мовознавство*. № 4 (138). Ужгород, 2001. С. 408-412.
35. Павликівська Н. М. Питання української псевдонімії ХХ століття. Вінниця: Глобус-прес, 2011. 386 с.
36. Сеник Г. В. Трансонімізовані прізвиська. *Записки з ономастики*. Вип. 5: зб. наук. праць / відп. ред. Ю. О. Карпенко. Одеса, 2001. С. 42-45.
37. Фаріон І. Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці ХVІІІ – початку ХІХ століття (з етимологічним словником). Львів, 2001. 371 с.
38. Чучка П. Глобальні, національні та регіональні ознаки прізвищ українців *Дивослово*. 2003. № 10. С. 23-25.
39. Чабаненко В. А. Прізвиська Нижньої Наддніпрянщини: у 2-х кн. Запоріжжя, 2005.

Топоніміка

16. Беценко Т. Етюди з топонімії Сумщини. Суми: Собор, 2001. 71 с.
17. Беценко Т. П. З історії походження ойконімів Сумщини. *Студії з ономастики та етимології*. К., 2002. С. 22–25.
18. Бурковецька І. С. Словотвірна структура ойконімії Уманщини. *Студії з ономастики та етимології*. К., 2002. С. 31-34.
19. Бучко Д. Походження та словотвір ойконімів типу Залужжя, Міжгір'я, Підлісся в українській та інших слов'янських мовах. *Актуальні проблеми українського словотвору*. Івано-Франківськ, 2002. С. 522–529.
20. Вербич С. О. Іншомовні елементи в топоніміконі Прикарпаття (спроба генетичної характеристики). *Іншомовні елементи в ономастиці України*: матер. наук. семінару 12-13 вересня 2001 р. К., 2001. С. 25–31.
21. Герета Н. М. Ойконімія Північної Хмельниччини ХІ – ХІV століть. *Студії з ономастики та етимології*. 2002. К., 2002. С. 64–69.
22. Данилюк О. К. Географічні терміни Волині з суфіксом -ин (а). *Актуальні проблеми українського словотвору*. Івано-

- Франківськ, 2002. С. 501–516.
23. Железняк І. М. Архаїчна мікротопонімія Києва. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 33–39.
 24. Карпенко Ю. О. Давньоєвропейська гідронімія в Українських Карпатах. *Мовознавство*. 2001. № 6. С. 21–23.
 25. Лучик В. В. Іншомовні назви в різних класах пропріальної лексики української мови. *Іншомовні елементи в ономастиці України*: матер. наук. семінару 12–13 вересня 2001 р. К., 2001. С. 51–56.
 26. Мриглод М. П. Відантропонімі ойконіми Правобережної України, твірні основи яких мотивовані християнськими іменами. *Наук. зап. Тернопільськ. пед. ун-ту*. Серія: Мовознавство. Тернопіль, 2000. С. 16–21.
 27. Редьква Я. П. Спорадичні гідроніми з різнорідними кінцевими компонентами в ареальній гідронімії. *Іншомовні елементи в ономастиці України*: матер. наук. семінару 12–13 вересня 2001 р. К., 2001. С. 85–91.
 28. Смаль О. Л. Деякі мікротопоніми Лівобережжя Києва. *Студії з ономастики та етимології*. 2002. К., 2002. С. 181–186.
 29. Смаль О. Л. Походження мікротопоніма Долобське. *Мовознавство*. 2000. № 4–5. С. 66–71.
 30. Юрків М. М. Гідронімно-ойконімний паралелізм в українській ономастиці. Тернопіль: Богдан, 2000. 130 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік.

5. Засоби діагностики успішності навчання: комплексна діагностика знань, умінь і навичок студентів із лінгвістичної практики здійснюється на основі звітної документації.